

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ:

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У НОМЕРІ:

- СУСПІЛЬНА ДУМКА

✓ *Які реформи у сфері правосуддя має пройти Україна на шляху до ЄС*

- ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

✓ *Етична рада, війна та судова реформа – чому важливо не зупинятися*

№ 8 серпень 2022

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:
ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ
№ 8 (99) 2022**

(01 серпня - 31 серпня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРІ»

Редакційна колегія:

Л. Дубровіна, член-кореспондент НАН України, генеральний директор НБУВ
(головний редактор);

Ю. Половинчак, керівник НЮБ (заступник головного редактора);

Н. Іванова, зав. аналітично-прогностичного відділу НЮБ;

В. Бондаренко, ст. наук. співроб. НЮБ.

Заснований у 2014 році
Видається один раз на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання
можна ознайомитись на сайті
Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviar.gov.ua

ЗМІСТ

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ 5

СУСПІЛЬНА ДУМКА

- Г. Нуріджанян*, Європейська правда: Гаага без впливу та з обов'язками. Як Україна шкодить собі, не ратифікуючи Римський статут МКС10
- К. Бутко*, Українська правда: Чи продовжить з'їзд науковців естафету призначення гідних кандидатів до ВРП? 13
- В. Богатир*, Закон і Бізнес: Звідки беруться громадяни 14
- В. Богатир*, Закон і Бізнес: Куди діваються громадяни 17
- А. Тимошенко*, ЮрЛіга: Які реформи в сфері правосуддя має пройти Україна на шляху до ЄС 19
- Закон і Бізнес: Мобілізованим суддям слід платити винагороду з доплатами – рішення РСУ 23
- Р. Головенко*, інститут масової інформації: Оновлений проєкт Закону “Про медіа”: аналіз медіаюриста 27

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ..... 32

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

- Головатий С.*
День проголошення Незалежності України був початком, який неодмінно мав вилитися в криваву бійню (*Інтерв'ю*) 37

- Моніч Б.*
Європейські партнери шоковані тим, як працює судова гілка влади в Україні під час війни (*Інтерв'ю*) 44
- Жернаков М., Аббасова С.*
Судова реформа. З якими ризиками йде процес формування ВРП 48
- Лев Кишакевич, Сер Ентоні Хупер.*
Етична рада, війна та судова реформа – чому важливо не зупинятися 51
- Жернаков М.*
З'їзд юристів-науковців призначить до ВРП Дмитра Лук'янова, який протягував до КСУ пов'язаного з москвою суддю-корупціонера?53
- Вовк Д.*
Більше позитиву, ніж негативу: піврічний досвід функціонування Етичної ради..... 54
- Шевчук С.*
Політична доцільність у випадку нещодавнього призначення судді перемогла принцип верховенства права (*Інтерв'ю*) 58
- Маселко Р.*
Ми отримаємо проблемні суди на найближчі 30 років, якщо реформа провалиться (*Інтерв'ю*) 60
- Юрчишин Я.*
Конституційний Суд: України чи Офісу президента? 63
- Мамедов Г.*
Слідами Гааги: чому нам потрібен гібридний механізм правосуддя 65
- Зубко Г.*
Знищення децентралізації на тимчасово окупованих територіях – стратегія відновлення радянського союзу 68
- Тасліцький Г.*
Примусове вилучення майна в умовах воєнного стану: аналіз законопроекту 7605. 69

Шановні друзі, колеги! Щиро вітаємо з Днем Незалежності України!

Навіть у найскладніший час українці не втрачають свою віру у вільну та незалежну країну, тож нехай наша Україна залишається такою сильною та незламною, рідною та незамінною, процвітаючою та захопливою.

Нехай свято Незалежності духмяним серпневим ароматом українського хліба принесе у ваш дім щастя і добро, порозуміння та згуртованість, мир та любов! Міцного здоров'я, бадьорості духу, успіхів у всіх починаннях!

З повагою Національна юридична бібліотека НБУВ

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ

Голова правління ЦППР Ігор Коліушко спільно з іншими представниками громадянського суспільства закликають привести законопроект про нацменшини у відповідність з Конституцією та законом про мову.

Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій у Донецькій, Луганській областях та Автономної Республіки Крим, міста Севастополя, національних меншин і міжнаціональних відносин

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини

Кабінет Міністрів України

Державна служба з етнополітики та свободи совісті

Уповноважений із захисту державної мови

Офіс президента України

Беручи до уваги важливість ухвалення нового закону про національні меншини як однієї з необхідних умов початку переговорів про вступ України до Європейського Союзу, зважаючи на заяви українських політиків та посадовців з цього приводу

і ознайомившись із текстом відповідного законопроекту, розміщеним на сайті профільного комітету Верховної Ради України ми, представники українського громадянського суспільства, закликаємо українську владу при внесенні, розгляді і ухваленні цього законопроекту виходити перш за все з двох ключових засад:

I. Новий закон про національні меншини має відповідати Рамковій Конвенції про захист національних меншин та іншим міжнародним зобов'язанням України, але перш за все – відповідати Конституції й національним інтересам нашої держави.

II. Закон про національні меншини має гармонійно поєднуватися з іншими Законами України, зокрема з Законом «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Створення штучних суперечностей між різними законами чи звуження сфери функціонування

державної мови в процесі ухвалення закону про нацменшини є неприпустимим.

Чудовим прикладом якісного правового акту, що відповідає обом цим засадам, став Закон «Про корінні народи України», внесений Президентом України і ухвалений конституційною більшістю Верховної Ради минулого року.

На жаль, оприлюднений текст законопроекту про національні меншини, який пропонується невдовзі зареєструвати, містить низку істотних невідповідностей чинним законам і навіть Конституції України.

У зв'язку з цим з метою гармонізації законопроекту з чинним правовим полем і забезпечення широкого консенсусу навколо нового закону в українському парламенті й суспільстві закликаємо усунути ці невідповідності, внівши до офіційної реєстрації законопроекту зміни, що додаються.

Замість визначеного в Конституції України терміну «національні меншини» в назві і тексті законопроекту використовується сурогатний термін «національні спільноти».

Відповідно до статті 8 Конституції «Законодавчі та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй».

У статтях 10, 11, 53, 92 та 119 Конституції йдеться саме про національні меншини, захищати права яких має українська держава, поняття «національні спільноти» в Основному Законі не згадується.

Усталений і зрозумілий як в Україні, так і в усьому світі термін «національні меншини» використовується в усіх нормативно-правових актах України, міжнародних угодах та правових документах ЄС у цій сфері. Зрештою – і в самих умовах початку переговорів про вступ України до ЄС, схвалених Єврокомісією, йдеться про національні меншини, а не про незрозумілі «спільноти».

Абсурдно використовувати в одному законі, причому базовому для відповідної сфери регулювання, новий штучний термін, в той час

як у Конституції і всьому масиві українського і міжнародного законодавства використовується інший, чіткий і усталений термін.

У зв'язку з цим пропонуємо в назві і в усьому тексті законопроекту термін «національні спільноти» замінити на термін «національні меншини».

Частина 3 статті 11 законопроекту суперечить частині 2 статті 23 Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» і в запропонованій редакції створює широкі можливості для зловживань (наприклад: проведення російською мовою замість української великих культурно-мистецьких заходів, які не мають прямого стосунку до реалізації прав національних меншин, але «одним з організаторів» яких буде формально громадське об'єднання національних меншин; проведення заходу будь-якої меншини не мовою цієї меншини, а російською мовою).

З метою усунення суперечностей і двозначностей пропонуємо викласти цю частину в такій редакції:

«3. Культурно-мистецький, розважальний чи видовищний захід, організатором якого є громадське об'єднання національної меншини, може проводитися мовою цієї національної меншини. Організатор забезпечує синхронний переклад, дубляж або інші засоби перекладу державною мовою. Супровід (конференс) до такого заходу може бути виконаний мовою цієї національної меншини».

Формулювання частини 5 статті 11 законопроекту є неприйнятним. Стаття 26 Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної», з якою кореспондується це положення, чітко зазначає, що винятки з вимог щодо мінімальної частки книжкових видань українською мовою стосуються видавничої продукції, а не видавців. Наприклад, видавець видав протягом року 6 назв книг мовами національних меншин за рахунок коштів бюджету, а всього за цей час видав 50 назв. Відповідно, саме на ці 6 книг не мають поширюватися вимоги щодо мінімальної частки книжкових видань українською мовою. Тоді 50% назв продукції українською мовою для такого видавця рахуватимуться вже не від

50, а від 44 назв і становитимуть 22 назви. А в запропонованій редакції законопроекту ці 6 книг з 50 дозволять видавництву взагалі жодну з 50 книг не видавати українською мовою. Пропонуємо уніфікувати частину 5 статті 11 законопроекту з нормами статті 26 закону про державну мову, виклавши її в такій редакції:

«5. На видавничу продукцію, видану мовами національних меншин за рахунок коштів державного та/або місцевого бюджету, не поширюється вимога до видавців, внесених до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції, видавати державною мовою не менше 50 відсотків усіх виданих ними упродовж відповідного календарного року назв книжкових видань».

Частина 7 статті 11 не дає відповіді на питання про підстави ухвалення місцевою радою рішення про дублювання назв органів самоврядування і комунальних підприємств мовами національних меншин, а також про те, чи є таке дублювання обов'язковим для всіх цих органів і підприємств на території громади. В такій редакції ця частина дозволить раді будь-якої громади запровадити обов'язкове дублювання назв російською мовою з політичних міркувань, а не з метою реалізації прав російської чи будь-якої іншої національної меншини.

Пропонуємо викласти цю частину в такій редакції:

«7. В межах територіальної громади, де традиційно проживають і становлять значну частину населення особи, які належать до національної меншини, за рішенням сільської, селищної, міської ради офіційні назви органів місцевого самоврядування, комунальних підприємств, що виконані державною мовою, можуть дублюватися мовою цієї національної меншини».

Для уникнення різночитань частини 8 статті 11, її узгодження з нормами статті 41 Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» пропонуємо викласти цю частину в такій редакції:

«8. В межах територіальної громади, де традиційно проживають і становлять значну

частину населення особи, які належать до національної меншини, за рішенням сільської, селищної, міської ради написи на дорожніх знаках, вивісках та інших покажчиках назв географічних об'єктів та об'єктів топоніміки можуть подаватися мовою цієї національної меншини поряд з державною мовою з дотриманням вимог Закону "Про забезпечення функціонування української мови як державної"

Підпункт 2 пункту 3 Прикінцевих та перехідних положень законопроекту (доповнення до переліку питань, що вирішуються виключно на пленарних засіданнях сільських, селищних, міських рад) пропонуємо викласти в такій редакції: «2) частину першу статті 26 доповнити пунктом 58 такого змісту: "58) прийняття рішення щодо дублювання поряд з державною мовою мовами національних меншин написів на дорожніх знаках, вивісках та інших покажчиках назв географічних об'єктів та об'єктів топоніміки на території відповідної територіальної громади" з дотриманням вимог Закону "Про забезпечення функціонування української мови як державної"».

Доручення Кабінету Міністрів України, що міститься в підпункті 1 пункту 4 Прикінцевих та перехідних положень «підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законодавчих актів України у відповідність із цим Законом» є неприйнятним. На розгляд парламенту не можуть виноситися законопроекти, які, по суті, проголошують створення суперечностей з чинними законами і потреба в майбутньому розв'язувати проблему цієї суперечності. Будь-який законопроект, тим більше такий важливий, має або повністю узгоджуватися з чинними законами, або, в разі необхідності, вносити в них зміни.

Пропонуємо підпункт 1 пункту 4 Прикінцевих та перехідних положень законопроекту вилучити.

З повагою,

Тарас Шамайда, координатор руху «Простір свободи»,

Святослав Літинський, ГО «Незалежні»,

Анастасія Розлуцька, ГО «Український світ»,

Катерина Чепура, Громадянський рух «Відсіч»,

Володимир Василенко, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,

Тарас Марусик, Координаційна рада з питань захисту української мови при КМО «Меморіал» ім. В.Стуса,

Ігор Коліушко, Голова правління Центру політико-правових реформ,

Олег Слабоспицький, Громадський Сектор Євромайдану,

Ганна Гопко, Голова правління Мережі захисту національних інтересів України «АНТС»,

Сергій Оснач, експерт з мовної політики,

Максим Лацiba, керівник програми розвитку громадянського суспільства Українського незалежного центру політичних досліджень (ЦППР (<https://pravo.org.ua/zaklykayemo-privvesty-zakonoprojekt-pro-natsmenschyny-u-vidpovidnist-z-konstytutsiyeyu-ta-zakonom-promovu/>). – 2022. – 11.08).

За законом №7605, держава має право вилучати майно в українців на підставі рішення Ради національної безпеки та оборони. Воно вводиться в дію відповідним указом президента.

Однак у Конституції України не йдеться про покладання на главу держави повноважень щодо вилучення майна, заявив в ефірі Громадського радіо адвокат Я. Ковальчук.

«Українське законодавство, за своєю суттю, є гнучким. Це означає, що дуже часто, за спрощеною процедурою, ті чи інші нормативно-правові акти, зокрема й закони, підлягають відповідним змінам. Закон щодо оптимізації примусового відчуження та вилучення майна в умовах воєнного стану передбачає низку змін, які тісно пов'язані між собою. Якщо розглянути нормативно-правову базу, яка встановлює правовий статус, а також функції та завдання, які покладені на РНБО, то можна дійти висновку про те, що ті рішення, які приймає Рада нацбезпеки та оборони, вводяться в дію відповідним указом президента. Однак у Конституції України не йдеться про покладання на главу держави повноважень щодо вилучення майна», – наголошує адвокат.

Для того, щоб ця норма закону була легальною, каже юрист, потрібно доповнювати повноваження президента.

«Відповідно для цього потрібно вносити зміни до Конституції України, яку можна змінити лише за ускладненою процедурою і тільки конституційним законом. Закон щодо вилучення майна таким не є, тобто це – звичайний закон. Це юридичний нонсенс і для цього потрібно залучити спеціальний механізм зміни до закону. Якщо президент Зеленський вводитиме в дію рішення РНБО, він вчинятиме протиправну дію. Ця норма є неправомірною і штовхає на неправомірні дії президента України», – зазначає Я. Ковальчук.

Він також зауважує, що в законі щодо вилучення майна в умовах воєнного стану йдеться про примусове вилучення обладнання, яке може використовуватися для цілей діяльності оборонно-промислового комплексу. Йдеться не про все обладнання, наголошує адвокат (*Громадське радіо (<https://hromadske.radio/news/2022/08/17/zakon-pro-vyluchennia-mayna-v-umovakh-voiennoho-stanu-ne-vidpovidaie-konstytutsii-advokat>). – 2022. – 17.08*).

Після прийняття народними обранцями у першому читанні законопроекту 2693-д, більш знаного як проект Закону «Про медіа», експерти та журналісти, у своїй більшості, піддали так рішення парламентарів критиці. Свою позицію щодо даного рішення депутатів висловив і відомий правник та колишній заступник голови Центральної виборчої комісії А. Магера. Відповідний допис він залишив на своїй сторінці в соціальній мережі Facebook.

Кілька штрихів до законопроекту 2693-д (проекту Закону про медіа).

Зверну увагу на те, що попередньо розглянутий головним комітетом (з питань гуманітарної та інформаційної політики) парламенту законопроект 2693-д містить серйозні вади з точки зору його невідповідності Конституції України.

Нагадаю, що згідно з пунктом 11 частини другої статті 92 Основного Закону виключно законами визначаються засади утворення і діяльності засобів масової інформації. Тобто,

«засіб масової інформації» є конституційним терміном.

Натомість у законопроекті та у змінах до десятка інших законодавчих актів пропонується запровадити новий термін («медіа»). Також одночасно запропоновано виключити не лише згадування терміну «засіб масової інформації», але й визначення самого цього поняття у законах України.

Відтак є очевидним, що у своїй концепції законопроект не відповідає пункту 11 частини першої статті 92 Конституції України. А, як відомо, закони повинні прийматися на основі Конституції і відповідати їй (частина друга статті 8 Основного Закону).

Це очевидно, бо конституція держави це акт найвищої юридичної сили, а маніпуляція директивами органів ЄС є недоречною.

Не подобається конституційний термін «засіб масової інформації»? Тоді вносьте зміни до Конституції України у відповідній частині за процедурою розділу XIII. Інакше ніяк.

Мабуть, для народного депутата Потураєва і компанії текст депутатської присяги («... додержуватися Конституції ...») є порожнім звуком, чимось банальним і наївним, так?

Між іншим, жодного порушення Конституції чомусь не знайшли відразу 9 (!) працівників Головного науково-експертного управління Апарату ВР України, які на 16 сторінках підготували висновок на законопроект. Мабуть, не завжди легко бути експертами на державній службі.

Профільний комітет (з питань правової політики) теж не зацікавився конституційністю законопроекту?

У разі прийняття цього законопроекту (як майбутнього закону) на чинній хибній та неконституційній концептуальній основі існують обґрунтовані підстави для внесення подання до Конституційного Суду України (КСУ) щодо визнання майбутнього закону неконституційним (в цілому).

Існує ще одна конституційна підстава, яка дозволить КСУ визнати подібний майбутній закон неконституційним. Причому КСУ зможе це зробити, навіть не читаючи самого тексту закону.

Про неї поки що не писатиму. Нехай це залишиться інтригою», – наголосив у своєму пості в соцмережі А. Магера (*Українські новини* (<https://ukranews.com/ua/news/879258-isnyuyut-usi-pidstavu-vyznaty-jogo-nekonstytutsijnym-magera>)). – 2022. – 31.08).

Головне наукове-експертне управління Верховної Ради знайшло багато неузгодженостей та оціночних суджень у прийнятому у першому читанні законопроекті про медіа. Про це свідчить висновок ГНЕУ, опублікований на сайті парламенту, передають Українські Новини.

Зазначається, що сам законопроект являє собою консолідований акт регулювання діяльності суб'єктів у сфері медіа, внаслідок прийняття якого будуть визнані такими, що втратили чинність профільні закони «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про інформаційні агентства», «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», та яким вносяться зміни в біля 100 чинних законів.

Висновок до документа складається з 19 пунктів зауважень, деякі з яких складаються з багатьох підпунктів.

ГНЕУ акцентує увагу на наявності у законопроекті недоліків, неузгодженостей, недоречностей та необґрунтованих нововведень. Так, зокрема, ГНЕУ робить зауваження щодо присутності в проекті недоліків, які порушують принцип юридичної визначеності та не сприятимуть однозначному тлумаченню та застосуванню правових норм. Також частина положень проекту виглядає неузгодженими між собою.

ГНЕУ відзначає, що в положеннях законопроекту відсутнє чітке визначення строку повноважень членів Національної

ради з питань телебачення і радіомовлення, а деякими новелами (п. 4 ч. 2 ст. 79), по суті, пропонується де-юре прирівняти процесуальний статус членів Нацради до статусу Президента України, прем'єр-міністра, суддів та суддів Конституційного Суду, що є некоректним і порушує права парламенту та його постійно діючих та тимчасових органів самостійно визначати осіб, що можуть бути присутніми на їхніх засіданнях. Також містяться зауваження до пропонованих змін до Кодексу адміністративного судочинства.

До того ж, ГНЕУ відзначає неприйнятність для законів складність структури та змісту проекту, бо він вирізняється зайвою громіздкістю та деталізацією, містить значну кількість статей, зокрема і з численними частинами, що занадто перевантажує його зміст та ускладнює сприйняття.

Згідно з висновком, реалізація пропозицій законопроекту потребуватиме додаткових бюджетних видатків. Однак, всупереч вимогам ст. 27 Бюджетного кодексу України, ст. 91 Регламенту Ради, не надано належного фінансово-економічного обґрунтування (з відповідними розрахунками).

Як повідомляли Українські Новини, законопроект про медіа не підтримують переважна більшість редакторів друкованих ЗМІ.

Деякі медійники вважають, що законопроект у нинішньому вигляді є спробою запровадження цензури.

До того ж, 34 народні депутати з п'яти фракцій та позафракційні парламентарі просили спікера Руслана Стефанчука зняти з розгляду на найближчому пленарному засіданні цей законопроект, щоб гуманітарний комітет ще раз його розглянув і усунув усі небезпеки «розмінування культурного кордону з Росією» (*УНН* (<https://ukranews.com/ua/news/879394-ekspertne-upravlinnya-rady-znajshlo-bagato-neuzgodzhenostej-ta-otsinochnyh-sudzhen-u-zakonoprojekti>)). – 2022. – 31.08).

СУСПІЛЬНА ДУМКА

Г. Нуріджанян, Європейська правда: Гаага без впливу та з обов'язками. Як Україна шкодить собі, не ратифікуючи Римський статут МКС

У березні 2022 року прокурор Міжнародного кримінального суду (МКС) розпочав розслідування міжнародних злочинів, серед яких воєнні злочини та злочини проти людяності, що вчиняються на території України.

Розслідування прокурора МКС стосується не лише подій, що мають місце з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, а охоплює також період з 2014 до 2022 року. У попередні роки Офіс прокурора МКС збирав дані про імовірні міжнародні злочини в Україні та готувався до можливого початку розслідування... Утім, вже з перших днів повномасштабної війни з'явилися підстави говорити про новий виток воєнних злочинів (як-от під час обстрілів Харкова) та злочинів проти людяності, тож процес активізувався.

А потім світ побачив наслідки звірств на окупованій частині Київщини...

Україна не є учасницею Римського статуту (далі – РС) – міжнародної угоди, на основі якої був заснований та діє МКС. Однак Київ скористався спеціальною процедурою визнання юрисдикції Суду для держав, які не приєдналися до РС, але бажають, щоби Міжнародний кримінальний суд розслідував міжнародні злочини, що, зокрема, вчиняються на їхній території.

До речі, у випадку з Україною для того, щоб перейти до фази розслідування злочинів, прокурор МКС повинен був отримати дозвіл на це від судової палати МКС, а це – додаткове затягування процесу. Утім, в українському контексті цієї додаткової процедури вдалося уникнути завдяки підтримці держав-учасниць РС та їхньому рішенню передати справу відразу на розслідування.

Чому Україна досі не ратифікувала Римський статут?

Нерідко доводиться чути питання про те, чому Україна не приєдналася до Римського

статуту, якщо ми все одно дали МКС право розслідувати злочини на нашій території.

Спершу перешкодою ратифікації РС був висновок Конституційного суду України від 11 липня 2001 року про те, що положення РС, відповідно до яких МКС «доповнює національні органи кримінальної юстиції», не узгоджувалися з Конституцією України, яка не передбачає можливості «доповнення судової системи України».

Цей висновок є, м'яко кажучи, спірним, адже МКС не замінює національні органи кримінальної юстиції, не стає їх частиною і не втручається в їхню роботу. Принцип комплементарності передбачає, що МКС уповноважений розглядати справи лише у випадках, коли національна система правосуддя не спроможна або не бажає розслідувати міжнародні злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС. Належний розгляд справи на національному рівні унеможлиблює її розгляд МКС, така справа стає неприйнятною до розгляду МКС за статтею 17 Римського статуту.

Ті самі правила прийнятності передбачають, що МКС не розглядає справи, які не відповідають критерію достатньої серйозності, тобто справи, які, на думку МКС, є незначними – наприклад, поодинокі інциденти, що не мають систематичного чи широкомасштабного характеру.

Між тим офіційно тлумачити Конституцію може лише КС, а його рішення було саме таким.

Цю конституційну перешкоду для ратифікації РС усунули у 2019 році зі змінами до статті 124 Конституції, яка в новій редакції передбачає, що «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду».

Тим не менше, Україна досі зволікає з ратифікацією Римського статуту.

Зрозуміти принаймні одну з причин такого зволікання дозволяє нещодавнє рішення парламенту.

У травні 2022 року Верховна рада доповнила Кримінальний процесуальний кодекс новим розділом IX2 за назвою «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом». Він починається словами про те, що цей розділ ввели у законодавство «виключно... з метою поширення юрисдикції (МКС) на осіб», які «були підпорядковані та/або діяли з метою здійснення збройної агресії проти України та/або на підставі рішень... Російської Федерації або іншої країни, що здійснювала агресію або сприяла її здійсненню проти України».

Текст цієї примітки відбиває помилкове мислення, притаманне багатьом політикам в Україні: про те, що держава може обирати коло осіб, щодо яких виконувати свої зобов'язання щодо співпраці з МКС. Це взагалі не так. І те, що ми не ратифікували Римський статут, цього «не так» не змінює.

По-перше, визнаючи юрисдикцію МКС в спеціальному порядку (як зробила Україна), держава може обмежити лише часові та просторові межі його юрисдикції. Але прокурор МКС все одно користується свободою розсуду щодо злочинів та осіб, які підлягають розслідуванню, незалежно від громадянства чи приналежності особи до держави-агресора або держави, яка потерпає від агресії.

По-друге, визнання юрисдикції МКС у спеціальному порядку веде за собою зобов'язання України співпрацювати з МКС «без будь-яких винятків», як це зазначено у статті 12(3) РС. Київ не може звузити це зобов'язання законом: відповідно до норм міжнародного права, внутрішнє законодавство не є підставою для невиконання державою своїх зобов'язань за міжнародним правом.

Тому спроба обмежити у КПК коло осіб, щодо яких Україна може співпрацювати з МКС, не впливає на реальний обсяг зобов'язань України щодо цього.

Але саме ця хибна логіка заважає Києву ратифікувати РС.

Існують побоювання, що ратифікація РС поширить юрисдикцію МКС на дії ЗСУ.

Це не так.

Розширення юрисдикції не буде з тієї причини, що МКС вже має таку юрисдикцію від 2014 року, на підставі визнання Україною юрисдикції МКС у спеціальному порядку.

Однак Україна – що зараз, що після ратифікації РС – має змогу унеможливити розслідування справ у МКС.

Чому Україна сама має бути зацікавлена ратифікувати Римський статут?

Відповідь на це питання варто розділити на дві частини.

По-перше, через те, що із приєднанням до МКС Україна не здобуде нових ризиків. По-друге – через те, що з ратифікацією ми отримуємо нові можливості, а без неї – втрачимо.

Ми вже пояснили, що незалежно від того, чи перебуваємо ми під юрисдикцією за спецпорядком, чи за фактом ратифікації РС, прокурор МКС в теорії має право розпочати розслідування і щодо українців, якщо ті колись скоюватимуть воєнні злочини, що пройдуть фільтр Міжнародного кримінального суду.

Однак те, що МКС має таку юрисдикцію, не означає, що він буде її здійснювати.

Вище вже йшлося про принцип комплементарності та правила прийнятності справ: вони унеможливають розслідування та судові процеси у МКС щодо злочинів, які належним чином розслідуються на національному рівні, або щодо справ, які не відповідають критерію достатньої серйозності.

Це означає, що Україна може унеможливити здійснення юрисдикції МКС щодо бійців ЗСУ, просто проводячи належне розслідування на національному рівні, якщо у цьому виникне потреба. Крім того, якщо наша держава не бажає піддатися ризику розслідування з боку МКС, то цивілізований спосіб досягнути цього – звісно ж, продовжувати дотримуватися законів та звичаїв ведення війни та уникати дій, які можуть становити міжнародні злочини. Натомість відмова від ратифікації РС цієї мети не досягає і може лише викликати запитання про те, чи не намагається Україна приховати якісь дії та наміри.

Водночас без ратифікації Україна втрачає права та можливості, які надав би їй Римський статут.

Тут є кілька складових.

По-перше, ратифікація РС надасть Україні право участі в роботі МКС. По-друге, зміцнить позицію України щодо членства у ЄС та на міжнародній арені загалом. Пояснимо їх нижче.

Участь у роботі наглядового та законодавчого органів МКС

МКС – це не лише суд у вузькому розумінні цього слова, це окрема міжнародна організація із різними структурними підрозділами, серед яких прокуратура та судові палати. Діє асамблея держав-учасниць, яка є наглядовим та законодавчим органом МКС. Асамблея відіграє надзвичайно важливу роль у роботі МКС, адже саме держави-учасниці здійснюють адміністративний нагляд над роботою МКС, вирішують бюджетні питання та обирають суддів, прокурора, заступника прокурора МКС.

Також асамблея розробляє та ухвалює зміни до нормативних актів, на основі яких МКС здійснює розслідування міжнародних злочинів та судовий розгляд справ проти обвинувачених. Вона має право перегляду та внесення змін до самого Римського статуту (це вже відбувалося, зокрема, коли РС доповнили злочином агресії), Правил процедури та доказування та Елементів злочинів (документ, яким керується МКС в питаннях визначення складу злочинів, які підпадають під його юрисдикцію).

Визнаючи юрисдикцію МКС у спецпорядку, як зараз, Україна має лише виконувати приписи цього органу. Ставши повноцінною його учасницею, Україна зможе впливати на роботу МКС.

Членство в Європейському Союзі

Україна має зобов'язання ратифікувати РС відповідно до Угоди про асоціацію. Виконання Угоди набуло особливої актуальності з поданням Україною заявки на членство у Євросоюзі у лютому цього року та подальшого

надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС.

Набути членства у ЄС, не ратифікувавши Римський статут, у принципі неможливо. Усі 27 країн-членів ЄС є сторонами РС. Євросоюз вважає, що підтримка системи міжнародного кримінального правосуддя є одним із способів забезпечення міжнародного миру та зміцнення міжнародного правопорядку.

До слова, Римський статут ратифікували усі держави-кандидати, що прагнуть вступу до ЄС (включно з державами Західних Балкан, аж до Сербії). Єдиний виняток – Туреччина, переговори якої з ЄС щодо членства зупинилися ще у 2009 році і офіційно заморожені з 2016-го.

Тож якщо ми поставили за мету повноправне членство, то маємо ратифікувати РС якнайшвидше. Невиконання цього зобов'язання лише ускладнюватиме наші переговори.

Позиція на міжнародній арені

У боротьбі проти російської агресії Україна використовує не лише зброю, але й міжнародні механізми правового захисту. Київ залучає міжнародну підтримку для притягнення до відповідальності керівництва Росії та її військових за вчинення міжнародних злочинів.

Міжнародна солідарність з Україною значною мірою базується на тому факті, що війна, яку Росія розв'язала проти України, є грубим порушенням міжнародного права. Разом з тим зволікання України з ратифікацією РС надсилає негативний сигнал про вибіркове ставлення України до норм міжнародного права. Шукаючи підтримки з боку інших держав, Україна й сама повинна продемонструвати справжню відданість цим нормам.

Ратифікація РС посилить позицію України на міжнародній арені як правової держави, що підтримує систему міжнародного кримінального правосуддя не лише через власні інтереси, але й з метою зміцнення міжнародного правопорядку загалом (*Європейська правда* (<https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/08/22/7145306/>). – 2022. – 22.08).

К. Бутко, Українська правда: Чи продовжить з'їзд науковців естафету призначення гідних кандидатів до ВРП?

На початку цього тижня ми святкували важливу перемогу на шляху до судової реформи: депутати Верховної Ради призначили членами Вищої ради правосуддя (ВРП) найбільш достойних із можливих кандидатів.

Проте ми всі з вами розуміємо, що кілька людей не зможуть змінити систему самостійно, тим більше такий складний орган, як ВРП. Адже Рада складається з 21-го члена, більшість із яких є чинними суддями чи суддями у відставці.

А отже, для того, щоб ми всі мали шанс на справжню судову реформу, вкрай важливо, щоби всі суб'єкти призначення обирали достойних кандидатів, до доброчесності яких немає зауважень.

Найближчим часом свою готовність призначати доброчесних кандидатів можуть продемонструвати представники вищих юридичних закладів. Адже вже цієї п'ятниці, 19 серпня, у Полтаві вони мають обрати одного члена Вищої ради правосуддя серед чотирьох кандидатів.

Коротко розповім про кожного претендента на крісло у Вищій раді правосуддя.

Почнемо з Дмитра Лук'янова, адже саме його деякі джерела називають фаворитом цього конкурсу.

Лук'янов був членом комісії з обрання суддів КСУ за квотою президента Володимира Зеленського.

Під час конкурсу Лук'янов підтримав призначення недоброчесного кандидата Олександра Сибіги на посаду судді Конституційного Суду.

Сибіга володіє чималою кількістю елітного майна, яке неможливо пояснити офіційними доходами: дві квартири та будинок на понад 700 квадратних метрів у Києві, 7 земельних ділянок, автівки Tesla X, Porsche Cayenne і Toyota Camry, годинники Breitling, Rolex та Breguet. Також Сибіга ухвалював свавільні рішення щодо культурної спадщини.

У 2017 році Вища кваліфікаційна комісія суддів України визнала суддю недоброчесним, а

Верховний Суд згодом підтримав таке рішення. Утім, Лук'янов не побачив у цьому проблеми та голосував за призначення Сибіги до КСУ.

Також у фінальному голосуванні за переможців конкурсу Лук'янов проголосував за людину, з якою мав очевидний конфлікт інтересів. Йдеться про його наукового керівника Олександра Петришина. Тепер сам Петришин є одним із організаторів п'ятничного з'їзду науковців, на якому й можуть обрати членом ВРП Лук'янова.

Ще одним кандидатом на посаду члена ВРП є Сергій Меленко, до якого також є низка запитань.

Зокрема, сумніви щодо задекларованих доходів та майна. Так, у 2020–2021 роках він був адвокатом у 93-х судових справах, але задекларував лише 49 393 гривні доходу за 2020 рік. Доволі складно повірити в те, що практикуючий адвокат заробляє менше, ніж 5 тисяч гривень на місяць.

Також складно повірити й у те, що квартира в Чернівцях площею 38,6 квадратних метрів може коштувати 100 тисяч гривень, адже це значно нижче її ринкової вартості. Проте саме таку вартість подарованої його доньці квартири вказує кандидат.

Існують і питання щодо політичної нейтральності кандидата, адже його дружина у 2019 році була довіреною особою кандидата в президенти Євгена Мураєва. Крім цього, вона є членом ради Чернівецької регіональної організації політичної партії «Наші», керівником якої є Євген Мураєв. У січні британська та американська розвідки назвали Мураєва можливим ставлеником РФ у разі окупації Києва.

Питання щодо походження майна є й до третього кандидата – Олексія Гороха.

У декларації за 2020 рік кандидат вказав право безоплатного користування мотоциклом Suzuki DL650 V-Strom 2007 року, що належить його батьку. Задекларована вартість – 45 250 гривень. Водночас, відповідно до даних спеціалізованих сайтів, ринкова вартість

такого мотоцикла становить близько 150 тисяч гривень.

Схожа історія сталась і з самим кандидатом у 2017 році, коли він придбав автомобіль Toyota Camry 2015 року випуску за 108 000 гривень, хоча середня ринкова вартість такого автомобіля складає близько 500 000 грн.

Також у 2020 році кандидат задекларував 28 000 гривень доходу від здійснення незалежної професійної діяльності. Горох є практикуючим адвокатом і часто читає лекції на курсах підвищення кваліфікації. Тому сумнівно, що річний дохід такого кваліфікованого і знаного адвоката складає лише 28 000 гривень

Єдиним кандидатом, до доброчесності якого немає питань, є Микола Хавронюк.

Доктор юридичних наук, професор Києво-Могилянської академії та заслужений юрист України з 38-річним стажем роботи.

Нині Микола Хавронюк очолює напрям наукового розвитку Центру політико-правових реформ. Кандидат – автор понад 50 книжок та монографій, понад 250 наукових і понад 50 науково-публіцистичних статей.

У різний час він очолював Науково-консультативну раду при ВСУ. Із 2019 року є членом Науково-консультативної ради при Конституційному Суді України.

Автор завдань для конкурсу на посади суддів Вищого антикорупційного суду і завдання для конкурсу на посади керівників Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Як бачимо, з'їзд представників юридичних Вищих навчальних закладів може перейняти естафету Верховної Ради та призначити членом ВРП фахівця, у доброчесності якого немає сумнівів.

Науковці можуть піти й іншим шляхом – дозволити використати себе в інтересах деяких представників З'їзду, обравши негідного кандидата.

Хочеться вірити, що в такий складний для нашої країни та державності час з'їзд науковців усе ж зробить доречний вибір та дотримається високого стандарту, заданого парламентом на шляху до справжньої судової реформи (*Українська правда (<https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/18/7363871/>). – 2022. – 18.08.*)

В. Богатир, Закон і Бізнес: Звідки беруться громадяни

Тема, яка донедавна цікавила доволі вузьке коло фахівців, в умовах повномасштабної війни набула широкого розголосу. Українці занепокоїлися, кого і на яких умовах наша країна приймає до громадянства. Питання вже потрапило до Верховної Ради.

Посилити фільтри

Петиція про необхідність запровадження іспиту для набуття громадянства, подана у травні, набрала на сайті глави держави понад 25 тис. голосів. Тож Президент був змушений реагувати.

Автор пропозиції відзначає, що з 2014 року, коли РФ розпочала війну на нашій території, понад 19 тисяч росіян отримали українське громадянство. І після 24 лютого цього року потік росіян, охочих встановити правовий зв'язок із Україною, не зменшився.

«Наразі для отримання українського громадянства кандидатам не обов'язково знати

мову, історію та навіть закони України. Достатньо лише невеликого переліку документів та заяви на отримання громадянства», – пише ініціатор петиції і робить висновок, що «така система, де відсутні навіть базові фільтри, дозволяє всім кандидатам отримати громадянство і надалі не докладати жодних зусиль щодо інтеграції в українське суспільство».

Суть пропозиції петиції полягала у введенні обов'язкового іспиту для отримання громадянства України, що має включати тести з української мови, історії України, знання Конституції.

Також з метою патріотичного виховання кандидатів, останні мають вивчити державний гімн. Такий підхід – поширена практика в усьому світі. Іспити є, наприклад, в Естонії, Литві, Латвії, Польщі, Німеччині, США та інших країнах.

У відповідь Президент зазначив, що за законом кандидати на набуття громадянства

і так мають володіти державною мовою або розуміти її в обсязі, достатньому для спілкування. При цьому за розвиток і функціонування державної мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України, проведення державної правової політики та регулювання міграційних процесів відповідає Кабмін.

Уряд підготував і подав до Верховної Ради проєкт Закону № 7606 «Про внесення змін до законів України «Про громадянство України» та «Про забезпечення функціонування української мови як державної» щодо умов прийняття до громадянства України».

Документ передбачає, що для отримання українського громадянства необхідно буде скласти комплексний іспит зі знання основ Конституції України, історії України та української мови.

Історичні корені

Тож спробуємо і ми розібратися, як іноземці стають українцями. З усіх підстав набуття громадянства, визначених ст. 6 Закону «Про громадянство України», нас цікавлять лише дві: за територіальним походженням (ст. 8) та внаслідок прийняття до громадянства (ст. 9).

Решту можна вважати «природними» (як от за народженням чи внаслідок усиновлення, або ж виключними (поновлення у громадянстві, за міжнародним договором).

Територіальне походження відповідно до закону фактично означає наявність в особі родичів, що народилися або проживали в Україні, враховуючи тих, які жили тут до набуття незалежності 24 серпня 1991 року.

При цьому коло родичів відповідно до статті 8 Закону досить широке: батьки, дід чи баба, прадід чи прабаба, брат чи сестра, син чи дочка, онук чи онука. Звісно, якщо іноземець чи особа без громадянства сам проживав на території України, він також має можливість стати громадянином з цієї підстави.

За загальним правилом, для оформлення набуття громадянства України за територіальним походженням подається заява (клопотання), а також зобов'язання припинити іноземне громадянство (для іноземців) або декларація

про відсутність іноземного громадянства (для апатридів – осіб без громадянства).

Свідоме бажання чи державний інтерес

Прийняття до громадянства є більш складним, втім, не для всіх. Іноземець або особа без громадянства відповідно до ст. 9 можуть бути прийняті до громадянства України за таких умов:

1) визнання і дотримання Конституції та законів України, що засвідчується особою у поданій в установленому порядку заяві про прийняття до громадянства України;

2) подання декларації про відсутність іноземного громадянства або зобов'язання припинити іноземне громадянство;

3) безперервне проживання на законних підставах на території України протягом останніх п'яти років;

4) отримання дозволу на імміграцію;

5) володіння державною мовою або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкування;

6) наявність законних джерел існування.

Цікаво, що для чотирьох категорій осіб, а саме:

– що мають визначні заслуги перед Україною;

– проходять військову службу у Збройних Силах України та нагороджені державною нагородою;

– прийняття яких до громадянства становить державний інтерес для України;

– які надавали інструкторську (стрілецьку, тактичну, медичну, радіотехнічну, вибухотехнічну) допомогу підрозділам Збройних Сил, інших військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення, Міністерства внутрішніх справ і отримали посвідку на тимчасове проживання на цій підставі,

– умови прийняття спрощені.

Адже з шести умов достатньо виконати лише дві: задекларувати свою повагу до законів України та пообіцяти вийти з іноземного громадянства. Ні знання мови, ні проживання у країні, ні наявність легальної роботи тут вже не вимагається.

Очевидно, саме ці випадки і викликають невдоволення громадян України, коли за заслуги

або в інтересах держави чиновники дають громадянство іноземцям (іноді приховано) із сумнівною репутацією. Звісно, про жодний контроль в ухваленні таких політичних рішень тут не йдеться.

В будь-якому разі заяви про прийняття до громадянства розглядає комісія при Президентові (ст. 23 закону), а остаточне рішення у формі указів приймає гарант Конституції. Він же, між іншим, визначає і порядок провадження за заявами і поданнями з питань громадянства та виконання прийнятих рішень (ст. 22 закону).

Країни-лідери

Аби розуміти актуальний стан справ, ми вирішили запитати у Державної міграційної служби статистичну інформацію щодо того, скільки осіб і громадян якої країни, починаючи з 2014 року (період відкритого конфлікту з РФ), було прийнято до громадянства України у розрізі кожного року та підстав прийняття відповідних рішень.

Не можна сказати, що відповідь сильно здивувала, але претензії, що висувалися авторами петиції про запровадження обов'язкового іспиту для набуття громадянства України, дійсно мають під собою підґрунтя.

Тут можна виділити такі ключові риси.

По-перше, від 2014 року і до сьогодні беззаперечним лідером серед країн, чії громадяни стають українцями (як за територіальним походженням, так і в рамках процедури прийняття до громадянства Президентом) є Російська Федерація. Усього за 8 років і 5 місяців (статистика 2022 року охоплює січень – травень) громадянами України стали 13343 росіян за територіальним походженням. Ще 760 набули громадянство рішеннями президентів України.

У 2022 році суттєво (десь удвічі) скоротилася кількість рішень прийняття до громадянства за територіальним походженням. Але співвідношення між країнами залишилося незмінним.

Водночас випадків надання громадянства відповідно до статті 9 Закону збільшилося. Так, якщо у 2020 році за волею нашого Президента українцями стали 59 росіян, а в 2021 – лише 16 осіб, то за 5 місяців 2022 року таких набралось аж 51 особа (з них 47 дорослих і 4 дитини). Якщо так триватиме, то до кінця року ця цифра може подвоїтися.

По-друге, країни-лідери, яким «зраджують» громадяни різняться за підставами набуття громадянства України.

За територіальним походженням українцями традиційно стають представники Росії, Азербайджану, Молдови, Вірменії, Узбекистану. А от палітра набуття громадянства більш широка – в лідери доволі часто виходили також Сирія і Афганістан. Навряд всі громадяни цих країн добре володіли мовою, знали історію або ж настільки поділяли наші цінності для інтеграції у суспільство. Скоріше тут йшлося про державні інтереси та особливі заслуги за спрощеною процедурою.

Враховуючи практику працевлаштування іноземців та «новоспечених» українців на державну службу, варто ретельно вивчати ризики таких вчинків.

Що ж до «роздачі» паспортів особам, які прибули з територій військових конфліктів, то це питання мало б бути предметом ретельного вивчення спеціальних служб з метою запобігання проникненню радикальних груп (*Закон і Бізнес* (https://zib.com.ua/ua/152605-ukrainske_gromadyanstvo_ta_reyting_inozemciv_scho_yogo_otrim.html). – 2022. – 12.08).

В. Богатир, Закон і Бізнес: Куди діваються громадяни

Нещодавно ми опублікували «рейтинг» іноземців, що отримали українське громадянство, розглянули особливості відповідної процедури та показали її шпарини, що викликають невдоволення у громадськості. У продовження теми вирішили поглянути на «зворотній бік медалі» та поцікавилися тими, хто не цінить правовий зв'язок із нашою державою та залишив громадянство України.

Без громадянства – ніяк

Між іншим, позбутися взаємних прав і обов'язків між особою та державою (які фактично і визначають сутність громадянства), не так вже й просто. Адже згідно із нашим Основним Законом, в Україні існує єдине громадянство. І громадянин України не може бути його позбавлений. Він не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі. Водночас, при цьому існує право змінити громадянство. Підстави його припинення можуть визначатися винятково на рівні закону.

Серйозну увагу питанню наявності в людини громадянства приділяють і в Організації Об'єднаних Націй. Для «прив'язки» людини до держави були навіть підписані міжнародні конвенції:

- про статус апатридів 1954 року та
- про скорочення безгромадянства 1961 року.

Щоправда, до обох документів Україна приєдналася лише в 2013 році. Так або інакше, сьогодні можна виділити три принципи втрати громадянства, актуальні для нашої держави.

По-перше, якщо законодавство держави дозволяє відмову від громадянства, така відмова не повинна призводити до втрати громадянства, крім випадків, коли відповідна особа має або набуває інше громадянство.

По-друге, держава не може позбавити особу її громадянства, якщо таке позбавлення зробить цю особу апатридом.

По-третє, держави, наскільки це можливо, мають сприяти асиміляції та натуралізації апатридів і повинні робити все від них залежне для прискорення процедур стосовно натуралізації.

Три шляхи

Отже, з урахуванням положень Конституції та міжнародних договорів, Закон про громадянство України визначає три підстави для його припинення:

- 1) внаслідок виходу;
- 2) внаслідок втрати;
- 3) за підставами, передбаченими міжнародними договорами України.

Перший випадок (вихід) поширюється на тих громадян України, які постійно проживають за кордоном. Вихід стосується і їхніх дітей, в тому числі усиновлених.

Вихід допускається, якщо особа набула громадянство іншої держави або отримала документ, виданий уповноваженими органами іншої держави, про те, що громадянин України набуде її громадянство, якщо вийде з громадянства України. Не «відпустять» громадянина лише тоді, якщо йому повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення або стосовно якого є обвинувальний вирок суду, що набрав законної сили і підлягає виконанню.

А от втрата громадянства так або інакше є свого роду покаранням за зраду у моральному сенсі цих слів і відбувається з ініціативи самої держави.

Так, підставою для втрати може бути добровільне набуття повнолітньою особою громадянства іншої держави (коли громадянин України для набуття громадянства іншої держави повинен був звертатися із заявою чи клопотанням про таке набуття). Між іншим, випадки автоматичного набуття громадянства не вважаються добровільними (можливо саме тому дружини наших можновладців так полюбляють народжувати дітей у США).

Добровільний вступ на військову службу іншої держави, яка відповідно до законодавства цієї держави не є військовим обов'язком чи альтернативною (невійськовою) службою, також може мати наслідком втрату громадянства України.

Але в цих випадках Україна має переконатися, що такий «зрадник» після втрати громадянства не стане особою без громадянства.

Звісно, також можна втратити громадянство України, якщо його прийняття було наслідком обману, свідомого подання неправдивих відомостей або фальшивих документів.

Сфери відповідальності

За профільним законом, опікуються питаннями процедури припинення громадянства одразу декілька органів. Це спеціальна Комісія при Президентові, яка розглядає заяви про вихід, подання про втрату, а також документи про припинення з підстав, передбачених міжнародними договорами. Вона ж вносить пропозиції Президенту України щодо задоволення цих заяв та подань.

Організаційне та інші види забезпечення діяльності Комісії здійснюються Офісом Президента.

Державна міграційна служба є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері громадянства. Вона, зокрема, готує ті самі подання про втрату особами громадянства України і разом із необхідними документами надсилає їх на розгляд Комісії з питань громадянства. Також вона скасовує прийняті рішення про оформлення набуття громадянства України у випадках подання неправдивих документів під час набуття або невиконання обов'язку вийти з громадянства іноземної держави. ДМС, крім іншого, веде облік осіб, які припинили громадянство України, осіб, стосовно яких у межах повноважень здійснюються провадження за заявами і поданнями з питань громадянства України та виконання прийнятих рішень.

Міністерство закордонних справ України, посольства та консульські установи України приймають заяви разом з необхідними документами щодо виходу з громадянства України, перевіряють правильність їх оформлення, наявність підстав. Також вони готують подання про втрату особами громадянства України. Всі матеріали зрештою направляються також Комісії при Президентові.

Ну і ключовою фігурою у питанні втрати громадянства є, звісно, Президент України. Саме він приймає рішення про припинення громадянства. І в усіх випадках датою

припинення громадянства України є дата видання відповідного Указу Президента України.

А на практиці – безвідповідальність

Маючи на руках цифри набуття громадянства, ми вирішили порівняти їх з кількістю випадків припинення громадянства України. Для цього були направлені запити на публічну інформацію органам, залученим до цієї процедури.

Отримані від них відповіді яскраво охарактеризували якість роботи та стан речей у державі в питанні «обліку» власних громадян.

Попри те, що все відображено в указах Президента, в Управлінні з питань громадянства Департаменту з питань громадянства, помилування, державних нагород Офісу Президента України запитувана інформація (яка повністю відповідає ознакам публічної інформації) виявилася відсутньою.

У МЗС цифри дали. З них випливає, що найбільш «збитковим» виявився 2016 рік. Тоді з громадянства вийшло 5700 громадян. Ще 1586 припинили його за міжнародними угодами, а 7 осіб втратили громадянство. Докладніше див. графіку. Разом із цим, чиновники звернули увагу на те, що їхнє відомство реалізує повноваження лише стосовно осіб, які відповідно до чинного законодавства є такими, які постійно проживають за кордоном. А громадянами всередині країни начебто опікується Державна міграційна служба.

У свою чергу, в ДМС також кивнули в бік МЗС і відхрестилися від відповідальності, зауваживши, що облік осіб, які припинили громадянство України внаслідок виходу з громадянства України, до їхньої компетенції не належить.

Водночас, пославшись на відомчу статистичну звітність, міграційна служба дала відомості, що протягом 2014-2022 років за Указами Президента України було припинено громадянство України лише 291 особі (розподіл по роках див. у графіці). Як співставити цифри двох відомств – залишається загадкою.

Тож очевидно, що встановити абсолютні цифри наразі неможливо. Оскільки питання виходу, втрати та припинення громадянства

України та впорядкування суспільних відносин в цій сфері, як правило, піднімається в Україні в зв'язку з різного роду політичними процесами і стало інструментом тиску на опонентів, очевидно явна плутанина і хаос грає на руку можновладцям. З іншого боку, статистична

інформація у питанні набуття та припинення громадянства, безумовно, повинна становити інтерес як для дослідників та громадськості, так і для самих чиновників (*Закон і Бізнес* (https://zib.com.ua/ua/152644-koli_i_yak_ukrainci_vtrachayut_gromadyanstvo.html). – 2022. – 22.08).

А.Тимошенко, ЮрЛіга: Які реформи в сфері правосуддя має пройти Україна на шляху до ЄС

Нещодавно в житті кожного свідомого громадянина сталася значна подія – Україні надали статус кандидата в Європейський Союз (ЄС). Важливо, що таке рішення супроводжувалося висновком Європейської комісії (ЄК), де до України ставляться 7 вимог, виконання яких доведе готовність нашої держави продовжувати свій шлях в ЄС. Серед них призначення нового керівника САП та нового директора НАБУ, запровадження стандартів FATF, прийняття антиолігархічного закону, ухвалення законів про медіа та про нацменшини, а також два пункти, що стосуються судової реформи. Зважаючи на шалено короткий термін для їх втілення (до кінця 2022 року) та довгу історію з перемогами й провалами, подолання цих кроків буде неабияким випробуванням.

Важливо зазначити, що Україна, починаючи з 2014 року, не без успіху пройшла іспит доволі амбітними ідеями, що відповідали європейським стандартам. Так, вдалим було перезавантаження найвищої ланки судової системи – Верховного суду – з прозорою конкурсною процедурою та утворенням Громадської ради доброчесності, що дало залучити спільноту науковців, громадських діячів та юристів до добору суддів. Окрім цього, достойним досягненням можна вважати створення Вищого антикорупційного суду, який не лише показує реальні результати у вигляді обвинувальних вироків для недоброчесних посадовців, але й служить прикладом ефективної процедури добору суддів шляхом залучення міжнародних експертів.

Однак задачі, які ЄК поставила перед Україною зараз – це вирішення хронічних

проблем правосуддя. Наприклад, реформа органів суддівського врядування тягнеться уже роками: було перерозподілено їх функції та повноваження, усунено (де-юре) участь в них політичних діячів, змінено пропорційність складу, надавши більше місць суддям. Проте функціонування системи протягом наступних років асимілювало нові положення законодавства у старі звичні проблеми: кваліфікаційні оцінювання суддів «для галочки», неефективність дисциплінарних проваджень, старі недоброчесні судді на «оновлених» місцях, їх залежність від політичної еліти – все це призвело до потреби в більш радикальних заходах.

А тому вказані ЄК реформи мають закласти фундамент для побудови більш надійної судової системи в європейській Україні. Розглянемо їх детальніше.

Конституційний Суд України: незалежність держави vs. конституційні кризи

За останні декілька років Конституційний Суд України (КСУ, Суд) старанно руйнував свою репутацію та авторитет. До «заслуг» у цьому напрямку можна віднести, наприклад, плюндрування деяких важливих надбань антикорупційної реформи, що викликало конституційну кризу, гальмування судової реформи, зокрема запуску механізмів очищення Вищої ради правосуддя та Верховного Суду від недоброчесних суддів, постійний опір залученню міжнародних експертів як до реформуванню самого Суду, так і інших органів, відповідальних за судові призначення, незалежність та дисципліну. Саме тому для

подальшого служіння верховенству права КСУ має бути суттєво удосконаленим.

Венеційська комісія неодноразово висловлювала свої зауваження та пропозиції щодо реформ правосуддя, зокрема й функціонування КСУ (наприклад, у висновках CDL-AD(2016)034 від 12.12.2016, CDL-PI(2020)019 від 10.12.2020, CDL-AD(2021)006 від 22.03.2021). Абсолютна більшість рекомендацій комісії у вказаних висновках ігнорувалися парламентарями України, однак цього разу нехтування вказівками «Венеційки» може занадто дорого коштувати, адже однією з умов Європейської комісії є:

«Ухвалення та впровадження законодавства щодо процедури добору суддів Конституційного Суду, включаючи призначення суддів Конституційного Суду України на основі оцінки їх доброчесності та професійних навичок, як рекомендувала Венеційська комісія».

Зміни до Конституції 2016 року запровадили новий принцип конкурсного добору суддів, який однак все ще вимагає доопрацювання. В установленій наразі процедурі за фасадом незалежного призначення суддів трьома різними суб'єктами ховається відсутність реального конкурсу, який би гарантував перевірку кандидатів на доброчесність. Так, з'їзд суддів, парламент та президент можуть на власний розсуд встановлювати конкурсні процедури на свої квоти суддів, залучати чи не залучати незалежні комісії, навіть критерії добору встановлювати різні, оскільки Конституція послуговується лише розмитими поняттями наявності «високих моральних якостей» та «визнаного рівня [правничої] компетентності». Отже, ризик впливу політичних мотивів нікуди не зник, а перевірка доброчесності кандидатів може бути закритою від суспільства, що породжує сумніви в належності результатів конкурсу взагалі.

За рекомендаціями Венеційської комісії, положення законодавства щодо процедури проведення конкурсів, складу та роботи перевірочних комісії мають бути більш чіткими та визначеними; навіть кращим шляхом забезпечити неупереджене призначення є

встановлення однакового алгоритму та одного органу перевірки доброчесності кандидатів незалежно від суб'єкту призначення. Крім того, важливою складовою забезпечення незалежності є залучення міжнародних експертів.

Таким чином, задля виконання рекомендацій Венеційської комісії, при цьому не порушуючи Конституції України, можна створити єдиний орган перевірки кандидатів на посаду судді КСУ, який би включав міжнародних та громадських експертів. Його існування забезпечило б прозору перевірку кандидатів, а також відбір кандидатів за однаковими критеріями: окрім формальних за віком, стажем – також за чіткими мірилами моральних якостей та рівня компетенції. Далі, за оцінкою такого органу єдиний список кандидатів, що позитивно пройшли перевірку, направлявся б до владних суб'єктів для власне призначення на посади.

І хоча для підтвердження рішучої готовності України працювати над реформами та задоволення вимог ЄК на кінець 2022 року вистачає такого кроку у вигляді покращення процедури добору суддів КСУ, важливо також відмітити широкий простір для розвитку КСУ в майбутньому – на шляху до відповідності рівню ЄС, серед іншого:

- покращення якості обґрунтування рішень, спираючись на загальні конституційні принципи, незалежність суду та поділ гілок влади;
- впровадження механізму відводу суддів без блокування роботи самого суду;
- встановлення прозорості процедури дисциплінарної відповідальності суддів КСУ;
- встановлення більш сприятливих процесуальних умов для міжнародної допомоги в конституційних провадженнях, зокрема отримання *amicus curiae* висновків від Венеційської Комісії.

Вища рада правосуддя (ВРП): коли нарешті відповідатиме своїй назві?

Ще один одіозний орган української системи правосуддя, який, хоча і був формально новим утворенням на заміну Вищої ради юстиції, проте зберіг усі його «звичаї»,

як-от покривання недоброчесних суддів або відправлення їх у почесну відставку з довічним утриманням замість звільнення, використання дисциплінарних проваджень як інструменту тиску на суддів-викривачів, відверте ігнорування вимог судової реформи щодо участі міжнародних експертів при відборі кандидатів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС), а також блокування утворення Етичної комісії при ВРП, яка мала очистити Верховний суд та саму ВРП від недоброчесних суддів.

Однак існування незалежної ВРП, яка б належно виконувала свої повноваження – фундамент подальшої судової реформи та запорука верховенства права в Україні. Так, Європейська Комісія вимагає:

«Завершити перевірку доброчесності Етичною Радою кандидатів у члени Вищої ради правосуддя та відбір кандидатів до створення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України».

Зараз Вища рада правосуддя не може здійснювати своїх повноважень, адже через звільнення напередодні війни за власним бажанням десяти членів немає кворуму, який вимагається Конституцією (ВРП повноважна за наявності щонайменше 15 членів). Таким чином, штучно було заморожено роботу органу, який відповідає за притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, надання дозволу на затримання, арешт та тримання під вартою суддів. Особливо гостро це питання стало під час повномасштабної агресії російської федерації, коли на окупованих територіях деякі судді стали колаборантами.

Нових членів тепер має на конкурсній основі набрати Етична рада. Створення останньої було передбачено Меморандумом про взаєморозуміння між Україною як Позичальником та Європейським Союзом як Кредитором, а також віталося Венеційською комісією, оскільки Етична рада включає також і міжнародних експертів та покликана провести відкрити й прозору перевірку кандидатів до ВРП на доброчесність.

На початку 2022 року її безпосередню роботу було запущено: зібрано інформацію про 33 кандидатів, проведено перші 8 співбесід

із ними. Саме після співбесід суспільство мало побачити список тих, кого Етична рада рекомендує до призначення членами ВРП на підставі висновку про доброчесність. Однак процес призупинився через військові дії на території України аж до свого поновлення в кінці травня з новими драматичними перипетіями: незважаючи на пряму вимогу закону та регламенту Етичної ради, її члени прийняли рішення проводити подальші співбесіди з кандидатами в закритому форматі (без онлайн-трансляцій та будь-якого доступу суспільства). Це напряду суперечить меті, з якою такий орган був створений, та ставить під сумнів будь-які результати відповідних оцінок. Крім того, через місяць після скандального рішення без будь-якого обґрунтування були оприлюднені перші результати відбору: на дві вакансії у ВРП за квотою Верховної Ради Етична рада рекомендувала до призначення чотирьох кандидатів, до двох з яких у правових громадських організацій виникають небезпідставні сумніви щодо походження коштів, політичної неупередженості та добросовісності суддівських рішень.

Таким чином, можливості справжнього оновлення ВРП та за ланцюговою реакцією – ВККС стрімко нищаться в коліщатах сумнівних рішень. Через порушення процедури Етична рада не тільки втрачає довіру суспільства щодо своїх висновків, а й буквально ставить під загрозу проведення реформи, адже результати конкурсу в такому разі можуть бути визнані недійсними. Якщо провалиться цей крок, то й виконання Україною вимоги Європейської комісії також не буде можливим. При цьому, важливо не тільки поставити сім «галочок», а ще й якісно виконати зазначені у висновку вимоги, а тому результати детальної оцінки, що буде проводитися ЄК в кінці 2022 року – уже в зоні ризику.

Вища кваліфікаційна комісія суддів – місяць системи правосуддя

2019 рік став переломним у довгій серії кроків судової реформи, адже Президент змушений був розпустити ВККС через витівки тогочасного його складу: орган, відповідальний

за формування добросовісного незалежного суддівського корпусу обходив негативні висновки Громадської ради добросовісності щодо суддів, ігнорував вимогу закону передання справи до ВРП та штучно затягував кваліфікаційні оцінювання недобросовісних суддів, дозволяючи їм далі працювати на посаді. І хоча наміри були благородні – оновити склад ВККС, однак складнощі та свавілля інших суб'єктів системи, про яке зокрема йшлося вище, залишило країну без важливого органу юстиції на занадто довгий час.

Відсутність ВККС в Україні – що ракові клітини в організмі – непомітно роз'їдала систему правосуддя із середини: кадровий голод в судах на більше ніж 2000 посад суддів у різних інстанціях; неможливість відібрати суддів для Вищого суду з питань інтелектуальної власності та, відповідно, запустити його діяльність; більше 2000 суддів, що продовжують виконувати свої повноваження, залишилися без проходження кваліфікаційного оцінювання; по суті незаконні призначення Президентом нових суддів, які отримали негативний висновок Громадської ради добросовісності через відсутність механізму кваліфікаційного оцінювання, як це передбачено законом.

Нарешті після двох років очікування ще один рішучий крок було здійснено – прийнято закон, який мав перезапустити ВККС. Так, до складу Конкурсної комісії, яка має відібрати її членів, мало увійти 6 осіб – троє суддів чи суддів у відставці від Ради суддів України, та троє осіб, запропонованих міжнародними та іноземними організаціями. Важливо відзначити, що наявність міжнародного компонента – фактор, який щиро схвалюється Венеційською комісією та водночас різко критикується представниками влади російської федерації, що тільки підтверджує його необхідність.

Після вимушеної перерви через бойові дії надання Україні статусу кандидата в ЄС стало тригером відновлення і цієї процедури:

конкурсна комісія ВККС відновила роботу, внесла зміни до Регламенту задля усунення перешкод в роботі під час воєнного стану, а також скасувала перевірку IQ та загальних навичок. У такому разі презюмуємо, що в добросовісних компетентних суддів кмітливість теж на достойному рівні. На відміну від Етичної ради, співбесіди з кандидатами проводитимуться у відкритому форматі, що забезпечує прозорість процедури та комунікацію із суспільством.

Отже, після перезапуску цього органу справедливо очікуємо розблокування нестачі суддів, а також очищення судів від недостойних носити суддівську мантію – звісно, за прозорою та належною процедурою.

На завершення

Рекомендація Європейської комісії про надання Україні статусу кандидата в ЄС була своєрідним авансом, за який від нас очікується виконання всього семи кроків. І провідне місце серед них займають вимоги, покликані стати фундаментом відбудови незалежної судової системи в державі. Насправді, встановлення чітко визначеної процедури добору суддів в серце конституційного ладу держави – конституційний суд – має бути не вимогою, висунутою зверху, а само собою зрозумілим кроком. Так само, завершення епопеї з органами суддівського врядування має бути інстинктом держави з верховенством права, а не вимушеним заходом.

Та в будь-якому разі це лише початок шляху. Віримо, що результатами впровадження цих реформ будуть превенція конституційних криз та суддівського свавілля, а отже, достойно виконавши зазначені плани, ми утворимо стартовий майданчик для нашарування нових реформуючих змін, зокрема й у сфері правосуддя (*ЮрЛіга* (https://jurliga.ligazakon.net/analitics/212893_yak-reformi-v-sfer-pravosuddya-ma-proyti-ukrana-na-shlyakhu-do-s). – 2022. – 1.08).

Закон і Бізнес: Мобілізованим суддям слід платити винагороду з доплатами – рішення РСУ

Закон про судоустрій і статус суддів передбачає вичерпний перелік обмежень у виплаті суддівської винагороди, і перебування на військовій службі не є таким випадком.

До такого висновку дійшла Рада суддів, пояснюючи, чому на мобілізованих суддів не поширюється закон №2352-ІХ, повідомляє «Закон і Бізнес».

Так само цей закон не застосовується у частині визначення тривалості щорічної відпустки, що може надаватися суддів. Тобто судді можуть скористатися правом на відпустку повної тривалості (до 45 днів, залежно від стажу).

Окремо проаналізовано порядок визначення розміру винагороди суддям, які відряджені до іншого суду. Зокрема, за ними зберігається доплата за доступ до державної таємниці, але не виплачується доплата за адміністративну посаду, яку вони займали раніше.

Щоправда, якщо на новому місці, з урахуванням регіонального коефіцієнта, судді нарахують меншу винагороду, він має отримувати її в тому розмірі, що мала б сплачуватися йому за попереднім місцем роботи.

РІШЕННЯ

05 серпня 2022 року м.Київ №24

Щодо виплати суддівської винагороди суддям в умовах воєнного стану Рада суддів є вищим органом суддівського самоврядування, який забезпечує виконання рішень з'їзду суддів, здійснює контроль за їх виконанням, вирішує питання внутрішньої діяльності судів. Рада також сприяє створенню належних організаційних та інших умов для забезпечення нормальної діяльності судів і суддів, утвердження незалежності та авторитету суду, забезпечення захисту суддів від втручання в судову діяльність, підвищення професійного рівня суддів та працівників апарату судів, а також підвищення рівня роботи з кадрами у судовій системі.

Останнім часом до РСУ надходять звернення від судів щодо збереження за суддями,

призваними на військову службу, суддівської винагороди.

У зв'язку з запровадженням в Україні правового режиму воєнного стану на захист нашої країни стала чимала кількість суддів різних інстанцій та юрисдикцій.

Рішенням РСУ №10 від 14.03.2022 затверджені окремі рекомендації організації роботи судів та суддів в умовах воєнного стану. Відповідно до цих рекомендацій суддівська винагорода у розмірі посадового окладу та доплат, визначених ч. 2 ст. 135 закону «Про судоустрій та статус суддів», виплачується якщо суддя увільнений від виконання обов'язків з відправлення правосуддя у зв'язку із призовом на військову службу під час мобілізації на особливий період або не здійснює правосуддя з незалежних від нього причин (закінчення строку повноважень, тимчасове зупинення роботи суду, тимчасове зупинення відправлення правосуддя тощо).

19 липня 2022 набрав чинності закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 1.07.2022 №2352-ІХ.

Шляхом прийняття вказаного нормативно-правового акту законодавець намагався вирішити найбільш нагальні питання щодо подолання гострих воєнних викликів, які постали перед роботодавцями в частині організації трудових відносин та забезпечення трудових прав працівників, крізь призму підвищення ефективності їх організації як під час воєнного стану, так і за мирних умов.

Так, у ч. 3 ст. 119 Кодексу законів про працю слова «зберігаються місце роботи, посада і середній заробіток» замінені на слова «зберігаються місце роботи і посада». Тобто середній заробіток як соціальна гарантія для працівників на час виконання державних або громадських обов'язків перестав існувати в національному законодавстві.

З огляду на внесені законодавцем зміни виникає питання щодо виплати суддівської винагороди суддям.

Адже судді, які не здійснюють правосуддя у зв'язку з припиненням правосуддя внаслідок тимчасового зупинення роботи суду, зберігають місце роботи, посаду та отримують суддівську винагороду, а судді, які не здійснюють правосуддя у зв'язку з призовом на військову службу і не здійснюють правосуддя внаслідок цих обставин – таку винагороду можуть не отримувати.

Можуть бути і випадки, коли суддя спочатку перестав відправляти правосуддя внаслідок зупинення роботи суду, а у подальшому був призваний на військову службу.

При вирішенні даного питання Рада суддів виходить з такого.

За усталеною практикою призвані на військову службу під час мобілізації до Збройних Сил України судді були увільнені від виконання обов'язків із відправлення правосуддя в судах, до штату яких вони зараховані, відповідними локальними розпорядчими актами. При цьому, на період проходження військової служби за ними зберігалось місце роботи, займана посада та суддівська винагорода.

Відповідних підхід, окрім зазначених вище положень ст. 119 КЗпП, додатково узгоджувався з усталеною позицією Конституційного Суду, який у своїх рішеннях неодноразово висловлював позиції щодо незалежності суддів, зокрема їх належного матеріального забезпечення, зміни розміру суддівської винагороди, рівня довічного грошового утримання суддів у відставці (рішення КС від 24.06.1999 №6-рп/99, від 20.03.2002 №5-рп/2002, від 1.12.2004 №19-рп/2004, від 11.10.2005 №8-рп/2005, від 18.06.2007 №4-рп/2007, від 22.05.2008 №10-рп/2008, від 3.06.2013 №3-рп/2013, від 19.11.2013 №10-рп/2013, від 8.06.2016 №4-рп/2016, від 4.12.2018 №11-рп/2018, від 18.02.2020 №2-рп/2020, від 11.03.2020 №4-рп/2020).

Зокрема, КС послідовно вказував: однією з конституційних гарантій незалежності суддів є особливий порядок фінансування судів; встановлена система гарантій незалежності суддів не є їхнім особистим привілеєм; конституційний статус судді передбачає достатнє матеріальне забезпечення суддів як

під час здійснення ними своїх повноважень (суддівська винагорода), так і в майбутньому у зв'язку з досягненням пенсійного віку (пенсія) чи в наслідок припинення повноважень і набуття статусу судді у відставці (щомісячне довічне грошове утримання); гарантії незалежності суддів є невід'ємним елементом їх статусу, поширюється на всіх суддів України та є необхідною умовою здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом; суддівська винагорода є гарантією незалежності судді та невід'ємною складовою його статусу; зменшення органом законодавчої влади розміру посадового окладу судді призводить до зменшення розміру суддівської винагороди, що у свою чергу, є посяганням на гарантію незалежності судді у виді матеріального забезпечення та передумовою впливу як на суддю, так і на судову владу в цілому.

Необхідно наголосити, відповідно до ч. 1 ст. 135 закону «Про судоустрій і статус суддів» суддівська винагорода регулюється цим законом та не може визначатись іншими нормативно-правовими актами.

Закон передбачає вичерпний перелік обмежень у виплаті суддівської винагороди і перебування на військовій службі не є таким випадком.

Одночасно ч. 10 ст. 135 закону «Про судоустрій і статус суддів» вказує на те, що суддя, який не здійснює правосуддя (крім випадків тимчасової непрацездатності, перебування судді у щорічній оплачуваній відпустці), не має права на отримання доплат до посадового окладу.

У своєму рішенні від 3.09.2021 №35 РСУ вже висловлювала позицію та звертала увагу розпорядників бюджетних коштів органів судової влади, що суддя, який не здійснює правосуддя через обставини, що не залежать від нього особисто або не обумовлені його поведінкою, має право на отримання доплат до посадового окладу з дня ухвалення рішення КС від 4.12.2018 №11-р/2018.

Обмеження у виплатах доплат суддям, які не відправляють правосуддя на підставі ч. 10 ст. 135 закону «Про судоустрій і

статус суддів» від 2.06.2016 №1402-VIII з наступними змінами допустимо лише у випадку притягнення їх до кримінальної чи дисциплінарної відповідальності, наслідком чого є відсторонення судді від посади чи від здійснення правосуддя, а будь-які обмеження виплат доплат до посадового окладу суддям, які не здійснюють правосуддя з незалежних від них підстав, є недопустимими та такими, що суперечать Конституції та рішенням КС №11-р/2018.

З метою приведення вимог чинного законодавства у відповідність до рішення КС №11-р/2018 та усунення будь-яких суперечностей в тлумаченні згаданого рішення КС Рада суддів зверталась до суб'єктів законодавчої ініціативи з пропозицією визнати ч. 10 ст. 135 закону №1402-VIII з наступними змінами такою, що втратила чинність.

Законодавцем відповідна пропозиція РСУ наразі не розглянута.

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України указом Президента від 24.02.2022 №64/2022 із 05 год. 30 хв. 24.02.2022 в Україні запроваджено воєнний стан.

РСУ вважає військовою агресією РФ проти України обставиною, яка не залежить від суддів і не обумовлена їх поведінкою, адже саме ця обставина призвела до того, що окремі судді перестали відправляти правосуддя.

З огляду на це та з урахуванням конституційних гарантій незалежності суддів, пріоритетності норм Конституції та закону «Про судоустрій і статус суддів України» над іншими нормами законодавства РСУ приходять до висновку, що суддям, увільненим від виконання обов'язків з відправлення правосуддя у зв'язку із призовом на військову службу під час мобілізації суддівська винагорода має виплачуватися у повному обсязі.

Крім того, ч. 1 ст. 12 закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 1.07.2022 № 2352-IX, визначено, що у період дії воєнного стану надання працівнику щорічної основної відпустки за рішенням роботодавця

може бути обмежено тривалістю 24 календарні дні за поточний робочий рік.

Згідно зі ст.1 закону «Про відпустки» державні гарантії та відносини, пов'язані з відпусткою, регулюються Конституцією, цим законом, КЗпП, іншими законами та нормативно-правовими актами України.

Рада суддів вважає за необхідне наголосити, що закон «Про судоустрій і статус суддів» – це спеціальний нормативно-правовий акт, який визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, а також регламентує статус професійного судді та трудові відносини із суддями.

Закон «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136-IX є частиною законодавства про працю та застосовується до тих правовідносин, стосовно яких в законі «Про судоустрій і статус суддів» відсутнє правове регулювання.

Відповідно до ст.136 закону «Про судоустрій і статус суддів» суддям надається щорічна оплачувана відпустка тривалістю 30 робочих днів з виплатою, крім суддівської винагороди, допомоги на оздоровлення в розмірі посадового окладу. Суддям, які мають стаж роботи понад 10 років, надається додаткова оплачувана відпустка тривалістю 15 календарних днів.

Отже, особливості надання та оплати щорічної оплачуваної відпустки регулюються виключно ст. 136 закону «Про судоустрій і статус суддів».

Також у зв'язку із запровадженням воєнного стану розпочалася та триває процедура відряджень суддів.

За наявною в РСУ інформацією у різних судах існує різна практика зарахування відряджених суддів до штату (в окремих судах відряджені судді не зараховуються до штату), виплати їм доплат до посадового окладу при виплаті суддівської винагороди тощо.

У рішенні від 7.02.2018 №9 Рада суддів роз'яснювала окремі аспекти організації роботи відряджених суддів.

Враховуючи раніше висловлену позицію про те, що голова суду, до якого відряджено суддю, зобов'язаний видати наказ про зарахування такого судді до штату і що з цього моменту

він стає повноправним членом колективу та має право брати участь в роботі органів суддівського самоврядування, РСУ вважає за необхідне звернути увагу всіх судів України на таке:

- з моменту зарахування відрядженого судді до штату іншого суду такий суддя має право брати участь в діяльності органів суддівського самоврядування, що включає його право обиратися та бути обраним на адміністративну посаду;

- у випадку, якщо відряджений суддя раніше обіймав адміністративну посаду, то його повноваження на адміністративній посаді припиняються, а отже він втрачає право на отримання доплати до посадового окладу за перебування на адміністративній посаді;

- відряджений суддя, який мав доступ до державної таємниці зберігає право на отримання доплати до посадового окладу за роботу, що передбачає доступ до державної таємниці, до моменту припинення такого доступу компетентним органом;

- розмір регіонального коефіцієнту, який застосовується до базового посадового окладу відрядженого судді, визначається виходячи із кількості населення у населеному пункті, де розташований суд, до якого відряджено суддю, а у випадку якщо суд, до якого відряджено суддю, розміщується в декількох населених пунктах – застосовується регіональний коефіцієнт за місцезнаходженням органу, який провів державну реєстрацію суду, до якого відряджено суддю.

В той же час ч. 5 ст. 55 закону «Про судоустрій і статус суддів» визначено, що Порядок відрядження судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації затверджується Вищою радою правосуддя за поданням Вищої кваліфікаційної комісії суддів, погодженим з Державною судовою адміністрацією.

Підпунктом 5 п. 2 розд. II «Прикінцеві та перехідні положення» закону «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо відрядження суддів та врегулювання інших питань забезпечення функціонування системи правосуддя в період відсутності повноважного складу Вищої

кваліфікаційної комісії суддів України» від 4.06.2020 №679-IX передбачено, що ВРП у період відсутності повноважного складу ВККС ухвалює без рекомендації чи подання ВККС рішення, зокрема, про внесення змін до порядку відрядження судді до іншого суду тієї самої спеціалізації.

Рішенням ВРП від 24.01.2017 № 54/0/15-17 затверджено Порядок відрядження судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації (як тимчасового переведення).

Пунктом 1 розд. VI цього порядку визначено, що суддям, які направляються у відрядження як тимчасове переведення судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації, виплачується суддівська винагорода та відшкодовуються витрати в порядку і розмірі, визначених постановою КМУ «Про суми та склад витрат на відрядження державних службовців, а також інших осіб, що направляються у відрядження підприємствами, установами та організаціями, які повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів» від 2.02.2011 №98.

Пунктом 2 розд. VI порядку передбачено, що розмір суддівської винагороди, що підлягає виплаті в суді, до якого суддю відряджено, визначається законом «Про судоустрій і статус суддів», але не може бути меншим за розмір суддівської винагороди, що виплачувалась (підлягала сплаті) судді в суді, з якого його було відряджено.

Наведене означає, що відрядженому судді суддівська винагорода має бути розрахована відповідно до вимог закону «Про судоустрій і статус суддів». Після цього розрахований розмір суддівської винагороди слід порівняти із розміром суддівської винагороди, яка виплачувалась (підлягала сплаті) судді в суді, з якого його було відряджено.

У випадку, якщо розмір розрахованої суддівської винагороди є меншим за розмір суддівської винагороди, яка виплачувалась (підлягала сплаті) судді в суді, з якого його було відряджено, виплаті підлягає суддівська винагорода у розмірі, що виплачувалась (підлягала сплаті) судді в суді, з якого його було відряджено.

Заслухавши та обговоривши інформацію голови РСУ Моніча Б. С. щодо виплати суддівської винагороди, надання відпустки суддям в умовах воєнного стану, відповідно до ч. 8 ст. 133 закону «Про судоустрій і статус суддів» та Положення про Раду суддів України, затвердженого позачерговим Х з'їздом суддів України 16 вересня 2010 року (з подальшими змінами), Рада суддів вирішила:

1. Звернути увагу розпорядників бюджетних коштів органів судової влади, що суддям, увільненим від виконання обов'язків з відправлення правосуддя у зв'язку із призовом на військову службу під час мобілізації виплачується суддівська винагорода та передбачені законом доплати до посадового окладу.

2. Питання надання та оплати щорічної оплачуваної відпустки суддям регулюються виключно ст. 136 закону «Про судоустрій і статус суддів», положення ч. 1 ст. 12 закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 1.07.2022 №2352-IX до цих правовідносин не застосовуються.

3. З моменту зарахування відрядженого судді до штату іншого суду такий суддя має право брати участь в діяльності органів суддівського самоврядування, що включає його право обиратися та бути обраним на адміністративну посаду.

4. У випадку, якщо відряджений суддя раніше обіймав адміністративну посаду, то його повноваження на адміністративній посаді припиняються, а отже він втрачає право на отримання доплати до посадового окладу за перебування на адміністративній посаді. Отримання відповідної доплати відряджений суддя набуває права лише у випадку обрання

його на адміністративну посаду у суді, до якого його відряджено.

5. Відряджений суддя, який мав доступ до державної таємниці, зберігає право на отримання доплати до посадового окладу за роботу, що передбачає доступ до державної таємниці, до моменту припинення такого доступу компетентним органом;

6. Розмір регіонального коефіцієнту, який застосовується до базового посадового окладу відрядженого судді, визначається виходячи із кількості населення у населеному пункті, де розташований суд, до якого відряджено суддю, а у випадку якщо суд, до якого відряджено суддю, розміщується в декількох населених пунктах – застосовується регіональний коефіцієнт за місцезнаходженням органу, який провів державну реєстрацію суду, до якого відряджено суддю.

7. У випадку, якщо розмір суддівської винагороди, розрахований з дотриманням пунктів 4-6 цього рішення є меншим за розмір суддівської винагороди, яка виплачувалась (підлягала сплаті) відрядженому судді в суді, з якого його було відряджено, суддівська винагорода підлягає виплаті у розмірі, що виплачувалась (підлягала сплаті) судді в суді, з якого його було відряджено.

8. Внести зміни до Окремих рекомендації організації роботи судів та суддів в умовах воєнного стану, затверджених рішенням РСУ №10 від 14.03.2022:

виключити з пункту третього розділу другого словосполучення «(на підставі частини третьої статті 119 Кодексу законів про працю України)».

Голова Б.Моніч (*Закон і Бізнес* (<https://zib.com.ua/ua/152472.html>). – 2022. – 9.08).

Р. Головенко, інститут масової інформації: Оновлений проєкт Закону “Про медіа”: аналіз медіаюриста

27 липня на сайті профільного парламентського комітету було оприлюднено оновлений варіант законопроєкту «Про медіа», який має по суті стати наполовину інформаційним кодексом України.

Літо 2013 року, законопроєкт на заміну чинного Закону «Про телебачення і радіомовлення», здавалось, остаточно доопрацьовується для подання на реєстрацію в парламенті. Тоді він називався «Про аудіовізуальні послуги». Згодом

колектив розробників проєкту неодноразово змінювався, як і назва, а його планована сфера дії розширилася на всі види медіа. Законопроект не ухвалений ВРУ досі, і в цій майже 10-річній епопеї нерозривно сплелися пострадянські уявлення про юриспруденцію, бажання проєвропейських змін, ірраціональний страх і ще купа речей.

На думку експертів ІМІ, новий варіант законопроекту, у порівнянні з попереднім його варіантом від 2020 року, містить позитивні зміни. Водночас законопроект потребує деяких правок і містить питання, які потрібно доопрацювати.

Регулювання онлайн-медіа

Однією з найсуттєвіших позитивних змін у цьому варіанті законопроекту стала поява уточненого визначення поняття «онлайн-медіа», до чого раніше закликали медіаексперти. Відтепер таким є лише медіа, що має окремих вебсайт. Згадку про «власну сторінку на платформі спільного доступу до інформації» видалено, тобто користувачі соцмереж тепер не підпадають під регулювання Нацради. Водночас робоча група планує розробити можливість реєстрації, наприклад для ютуб-блогерів, які самі побажають отримати статус медіа.

Плюсом нового варіанту законопроекту є значне пом'якшення регулювання онлайн-медіа порівняно з попереднім варіантом. Наприклад, раніше джинса вважалася значним порушенням, тепер вона прирівнюється до незначних порушень і карається штрафом. До значних порушень зараховували речі, пов'язані з мовою ворожнечі, російською пропагандою, захистом національних інтересів. До грубих порушень зараховано питання нацбезпеки.

У попередньому законопроекті процедури контролю з боку Нацради було створено на підставі чинного законодавства про телебачення і радіомовлення, внаслідок чого формальності й процедури, які стосувалися телебачення, було механічно перенесено на друковані ЗМІ й онлайн-медіа. Це виглядало надмірним і потенційно могло ускладнити роботу як регулятора, так і відповідних медіа. В новому

варіанті законопроекту питання регулювання різних типів медіа було розглянуто вже з урахуванням деяких їхніх особливостей.

Вводиться новий вид заходів реагування Нацради на значні порушення з боку онлайн-медіа – це тимчасова заборона поширення строком на один місяць. Ця заборона запроваджується в разі вчинення незареєстрованим медіа чергового значного порушення: якщо впродовж одного місяця до суб'єкта застосовано п'ять штрафів за вчинення значних порушень, рішення про які не було скасовано; а також у разі вчинення зареєстрованим медіа впродовж одного місяця третього грубого порушення, якщо за попередні грубі порушення застосовано штрафи, рішення про які не були скасовані (ст. 99, 116). Такий захід збільшує гнучкість реагування на порушення в порівнянні з припиненням діяльності, тому це доповнення можна вважати позитивним.

До значних порушень з боку онлайн-медіа в новому законопроекті зараховано такі:

1) поширення висловлювань, що підбурюють до дискримінації чи утисків щодо окремих осіб та їхніх груп на основі етнічного походження, громадянства, раси, релігії та вірувань, віку, статі, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, фізичних вад, стану здоров'я або за іншою ознакою;

2) поширення фільмів, розповсюдження та демонстрування яких заборонено відповідно до Закону України «Про кінематографію»;

3) поширення порнографічних матеріалів;

4) пропаганда вживання наркотичних засобів, психотропних речовин;

5) пропаганда жорстокого поводження з тваринами;

6) поширення інструкцій або порад щодо виготовлення, придбання або використання вибухових, наркотичних чи психотропних речовин;

7) поширення інформації, що заперечує або виправдовує злочинний характер комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років в Україні, злочинний характер націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, створює позитивний образ осіб, які обіймали керівні посади в

комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік (крім випадків, пов'язаних з розвитком української науки та культури), працівників радянських органів державної безпеки, виправдовує діяльність радянських органів державної безпеки, встановлення радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідування учасників боротьби за незалежність України у XX столітті;

8) поширення інформації, що містить символіку комуністичного або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму з метою виправдання чи заперечення їхнього злочинного характеру, крім випадків, передбачених Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»;

9) виключно позитивне висвітлення діяльності органів влади держави-агресора (держави-окупанта), з метою їхньої популяризації;

10) поширення висловлювань, що принижують або зневажають державну мову;

11) порушення вимог частини шостої статті 42 цього закону щодо забезпечення належного попередження про потенційну шкідливість інформації для дітей;

12) порушення вимог частини десятої статті 42 цього закону щодо нерозголошення інформації про дитину без згоди хоча б одного з батьків або осіб, що їх замінюють, за винятком випадків, коли це здійснюється в найкращих інтересах дитини;

13) відмова в проведенні перевірки;

Водночас до незначних порушень зараховано порушення встановлених Законом України «Про рекламу» вимог та обмежень щодо порядку поширення (розповсюдження) реклами та спонсорства (тобто джинсу) і порушення встановлених вимог щодо повідомлення вихідних даних (тобто непрозорість медіавласності, наприклад). За незначні

порушення до суб'єктів у сфері онлайн-медіа може застосовуватися штраф від одного до п'яти розмірів мінімальних заробітних плат, установлених на день вчинення порушення.

До грубих порушень зараховано питання, пов'язані з нацбезпекою, агресивною мовою ворожнечі, виправданням російської агресії тощо.

Нацрада з питань телебачення й радіомовлення

Як і в попередньому варіанті проєкту, цей орган має здійснювати нагляд за всіма видами медіа, хоча його назва цього не охоплюватиме (адже це конституційний орган, і для зміни його назви необхідними були б зміни до Конституції).

У новому варіанті законопроєкту зберігається непрозорий спосіб призначення членів Нацрада президентом. Якщо у версії 2020 року пропонувалося, що кандидатів президентові пропонуватиме конкурсна комісія, то тепер від цього пропонують відмовитися, тобто президент призначатиме членів Нацради на власний розсуд, будучи зв'язаним лише загальними вимогами закону щодо членів цього органу. Водночас для парламенту, який призначає іншу половину членів Нацради, зберігається складніша процедура добору членів профільним комітетом і подальшого рейтингового голосування «під куполом».

Наявний висновок ГНЕУ, з якого впливає нібито така конкурсна комісія «звучить» повноваження президента. Однак, на нашу думку, така комісія необхідна, якщо ми декларуємо прозорість і підзвітність державних призначень (подібна процедура застосовується для президентських призначень в антикорупційних органах). Тому ми вважаємо, що потрібно внести зміни до законопроєкту в цій частині й повернутися до ідеї з конкурсною комісією.

Також пропонується вилучити з попередньої версії кілька вимог до членів Нацради. По-перше, вимогу про наявність «управлінського досвіду, бездоганної репутації, володіння високими морально-етичними якостями та здатність за станом здоров'я виконувати повноваження».

Підозрюю, що переважила думка, нібито такі абстрактні поняття буде важко трактувати на практиці (хоча саме на цьому побудована добросовісність держслужбовців у розвинених демократіях).

Найжорсткіші санкції – які вони

Окремо розглянемо, як заново прописано найжорсткіші санкції (ст. 116). Застосування таких заходів реагування до суб'єктів у сфері аудіовізуальних медіа, провайдерів аудіовізуальних сервісів чи постачальників електронних комунікаційних послуг для потреб мовлення, як анулювання ліцензії чи скасування реєстрації медіа, передбачається за рішенням суду у випадках: 1) учинення впродовж останнього року шести значних порушень, за які було застосовано штрафи й рішення про які не були скасовані; 2) вчинення впродовж року повторного грубого порушення, за яке було застосовано штраф, рішення про який не було скасоване.

Скасування реєстрації для зареєстрованих друкованих видань можливе буде за рішенням Нацради, а для незареєстрованих – заборона видання та розповсюдження – за рішенням суду. Таке скасування реєстрації пропонується в разі вчинення значного порушення, водночас якщо впродовж останнього року до суб'єкта вже було застосовано п'ять штрафів за вчинення значних порушень, рішення про які не були скасовані. Крім того, заборона видавання та розповсюдження друкованого медіа за рішенням суду застосовуватиметься в разі вчинення грубого порушення, якщо впродовж останнього року до суб'єкта було застосовано два штрафи за вчинення грубих порушень, рішення про які не були скасовані.

Для зареєстрованих онлайн-медіа пропонується скасування реєстрації за рішенням Нацради в разі вчинення значного порушення, якщо впродовж одного місяця до суб'єкта вже було застосовано п'ять штрафів за вчинення значних порушень, рішення про які не були скасовані. Також застосовуватиметься заборона поширення зареєстрованого онлайн-медіа за рішенням суду в разі вчинення грубого порушення впродовж двох місяців з моменту

набрання сили рішенням про тимчасову заборону поширення онлайн-медіа (нагадаємо, що її тривалість – один місяць). Заборона поширення незареєстрованого онлайн-медіа за рішенням суду застосовуватиметься у випадку вчинення впродовж одного місяця третього грубого порушення, якщо за попередні грубі порушення було застосовано штрафи, рішення про які не були скасовані. Про суть тимчасової заборони онлайн-медіа ми вже писали вище.

Антимонopolні обмеження

Законопроект доповнено двома реченнями: «Ринок розповсюдження (поширення) та споживання рекламної інформації є одним товарним ринком незалежно від способу розповсюдження (поширення) та споживання рекламної інформації та незалежно від виду медіа. Методика визначення меж цього ринку затверджується Антимонopolним комітетом України за погодженням з Національною радою». На відміну від монополізації рекламного ринку медіа питання монополізації аудиторії детально не зачіпається. Здається, що, зважаючи на величезну кількість медіа на українському ринку, для нас це питання не актуальне, але подивімося, скільки медіа переживуть теперішню кризу, спричинену війною.

Норми щодо протидії російській інформаційній агресії

На період дії воєнного чи надзвичайного стану для Нацради передбачено спеціальну процедуру (ч. 8 ст. 99), зокрема «суб'єкт у сфері медіа, щодо якого почато розгляд питання про можливе вчинення ним грубого порушення законодавства та/або умов ліцензії, впродовж трьох робочих днів з дня розміщення повідомлення на вебсайті Національної ради має право надати письмові пояснення шляхом направлення на електронну пошту Національної ради...». За результатами розгляду питання про порушення Нацрада в такий період зможе ухвалювати рішення не лише про відсутність порушення чи його наявність (застосування заходів реагування), а й про звернення до військового командування

(«рішення Національної ради про звернення до військового командування для відповідного реагування ухвалюється Національною радою у випадку повторного впродовж дії воєнного стану вчинення суб'єктом у сфері медіа грубого порушення законодавства та/або умов ліцензії»).

Як різновид грубих порушень до проєкту додано поширення пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії РФ проти України, а також символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму, крім випадків, передбачених відповідним законом, ухваленим навесні цього року. А також: «поширення недостовірних матеріалів щодо збройної агресії та діянь держави-агресора (держави-окупанта), її посадових осіб, осіб та організацій, що контролюються державою-агресором (державою-окупантом), у разі, якщо наслідком цього є розпалювання ворожнечі чи ненависті або заклики до насильницької зміни, повалення конституційного ладу чи порушення територіальної цілісності». До значних порушень додано різновид поширюваного контенту: виключно позитивне висвітлення діяльності органів влади держави-агресора з метою їхньої популяризації.

Тепер пропонується, що Нацрада самостійно визначатиме перелік територій з особливим режимом мовлення, затверджуватиме порядок видавання та анулювання дозволів на тимчасове мовлення, а також встановлюватиме їхні умови. Раніше території з особливим режимом мовлення пропонувалось обмежити окупованими та прикордонними регіонами (крім прикордоння з країнами ЄС).

Нацраді надається можливість повідомлення платформ цифрової дистрибуції мобільних застосунків про заборону використання на території України мобільного застосунку в разі заборони поширення іноземного аудіовізуального медіасервісу на замовлення на території України, якщо він поширюється через застосунок.

Окрім того, пропонується перебудувати роботу Переліку осіб, які створюють загрозу національному медіапростору України

(ст. 126). Зокрема, різні державні органи (РНБО, Нацрада, поліція, СБУ) подаватимуть осіб на внесення до переліку за наявності кримінальних проваджень за певними статтями КК, застосування до цих осіб санкцій згідно з відповідним законом або порушення ними окремих норм Закону «Про медіа». За словами авторів законопроєкту, новий перелік не означає скасування вже наявного.

Квоти: послаблення механізму захисту українського культурно-інформаційного простору

У новому варіанті законопроєкту до значних порушень в аудіовізуальних медіа зараховано: «9) порушення більш як на 10% вимог щодо обсягів європейського та/або національного продукту».

Отже, наявні мовні квоти плавно звужуються на ще +10%, тобто штрафи за порушення квот на українські пісні на радіо застосовуватимуться лише за перевищення цих відсотків. Ми вважаємо, що такі речі все ж потрібно вилучити із законопроєкту і переглянути запропонований механізм.

Виборчий кодекс та відсутність загальних вимог до інформаційного контенту

Проєктом доповнюється окрема стаття до Виборчого кодексу «Порядок поширення передвиборчої агітації в онлайн-медіа» (ст. 56-1 ВК). Загалом порядок розміщення агітації в онлайн-медіа пропонується подібний до інших видів медіа, але закривається суттєва законодавча прогалина, оскільки поки що агітацію в інтернеті Виборчий кодекс ігнорує.

Вводиться передплата (застава) на користь медіа: поширювача агітації, в якій «міститься інформація про кандидатів, партії (організації партій) – суб'єктів виборчого процесу, які не є замовниками цієї передвиборчої агітації». Якщо згаданий у такому агітаційному матеріалі інший суб'єкт вимагатиме оприлюднення його відповіді на неї, то витрати медіа на це компенсуються коштом такої передплати, а в іншому разі вона повертається замовникові матеріалу.

Також запроваджується мінімальна однохвилинна тривалість агітаційного

матеріалу в аудіовізуальних медіа, а зміст матеріалу має стосуватися програми чи діяльності суб'єкта виборчого процесу. Це має допомогти боротися з впливом агітації на емоції виборців, як це часто буває зараз.

Передбачено створення Нацрадою Експертної ради щодо агітаційних матеріалів у лінійних аудіовізуальних медіа. Досі функціонування подібних експертних рад на виборах практикувалося, хоча й не було узаконене на рівні закону.

Запроваджується позитивна новела, за якою зареєстрована кандидатом особа в період проведення передвиборчої агітації не зможе бути ведучим / ведучою телерадіопередачі чи вести журналістську діяльність, пов'язану з її присутністю в аудіо– та/або відеоряді.

У новому законопроекті практично відсутні згадки про вимоги до ЗМІ й журналістів, що стосуються дотримання балансу і достовірності – хоча чинні медійні закони передбачають загальні зобов'язання щодо дотримання об'єктивності, неупередженості, перевірки інформації тощо. Вимога збалансованого подання інформації в медіа згідно із законопроектом висувається на період виборів (крім медіа Міноборони, яких вона стосується в будь-який час). Дехто з авторів

законопроекту пояснює таку прогалину тим, що в аспектах збалансованості, неупередженості тощо треба регулювати не медіа, а окремого журналіста. Однак, на нашу думку, в медіа є редакційний контроль, це все ж не платформа спільного доступу, де користувачі мають дуже велику свободу дій. Менеджмент і власники відповідальні за «теплі ванни» для одних гостей ефіру й цькування інших; за постійну «прописку» у своїх студіях представників певних політсил і за відсутність інших. Певні мінімальні засоби протидії цьому у формі обов'язків ТРО та журналіста наявні в чинному законі про телерадіомовлення (хоча Нацрада ними практично і не користується). На нашу думку, про баланс варто було б згадати дещо більше в новому законопроекті.

Загалом, законопроект виглядає більш опрацьованим і адаптованим до різних типів медіа порівняно з попереднім його варіантом. Ми очікуємо на висновки європейських експертів, оскільки його було надіслано на експертизу ЄС та Ради Європи, і лишаємося відкриті до обговорень (*Інститутом масової інформації* (<https://www.imi.org.ua/monitorings/onovlenyj-projekt-zakonu-pro-media-analiz-mediayurysta-i47153>)). – 2022. – 10.08).

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

У Верховній Раді України напрацьовується законопроект про реформування Конституційного Суду України у частині відбору суддів на конкурсних засадах. Про це Руслан Стефанчук повідомив у коментарі агентству Інтерфакс-Україна.

За його словами, це відбувається на виконання семи вимог Європейської комісії для набуття членства України в ЄС.

«Абсолютно логічно, що перше завдання, поставлене перед Україною – це питання реформування Конституційного Суду у частині відбору суддів на конкурсних засадах. Напрацьовується окремий законопроект. Наскільки мені відомо, він найближчими

днями має бути внесений до Верховної Ради, буде зареєстрований і я дуже сподіваюся, що на одному з найближчих засідань ми зможемо проголосувати його вже в першому читанні», – зауважив Спікер українського Парламенту.

Він підкреслив, що для Парламенту «важливо не зупинитися на цій точковій реформі», тому Верховна Рада України планує також розглянути у другому читанні законопроект про конституційну процедуру (№4533), який було ухвалено у першому читанні 15 квітня 2021 року.

«Це закон, яким фактично унормується регламент Конституційного Суду: порядок розгляду всіх заяв, скарг, петицій, що надходять

до суду. На жаль, до сьогодні це не унормовано на рівні Закону, а лише на рівні внутрішнього регламенту КСУ. Це неправильно, оскільки у цій частині немає відповідності Конституції, згідно з якою органи державної влади можуть діяти лише способом, передбаченим законом», – пояснив Руслан Стефанчук (*Я и Закон* (<https://yaizakon.com.ua/na-konstitutsijnij-sud-ukrayini-ochikuye-nova-reforma-detali/>). – 2022. – 2.08).

15 серпня Верховна Рада за своєю квотою обрала двох нових членів Вищої ради правосуддя. Ними стали Роман Маселко та Микола Мороз – їх рекомендувала Етична рада (незалежний орган, який перевіряє усіх кандидатів до ВРП на відповідність критеріям професійної етики та доброчесності, – Ред.) та Комітет з питань правової політики. «За» проголосували 258 парламентарів.

Чому це так важливо?

А тому, по-перше, що в умовах повномасштабної війни Україна не відклала «на колись», а бореться сьогодні не тільки за свою незалежність та територіальну цілісність, але й за реальне майбутнє, продовжуючи впроваджувати надважливі реформи.

По-друге, точно з цього приводу висловився історик Ярослав Грицак, судова реформа – наше завдання №1, якщо ми хочемо перемогти у війні. путін боїться нашої судової реформи, у чому сам фактично перед нападом зізнався: «Незалежних судів в Україні немає, а на вимогу Заходу київська влада віддала представникам міжнародних організацій переважне право відбору членів ВРП і ВКС». Отже, наш успіх, а особливо в такий непростий час, – це 100% його поразка.

По-третє, 23 червня Україна отримала статус кандидата на вступ до Європейського союзу. І тепер, щоб продовжити шлях до повноцінного членства в ЄС (це ж саме стосується нашого майбутнього в НАТО, – Авт.), ми маємо виконати низку вимог. Одна з них – судова реформа. Зокрема, держава має реформувати... Вищу раду правосуддя.

Якщо дуже коротко, то ВРП, по суті, є головним органом, який формує суддівські і

прокурорські лави. ВРП ухвалює рішення щодо призначення суддів та щодо їхнього звільнення, у випадку надходження і підтвердження скарг притягає їх до дисциплінарної відповідальності, надає згоду на затримання судді, утримання його під вартою і так далі. Простіше кажучи, від того, хто саме входить до складу ВРП, залежить наскільки професійні та доброчесні судді працюватимуть в українських судах та наскільки успішною буде судова реформа (*Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3552181-popri-vijnu-borotba-za-cesni-suditrivae-obranna-dvoh-novih-cleniv-vrp-same-pro-te.html>). – 2022. – 17.08).

Кадрова криза в судовій системі – результат низки проблем, вирішення яких перебуває здебільшого у політичній площині. Втім, судова влада робить усе від неї залежне, щоб подолати цей виклик. Частково це питання вирішується завдяки процедурі відрядження суддів із судів, розташованих на окупованих територіях і в населених пунктах, де ведуться активні бойові дії. Про це зазначив Голова Верховного Суду В. Князев під час круглого столу «Оптимізація місцевих загальних судів: пілотний проєкт в Закарпатській області», організованого проєктом «Право-Justice».

«На жаль, через те, що процес формування складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, відновлення роботи Вищої ради правосуддя та проведення конкурсів на вакантні посади суддів за попередніми оцінками триватиме до середини наступного року, подолати кадрову кризу найближчим часом не вдасться. Тому ми маємо думати над тим, як створити такий механізм, щоб у майбутньому судова влада була застрахована від політичних рішень, які призводять до нестачі кадрів у судах, а громадяни мали доступ до правосуддя незалежно від ситуації в країні», – сказав Всеволод Князев.

За таких умов, на думку Голови ВС, необхідним кроком є оптимізація судів шляхом укрупнення. Цей захід сприятиме економії видатків на їх фінансування, допоможе запобігти ситуаціям, коли через нестачу кадрів у судах неможливо створити колегію суддів,

дасть змогу забезпечити належні умови праці та підвищити заробітні плати працівників апаратів судів.

«Зміна демографічної ситуації в країні, зумовлена війною, змінює мапу населення, впливає на кількість позовів до суду, а тому потребує врахування під час побудови нової мережі судів загальної юрисдикції», – зауважив Голова ВС.

Крім того, Всеволод Князев наголосив на тому, що важливу роль у процесі оптимізації відіграє цифровізація правосуддя, зокрема забезпечення можливості учасникам процесу віддаленого доступу до суду, а також здійснення правосуддя в дистанційному режимі.

Під час круглого столу учасники заходу обговорили концепцію, критерії та методології оптимізації місцевих загальних судів Закарпатської області, досвід оптимізації судів на прикладах Фінляндії, Литви та Швеції.

У рамках робочого візиту Голова ВС відвідав ТУ ДСА України в Закарпатській області, Мукачівський, Берегівський, Іршавський та Хустський районні суди, Ужгородський міськрайонний суд Закарпатської області, Закарпатський окружний адміністративний суд, Закарпатський апеляційний суд, а також провів зустріч із очільником Закарпатської обласної військової адміністрації Віктором Микитом (*Верховний суд (<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1309125/>). – 18.08*).

Міністерство культури та інформаційної політики працює над проектом закону про особливий статус англійської мови в Україні. Про це на брифінгу повідомив перший заступник міністра культури та інформаційної політики України Р. Карандєєв, передає кореспондент LB.ua.

«Стаття 10 Конституції зазначає, що держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування... Коли приймалася Конституція, велися великі баталії... Сьогодні інша ситуація та ми маємо читати цю статтю відповідно до тих подій, що відбуваються та майбутнього, яке ми хочемо бачити», – заявив він.

Він нагадав, що зараз тільки в одному законі про освіту є посилання на ст. 10 Конституції

та англійську мову як мову міжнародного спілкування. Тому створена міжвідомча робоча група з підготовки нового комплексного проекту закону.

«Для того, щоб реалізувати ті виклики та задачі, які мають допомогти українському суспільству опанувати англійську мову та надати їй вищий статус. Міністерство культури та інформаційної політики за відповідним дорученням Прем'єр-міністра України розпочало роботу з підготовки законопроекту по забезпеченню функціонування англійської мови як мови міжнародного спілкування... Жодне з положень проекту закону про статус англійської мови не буде та не може тлумачитися як таке, що направлене на звуження використання української мови», – підкреслив він.

За його словами, проект закону покликаний встановити особливий статус англійської мови в Україні.

«Як я зазначав, відповідно до ст. 10 Конституції України... Багатомовність, згідно з визначенням ЄС, є важливим елементом конкурентоспроможності Європи. Ми розуміємо, що так само Україна та українські громадяни у разі володіння англійською мовою стають повноцінними суб'єктами взаємовідносин на усіх світових ринках. Як гуманітарних, так і економічних», – сказав він.

Він наголосив, що наразі Україна за світовим рейтингом займає лише 40 позицію зі 112 країн світу щодо рівня володіння громадян англійською мовою. А реальні показники ще гірші.

«Трансформація статусу англійської мови має розв'язати цю проблему. Це стратегічний курс України до членства в ЄС. У проекті закону передбачається урегулювання використання англійської мови в окремих публічних сферах суспільного життя. У першу чергу, це стосується міжнародних комунікацій... Проект є певною декларацією, яка буде фіксувати позицію держави стосовно англійської мови та бачення, що додатково необхідно буде зробити в окремих планах та програмах», – вважає заступник міністра (*Lb.Ua (https://lb.ua/society/2022/08/12/526070_minkult_gotuie_proiekt_zakonu_pro.html). – 2022. – 12.08*).

Чотири українські народні депутати ініціювали законопроект про позбавлення мандатів усіх нардепів колишньої партії «Опозиційна платформа – За життя» (ОПЗЖ). Документ подали 24 серпня, повідомляється на сайті українського парламенту.

Автори ініціативи – нардепи від «Європейської солідарності» Олександр Гончаренко, Софія Федина та Володимир Ар'єв. До них приєднався Олег Дунда від «Слуги народу».

«Припинити достроково повноваження народних депутатів України, обраних у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі та виборчих округах, від ОПЗЖ у зв'язку з виходом цих депутатів зі складу депутатської фракції та з виїздами на постійне проживання за межі України», – йдеться у документі.

Далі в постанові наводиться список 42 нардепів.

У пояснювальній записці до постанови автори нагадали, що президент України Володимир Зеленський запровадив рішення РНБО про припинення діяльності деяких політичних партій. До списку потрапила і ОПЗЖ.

«Представники цієї політичної сили співпрацювали з окупаційною владою. Перед вторгненням Росії з України втекло за кордон понад 20 народних депутатів. Більшість із них – це народні обранці від ОПЗЖ», – наголосили ініціатори.

У Конституції України є норма, за якою народного депутата можна позбавити мандата, сказав у відеозверненні О. Гончаренко. Якщо політик не увійшов до фракції, за списком якої балотувався, або вийшов із неї, це може стати підставою для припинення повноважень депутата.

«Сьогодні фракції ОПЗЖ більше немає у Верховній Раді, вона стала «Платформою за життя і мир»... Ще якась там група «Відновлення України». Загалом якось там сховалися, мімікрували і думають, що їх ніхто не помітить», – пояснив Гончаренко.

Ще одна юридична підстава для позбавлення мандатів нардепів колишньої ОПЗЖ – виїзд з України на місце проживання за кордон.

«Скоро пів року, як триває вторгнення, і пів року, як деякі з них тут не з'являються, не живуть в Україні. Отже, вони виїхали на постійне місце перебування за кордон... Настав час забрати у них мандати: нічого «російському світу» робити в українській парламенті», – підсумував він (*Фокус* (<https://focus.ua/uk/politics/526832-nardepov-iz-byvshey-opzzh-mogut-lishit-polnomochiy-kto-ostanetsya-bez-mandata>)). – 2022. – 25.08).

Закон України «Про статус кримськотатарського народу» може бути ухвалений уже цього року. Таку думку під час експертного обговорення «Припинення незаконної російської анексії Криму та деокупація півострова: оптимальні шляхи та механізми» висловив голова Меджлісу кримськотатарського народу Р. Чубаров, повідомляє кореспондент Укрінформу.

«Зараз ми разом з інституціями, які є частиною системи президентської влади в Україні, зокрема з представництвом Президента в АРК, з колегами народними депутатами України, з експертами, вченими працюємо над законопроектом «Про статус кримськотатарського народу». Є дуже велика ймовірність, що цього року він обов'язково буде прийнятий», – зазначив Чубаров.

За його словами, чинна правова база щодо Кримської автономії є не лише недостатньою, а й у багатьох моментах недоречною. Він вважає, що статус автономії мусить зберігатися, але її сутність має бути переформатована. Адже законодавча база створювалася в 1991 р. «при абсолютному нехтуванні наявністю корінного кримськотатарського народу», який починав масово повертатися на півострів з депортації.

Чубаров наголосив, що питання деокупації Криму актуалізуються щоденно. Україна і Збройні сили перейшли від риторики щодо звільнення Криму до практичних кроків, зазначив він. І тому важливо дуже швидко знаходити відповіді для себе і зарубіжних партнерів, якою АРК буде після відновлення територіальної цілісності України, як будуть забезпечуватися права усіх, хто проживає на півострові. При цьому голова Меджлісу

наголосив, що йдеться про забезпечення прав кримських татар, етнічних українців і тих мешканців АРК, хто лишався вірним Україні і не скоював злочинів під час окупації. Ті ж, хто незаконно оселився на півострові разом із російськими загарбниками, мусять залишити Крим якнайшвидше.

Чубаров також нагадав, що минулого року ухвалено закон про корінні народи, тож після ухвалення закону про статус кримськотатарського народу залишиться лише внести відповідні зміни до Конституції у розділі про Автономну Республіку Крим.

«Питання деокупації Криму – це питання одночасного вирішення і, в першу чергу, правового забезпечення подальшого розвитку Криму в умовах відновленої територіальної цілісності України. Будь-які інші позиції, мовляв, зараз звільнимо, а потім сядемо подумаємо, не будуть сприяти розумінню і всередині українського суспільства, і серед наших партнерів», – підсумував голова Меджлісу (*Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3553918-zakon-pro-status-krimskotatarskogo-narodu-moze-buti-uhvalenij-uzе-cogo-roku-cubarov.html>)). – 2022. – 19.08).

Директор з питань науки та розвитку Інституту громадянського суспільства А. Ткачук розповів, що децентралізація зруйнувала плани російських окупантів з дестабілізації влади на місцях. Експерт поділився деталями в етері телеканалу «Еспресо».

«Один з елементів децентралізації – це серйозна противага Росії та російській експансії. Адже в нас створюється нова система влади, яка має безліч зв'язків функціонування, як із центром – Києвом, так із іншими громадами. І коли росіяни влізли на нашу територію, то їм нічого не вдалося – не можна призначити свого гауляйтера, щоб усе працювало. Адже місцеве самоврядування є автономним і набуло ваги – люди довіряють обраній людині, а не призначеному адміністратору», – зазначив Ткачук.

Експерт додав, що завдяки децентралізації усім громадам вдалося оперативно підготуватися до опору Росії.

«Від часу запровадження децентралізації, громади відпрацювали свої моделі управління. Коли почалася гаряча фаза війни з Росією, усі громади оперативно створили свої загони самооборони, Тероборони, поставили блокпости. Буквально за 2 дні Україна перетворилася на військовий табір для зупинки агресора», – зауважив А. Ткачук (*Еспресо* (<https://espresso.tv/detsentralizatsiya-zruynuvala-plani-rosiyan-z-destabilizatsii-mistsevoi-vladi-direktor-z-pitan-nauki-ta-rozvitku-institutu-gromadyanskogo-suspilstva>)). – 2022. – 12.08).

30 серпня у Верховній Раді України не вистачило лише трьох голосів, щоб проголосувати у першому читанні за законопроект «Про службу в органах місцевого самоврядування» №6504. Про це повідомив В. Безгін, народний депутат України, голова підкомітету з питань адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування Комітету з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування.

Лідером в підготовці законопроекту, якого давно потребує місцеве самоврядування, було Національне агентство України з питань державної служби (НАДС). Агентство працювало над документом близько року. До роботи були залучені урядовці, народні депутати, представники асоціацій органів місцевого самоврядування, міжнародні експерти.

Цього місяця в цілому позитивний висновок до законопроекту надала і Рада Європи. На думку міжнародних партнерів, цей законопроект був важливим кроком на шляху до гармонізації положень державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, його прийняття покращило б поточну ситуацію. Проте фахівці звертали увагу і на деякі проблемні аспекти, які можна було врегулювати до другого читання (*Децентралізація* (<https://decentralization.gov.ua/news/15413>)). – 2022. – 30.08).

В американському посольстві позитивно оцінили вчорашнє призначення двох членів до

Вищої ради правосуддя (ВРП) після ретельної перевірки кандидатів Етичною радою.

Дипломат назвала призначення «чудовою новиною».

«Ці призначення є важливим кроком вперед у судовій реформі, ключовим

елементом просування України до успішного європейського майбутнього», – написала у Twitter посол США у Києві Бріджит Брінк (*Ua.news* (<https://ua.news/ua/ukraine/vydeo-v-okkupyrovannom-krymu-progremely-vzryvy>)). – 2022. – 16.08).

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

Головатий С., виконуючий обов'язки голови Конституційного суду України

День проголошення Незалежності України був початком, який неодмінно мав вилитися в криваву бійню

(Інтерв'ю)

Знагоди річниці української Незалежності розмова журналіста Віталія Портникова із виконуючим обов'язки голови Конституційного суду України Сергієм Головатим про становлення Держави України.

– От я пригадую, як я залишав з'їзд Народного руху України (перший з'їзд, установчий, на якому я був одним з журналістів що висвітлювали цю подію) і як люди у трамваї у Києві (це був, здається, швидкісний трамвай №3, який ходить на Борщагівку) з якимось подивом дивилися на синьо-жовтий значок, який я просто залишив після цього установчого з'їзду. Тому що треба сказати, що його так просто тоді не носили. А на з'їзді Руху всі були з цими значками. А поза – таке було враження, що люди продовжують жити в Радянському Союзі. Навіть не в оцій перебудовній Москві, до якої я з'їждив, а просто в звичайному Радянському Союзі. Я себе почував на цьому з'їзді Руху... Я навіть так свою статтю назвав свого часу – «Акваріум свободи». А ви були одним з тих, хто був активістом цієї організації, хто працював над статутом. І от які у вас були сподівання в ситуації, коли було ясно, що більшість суспільства не розділяє самої ідеї незалежності країни?

– Ви праві, сказавши, що я був одним з тих, хто працював і не тільки. Я опрацював статут. Це практично вся структура Руху, яка стала –

це я опрацював статут влітку практично сам, і в незмінному вигляді його Установчий з'їзд ухвалив. Але крім статуту, я опрацював і деякі розділи, програми, які ухвалив Установчий з'їзд. І, зокрема, програми, які стосувалися державності, які стосувалися майбутньої юридичної системи або того, що ми тоді називали «правова держава». Хоча комуністи до Горбачова забороняли взагалі говорити про правову державу. Це поняття повернули комуністи на своєму з'їзді, в партійній резолюції назвали «соціалістическое правовое государство». А до того, починаючи від Леніна, Сталіна, Брежнєва та інших, взагалі не можна було це слово вживати, табу було на поняття «правовое государство».

Ви сказали про атмосферу. Я хочу сказати про свої власні відчуття у ті три дні. Бо це ж дійсно тоді був Радянський Союз, компартія при владі, БТри довкола нашого Будинку культури Київської політехніки, оточені вздовж Бульвару Шевченка. Ви знаєте, тоді не можна було ще співати «Ще не вмерла Україна», тоді не можна було синьо-жовтих кольорів застосовувати геть, тоді не можна було ще тризуб малювати. І от коли організаційний комітет влітку готувався до з'їзду, то художників очолила Лариса Скорик. І от вона придумала «задник», перед яким мала сидіти президія. Там дійсно було написано слово «Рух», там дійсно був тризуб, там дійсно були синьо-жовті кольори прапора. А робило це

молодіжне крило Руху, до якого я належав. А от старше крило, скажімо так – письменницько-політично-наукове, воно відпочивало в Криму, на письменницьких дачах-пляжах. І вони приїхали, коли побачили, як молодіжне крило підготувалося до з'їзду, вони написали цидулку Кравчуку – скаргу на нас, вони написали донос, вказали, що оці екстремісти, які влітку готували Рух, дуже радикально пішли і вони оце застосовують – синьо-жовту символіку, тризуб і так далі, і так далі. Кравчук отримав цю цидулку, вони хотіли відмежуватись від цього всього. Розумієте, навіть в самому Русі серед тих, хто прийшли в той зал у перший день вересня, різні були почуття.

І коли зазвучав козацький марш, який ніколи в радянські часи не звучав ні на радіо, ні на телебаченні, я почав плакати, бо я почув ту музику, яка була заборонена і я її не знав. Я вперше в житті почув козацький марш саме в Політехніці вранці тоді в вересні, коли відкрили Установчий з'їзд Руху. Мені потім казали Драч і Павличко – ми думали, що ти до нас підісланий, але коли я побачив, що ти плачеш під козацький марш, то всі сумніви вже розійшлися.

– Так, я пам'ятаю цю мелодію, пане Сергію. Мені дуже сподобалося і я думав, чому я ніколи в житті її не чув...

– А потім згадай, як завершився з'їзд – «Червоної калиною» хору Яценка Леопольда. «Червона калина» – тоді це був гімн, тоді це був оцей пафос, це піднесення. Це було те, що врешті і становило оцей дух української невмирущості. Порівняйте – «Червона калина» як завершальний етап, як апофеоз Установчого з'їзду Руху, і «Червона калина сьогодні – яке її звучання, яке значення... Вона й зараз надихає. Тобто це те, що становить оцю духовність українського буття і незнищенність українськості через духовні символи, через музику, слово, пісню і так далі. Оце такі почуття...

Вже потім, звичайно, коли ми, ухваливши Конституцію, записали, що таке державний гімн, що таке державний герб і так далі, і так далі. А тоді це все було під табу і звучало вперше. То звичайно, що і коліна тряслися, і мурашки по тілу йшли, і слюзи текли. Бо це

було незбагнено, неочікувано, але це було природньо.

– Ви знаєте, от ви згадали про Кравчука. І я теж подумав, що треба розібратися, чому українські комуністи були такими неймовірно несучасними. От я був на установчому з'їзді Народного фронту Естонії. Туди прийшли в перший день перший секретар Центрального комітету партії Вайно Вяльяс, голова Ради міністрів Естонської РСР Ідрек Тооме і голова президії Верховної ради Естонії Арнольд Рюйтель, до речі, майбутній президент уже відновленої країни. І їх всі зустрічали оплесками, і вони сиділи серед делегатів з'їзду так, що це було ясно, що це – Народний фронт, усього народу. І навіть партійне керівництво Естонії – поруч з народом.

А на установчий з'їзд Руху прийшов тільки Леонід Кравчук. Я б сказав, не з власного бажання – його тоді надіслали. І він був усього тільки завідувачим ідеологічним відділом ЦК Компартії України і членом ЦК. Навіть не членом політбюро Центрального комітету Комуністичної партії. Фактично партійне керівництво країни з'їзд проігнорувало, вони навіть заборонили нам писати про цей з'їзд. Я не знаю, чи ви знаєте, що я написав текст про Установчий з'їзд Руху до того, як з'їзд розпочався, і до того, як нам заборонили писати. Тобто ми встигли опублікувати в газеті «Молодь України» повідомлення, що почався з'їзд, що його відкрили делегати з національними піснями. Цього всього не було, я це вигадав. Просто щоб встигнути це надрукувати. А потім все – заборона на 10 днів!

– Я це дуже добре пам'ятаю, я це дуже добре знаю, бо я це все спостерігав власними очима і те все чули мої вуха. Чому в Україні було інакше? Між іншим, так само, як ви були в Естонії, я брав участь в установчому з'їзді «Саюдіса» у Вільнюсі, в палаці спорту. І бачив оцей потужний вибух національного піднесення. Він теж справив на мене величезне враження і став для мене, можна сказати, поводитирем у підготовці українського повсталого руху.

Бачите, в Естонії був Народний фронт, в Латвії був Народний фронт, а в Литві був,

власне, «Саюдіс» – власна назва. І коли ми готували установчі документи, то я переконував і Павличка, і Яворівського, і Драча – давайте придумаємо так, що не треба аббревіатуру НРУ чи так, як Народні фронти були в балтійських державах, давайте, щоби стало це власною назвою. Бо будуть писати в англійській пресі, в світовій пресі. І нам треба не аббревіатура незрозуміла, а треба, щоб воно стало самобутнім, власною назвою. І я скрізь великими літерами у статуті написав «РУХ». Звичайно повна назва «Народний рух України за перебудову», але потім скрізь за текстом «РУХ», «РУХ», «РУХ», при тому великими літерами. Звичайно, що мовознавці та лінгвісти сперечались – це суперечить українському правопису. Але кажу: мене не цікавить правопис, мене цікавить, щоб це була самобутня назва, яка б увійшла з українським словом. І воно так і пішло! Далі вже писали англійською мовою «Ruh», а не «Movement».

Так-от, стосовно Кравчука. Інакше не могло бути, бо Кравчук був вимушений прийти на той з'їзд. Згадайте літні місяці, коли у прямому ефірі, між іншим, на УТ-1 були публічні дебати Кравчука як ідеолога, як ідеологічного лідера комуністів українських чи радянських в Україні, як він сперечався, доводив Іванові Федоровичу Драчу. Він ще не був головою Руху, але очолював організаційне ядро, як поет, його тоді обрали 1 травня у Львові до радянського Верховного Совету. На таких страшних виборах, але він переміг – він був символічним лідером на той час. І я дуже пам'ятаю, як на УТ-1 Кравчук повернувся спиною до Драча. Вони сиділи не обличчями один до одного, сперечаючись, а спинами. Бо Кравчук запекло доводив, що нам не потрібно ніякого Руху. Що ви тут з бандерівською символікою націоналістичною? Синьо-жовте в нас усе є. Подивіться на наш прапор – там серп і молот золотий, це жовте. Подивіться на червоно-синьому там же є і синє! Тобто ці кольори – вони присутні. Звичайно, що він все прекрасно розумів, розумів, яка була історія України. Але він надалі грав те, що мав грати ідейний вождь комуністів в Україні. Бо Україна мала, як доводять сьогоднішні дні, визначальну

цінність для Московії, як невід'ємна частина московської імперії, без якої московська імперія не може існувати. Тому всі зусилля були кинуті.

Чому так було з Щербицьким при перебуванні в Києві Горбачова? Горбачов дав уже трошки свободи. Вже можна було говорити, уже на телебаченні в Москві були програми, де був Листьєв...

-...«Взгляд»...

-...«Взгляд!» А в Україні була задуха, тому що треба було Україну тримати в тому, що колись називалося «єжовіє рукавіці». Тобто у лещатах КГБшних, лещатах тоталітаризму, комуністичної системи. Тому Кравчук свою роль відіграв.

Між іншим, повернімося до сьогоднішнього дня, якщо програма виходить в День проголошення незалежності – коли підняли прапори. Це ж за Кравчука було. Незалежність проголосили. Але маса тих, хто чекав під стінами Верховної Ради Української РСР ще 24 серпня 1991 року незалежності української – вони вимагали синьо-жовтого прапора. І що Кравчук? Сказав: підніміть синьо-жовтий прапор. І що підняли? Два прапори. Одночасно при Кравчукові підняли два прапори – радянський червоно-синій з серпом і молотом і український синьо-жовтий.

– Я вам розповім, пане Сергію, що це була концепція давня, ще до проголошення Незалежності. Я вже після того, як Рух було створено, хотів добитися, щоб в Україні дозволили використання синьо-жовтого прапора, як це дозволили у країнах Балтії. Пам'ятаєте, там в один час було два прапори. Я хотів написати про це статтю. Але мені редакція газети сказала, що я не можу писати такої статті, тому що я студент університету, а це – велика справа. Бандерівський прапор фактично, з яким боролось все комуністичне керівництво. Людей вигнали з залу Верховної Ради Української РСР. Валентина Шевченко, тодішня голова Верховної Ради це робила. Коли народний депутат Радянського Союзу Микола Куценко прийшов із значком, вона його вигнала. На порушення Конституції СРСР, бо його не можна було вигнати, він був союзний депутат.

І я тоді пішов до Леоніда Кравчука, він вже був секретарем ЦК партії. І Леонід Кравчук сказав, що, якщо ти напишеш статтю, ми її видамо і будемо використовувати два прапори. Але в мене є одна умова. Ти маєш знайти відомого українського письменника, інтелектуала, з партійним квитком бажано, щоб він тобі дав інтерв'ю, в якому сказав, що можна використовувати і той, і інший прапор. І я, на жаль, пане Сергію такого співрозмовника не знайшов.

– Але, вибачте, це мова йшла про період, коли Українська РСР була складовою частиною Советського Союзу. А коли під вечір 24 серпня проголосили Незалежність України – от у мене Акт, оригінал, я його зберігаю. Який міг бути на щоглі вже незалежної України радянський прапор?

– Мені здається, що українські комуністи тоді самі не зрозуміли, що вони проголосили.

– Ні, це була дана вказівка. Кравчук дав вказівку Хоменку, а Хоменко був тоді керівником секретаріату. Але в будь-якому разі це була вказівка і це він сказав «Обидва». Вони перелякалися і повісили обидва.

Але це символічно. Воно так сталося і воно мало свій смисл. Тому що ідеалісти в особі членів Руху, або тих, хто вийшов із таборів – Левко Лук'яненко, брати Горині, Ірина Калинець, інші ті, хто пройшли через репресії Брежневського і навіть Горбачовського режимів – це ідеалісти, які хотіли незалежної України. Вони її отримали, вони побачили на щоглі свій прапор. І комуністи, які залишили владу собі, бо у комуністів і Кравчука ніколи в світі не було мети мати незалежну Україну. Ну не було!

Неправда, коли кажуть, що Кравчук – батько незалежності. Ніколи! Тому це – їхній символ. Вони зберегли свою владу, хай вона називається незалежна Україна. А ідеалісти-рухівці – так, вони прагнули, вони жили цим. Ті, хто не прийшов з таборів, ті хто там був похований чи вже перепохований на українській землі – це був їхній смисл життя і вони прагнули цього.

І тому зійшлися оці два прагнення – прагнення комуністів зберегти владу, але й ідеалізм, ідеал незалежної України в антикомуністичній частині Верховної Ради так само справдився.

Ото було поєднання практичного, реалістичного та ідеалістичного. Отакою Україна практично до сьогодні і є – з одного боку реалістична, а з другого боку – ідеалістична.

– Цікаво, чи розуміли люди масштаб задач тоді і масштаб наслідків цього проголошення Незалежності. Тому що я дуже добре пам'ятаю, що під час 1-го з'їзду народних депутатів Радянського Союзу я прогулювався в Александровському саді Кремля з головою «Саюдіса» Вітаутасом Ландсбергісом. І от він мені розповідав про те, що, якщо «Саюдіс» переможе на виборах до Верховної Ради Литовської РСР (а це вже було ясно, що переможе), перше, що він зробить – він не буде чекати, він проголосить відновлення Незалежності Литовської республіки. Це було радикальне рішення – союзна республіка оголошує, що вона виходить із Радянського Союзу, що вона ніколи в ньому не була.

І я йому сказав: пане професоре, я не допускаю, що Литва зможе так просто відмовитися від Радянського Союзу. Мені здається, що для того, щоб забезпечити Незалежність Литви, треба знищити сам Радянський Союз. І професор Ландсбергіс на мене подивився таким своїм поглядом класичним уважно і сказав: «Ну тоді ми знищимо Радянський Союз, Віталію». І я це запам'ятав. Але мені і тоді здавалося, що без України знищити Радянський Союз неможливо. І от цей день настав. І це було не просто проголошення Незалежності України, це був фактичний вирок Радянському Союзу. От ви вважаєте, що депутати Верховної Ради України, коли вони голосували за незалежність, вони розуміли, що вони роблять?

– Ні. Ні. Ні. Я вам сказав, що це було двоїсте розуміння – в комуністів з одного боку, а в антикомуністів або «незалежників» з іншого боку. «Незалежники» розуміли, що вони роблять і багато з них тоді вже говорили за Леніним – Ленін казав, що «без України ревалюція неважможна», чи «Расія неважможна» і так далі. І так само «незалежники», які боролися за незалежність, вони казали, що без України імперія розпадеться.

Але це аксіома. Ця аксіома настільки не потребує далі якогось розмірковування, бо

ті події, які відбуваються в наші дні, саме це доводять – що без України не може бути Московської імперії. Вона до сьогоднішнього дня існує у своїх теренах, але вона далі хоче поширюватися на ті терени, що вона вважає своїми. Звичайно, що тоді цього усвідомлення не було. Але дійсно, чому зараз Польща і балтійські країни найсильніше допомагають Україні. Вони прекрасно розуміють, що Україна, вистоявши, забезпечує їм незалежність, державність і свободу. Найбільше це розуміють балтійські держави і Польща. А не вистойть – тоді взагалі не будемо говорити, які непередбачені можливі наслідки. Але питання свободи в Європі, свободи цих націй і держав стане під великим питанням, вибачайте за тавтологію.

Тому звичайно, що сьогоднішній день є продовженням того, що сталося 24 серпня. Оце, що сталося 24 серпня 1991 року – то тільки початок, який неодмінно мав вилитися в криваву бійню, бо ніколи в світі Московія Україну так просто не відпустила б і не відпускає. І тоді, коли ми говорили про те, що тоді проголосили незалежність, то дійсно було свято, раділи, але для мене тоді очевидно було інше, і я це сказав в прямому ефірі в той же вечір в 11 годині на першому УТ у Євдокії Колеснік. Я не пішов пити разом з комуністами у ресторан «Дніпро», де зараз зруйнований будинок на Хрещатику, де був арбітражний суд. Але всі ж пішли пити, танцювати, веселитися. А я пішов на ефір до Євдокії, де сказав: сьогодні велика, величезна, історична подія, свято, радість. Але я не можу, тому що так мирно, безкровно Україна ніколи не буде державою. Я не знаю. Певно, що то доводила вся минула історія. Я не є істориком, але це були мої слова в прямому ефірі тоді, 24 серпня 1991 року. Історія це підтвердила. Не відпускала і не відпустить Московія нас.

– Тоді виникає питання, пане Сергію – хто ж ідеалісти, а хто реалісти? Мені здається, що якраз ідеалістами можна назвати тих українців, які впродовж багатьох років, якщо не десятиріч, вірили, що незалежна Україна може існувати поруч із Росією, обираючи свій шлях, обираючи свою культурну і національну ідентичність. І при цьому Росія з цим просто без будь-яких проблем і зусиль зі свого боку

погодиться. Оце – ідеалізм! А реалізм, мені здається, якраз для тих людей, які займалися національно-визвольною боротьбою...

– З погляду сьогоднішнього дня можна так казати. Але я вважав себе ідеалістом. Чому? Бо в 1991-му чи 1992-му році була міжнародна конференція, я мав доповідь, був депутатом 1-го скликання. І там виступав Сергій Караганов, відомий у Росії ідеолог, провідник рашизму, як на сьогодні можна сказати. І він тоді прямо на конференції каже: «Політичний проєкт Україна не просуцествує більше двадцаті лет».

Я сприйняв це, як якийсь ідіотизм. Бо для мене Україна – це був не політичний проєкт. А тим більше, що значить «існуватиме не більше 20 років»? Не встигли ми проголосити незалежність, які уже в Кремлі, або в їхніх мізкових центрах, була стратегія, що за 20 років вони мають робити так, щоб Україна зникла, як держава. А сьогодні пройшло 30 років. І вони практично робили все, що можливо. Вони ж Кучму поставили на заміну Кравчукові, бо Кравчук для них став уже націоналістом. І для них потрібен був проросійський президент. І тому через певні механізми, домовленості і шантажі Кучма був оголошений президентом на дострокових виборах, а не виграв вибори. І так далі кожного разу в нас оці хвилі – або чисто проросійський, або інший.

– Або реаліст, або ідеаліст...

– На зміну Кучмі, якого Москва вже настільки довела, що він уже і сам якось перестав любити Москву і казав, що «Україна – не Росія». А потім – боротьба за те, щоб на зміну навіть такому, не дуже націоналістичному Кучмі треба геть промосковського Януковича. Відповідно далі – 2013 рік, війна. «Армія, мова, віра» – це вже бандерівці, націоналісти, їх треба знищувати. І тому пішов рух на інший проєкт. І оці хвилі українські – вони постійно. Туди-сюди, туди-сюди.

І дійшло до того, що сьогодні не те, що «політичний проєкт Україна», мова йде про те, що Московія перейшла до методики, яка перевершує методику гітлерівського нацизму в своїй жорстокості, в своїй нелюдськості, в своєму варварстві. Вона чітко сьогодні дає нам щоденно, погодинно по всій Україні докази

того, що мета одна – стерти з лиця землі Україну, як таку. Не просто як державу, не просто її державність, а стерти з лиця землі Україну як явище, як самотутнє, як природний дар. Стерти і знищувати українців тільки через те, що вони українці. Як це робив Гітлер стосовно євреїв. І тут мова вже не йде, які вони українці – російськомовні, тюркомовні чи україномовні. Просто знищувати українців за те, що вони шанують свій герб, прапор, гімн, що вони співають «Червону калину», що вони кажуть «Я – українець». Тільки за це їх знищують фізично. Я не думав, що таке варварство могло статися після того, що пережив світ у ХХ столітті через Першу і Другу світові війни. На цьому постав порядок у 1945 році, коли створили ООН. Всі були переконані в тому, що цього більше не буде. А воно є і воно перевершує те, на якому попелі постав цивілізований світ у 1945 році.

– Ви згадали про Сергія Караганова. Я вам скажу, що я був на закритому засіданні Ради зовнішньої оборонної політики, яку тоді очолював Сергій Караганов. Це був початок 1990-х років, було спеціальне закрите засідання, присвячене стосункам Росії та України. Я своїми каналами на нього потрапив, сидів там собі десь непомічений. Вони просто тоді й не розуміли, що я український громадянин, а не російський, що мені не можна знаходитися в таких місцях. І там виступав перший заступник міністра закордонних справ Російської Федерації Анатолій Адамішин з доповіддю про стосунки з Україною. Ну, як виступає депутат – підписали такі, такі, такі угоди, готують такі, такі й такі угоди. Україна вимагає таке, ми вимагаємо сяке – звичайний дипломатичний аналіз. І тут хтось з учасників засідання запитав: «пане Адамішин, але як ви взагалі собі думаєте, як мають будуватися стосунки Російської Федерації з Україною?» Адамішин, досвідчений дипломат, дивиться на цю людину і каже: «Как с обычним независимым государством».

І я відчув незадоволення усього залу – просто фізично. По-перше, я вирішив, що кар'єра Адамішина скоро закінчиться і виявився правий – його усунули з МЗС, а потім і з політики. По-друге, мені стало ясно, що ці люди не хочуть

розвивати стосунки з Україною, як із звичайною незалежною державою, що вони взагалі такої держави не хочуть. А це була вся російська еліта там зібралася. Не тільки Караганов – всі вони хотіли, щоб усього цього не було. Я завжди дивувався, як в Києві цього не усвідомлюють і не бачать, коли вони цього і не приховували. Я був на тому засіданні Верховної Ради Росії, де ухвалювалося постановою про російський статус Севастополя. Я ще був юнаком, а вони вже за це голосували. Я прекрасно пам'ятаю всю цю боротьбу за Крим...

– В Києві цього не розуміли, можливо навіть не хотіли розуміти, або великою мірою певна частина політичного класу сприяла, щоб цього не розуміли. За 30 років незалежності практично не сформувався той політичний клас, або критична маса політичного класу при владі, яка би працювала на українську державність, яка би робила Українську державу міцною, яка би розуміла ту історичну, геополітичну або екзистенційну загрозу, яку становила і становить для українського народу, для української землі, для Української держави і для України, як господнього явища, Московія. Не було такого. У цьому наша вразливість. Тому що політичне суспільство українське, на жаль, зовсім інше, ніж політичне суспільство балтійських держав, інших держав, які пройшли етап становлення нації, які мали державність. Але Україна, у цьому і її вразливість, не мала ніколи державності. А перед тим, до 91-го року, майже 400 років була колонією.

Тому ніхто не стикався з такою глобальною проблемою, як українство. Після майже 400-літнього колоніального стану, рабства, коли все видавлювалося, вичавлювалося все, що пов'язувало людську істоту з Україною не матеріально, а духовно. Все це вичавлювалося, витравлювалося. І тому, звичайно, на цьому тлі, на тлі історичного розвитку не могла українська нація постати, як поталанило нашим союзним на сьогоднішній день державам чи націям. І це є велика проблема до сьогодні.

Ще хотів сказати одне. В зв'язку з тим, що я вам показав оцей Акт, який я писав 23 серпня – Акт Незалежності. І там є мої слова і моя рука. В мене ще є одна мрія. Я оце перечитую

те, що мало хто читає, мабуть, і академіків, і юристів, і політиків. Це те, що вони називають «Конституцією Пилипа Орлика», яка насправді не є конституцією, а є договором між гетьманом і запорозьким військом.

1710 рік. Що тут є? Які є поняття? Є «Джентем Антіквамет Козатікам» – це «Стародавня козацька нація». Є поняття «Україна». І є поняття «деспотіко московітіко імперіум». Є поняття Московії як такої, «іго московітіко» – це іго московське. І є латинська назва наша первинна – «Парва РОсія». Це – «Малоросія». Це те ядро, це – Русь. Ви знаєте, оскільки вони вкрали у нас цю назву «РОсія», «Парва Росія», то я хотів би, щоб сьогоднішні політики у внутрішньому вжитку, щоб парламент, як ми тоді проголосили незалежність, а щоб нинішній склад парламенту ухвалив законом – для внутрішнього вжитку відмовитися від вкраденого у нас слова «рОсія». Парва Росія, Малоросія, Київська Росія... Щоби ми повернули те, що є в документах Пилипа Орлика – «Іго московітіко», «імперія московітіка». Нам треба показати їм, що ми – Україна, була Україною, є і буде Україною. А вони були Московією, є Московією і будуть Московією.

Для цього треба узаконити цю назву для внутрішнього вжитку. Звичайно, що це не піде на міжнародне поширення, бо є міжнародні документи. Але всередині своєї держави треба мати гордість, сміливість, рішучість відмовитися від назви «Росія» для Московії. Бо «РОсія», як латинською мовою тоді звучало – це є ми. Це є «Росія Кієвос» або Парва Росія».

Отака ще є моя мрія. Або навіть не мрія. Я вважаю, що обов'язок депутатів нинішнього скликання – зробити це. І всім, у всьому просторі – інформаційному просторі, публічному просторі, політичному просторі – щоби звучало тільки «Московія», «московити», але не «росіяни» і не «Росія».

– Для вас незалежність, і для вас перемога в цій війні – що означають?

– Ви розумієте, я ж пішов з науки в політику заради чого? Заради незалежності України! 88-ий рік – я тоді ще був в одному з молодіжних творчих колективів. Ми писали за завданням

Горбачова закон про молодь. І, коли писали закон про молодь, ми їздили в балтійські республіки, де вже це все починалося. Ми виступали в прямих ефірах. Я, відчувши в Москві оцю свободу – на програмі «Взгляд» у Лістєва ми в прямому ефірі виступали. Приїжджаєш ти в Київ, а тут мертва сталінська, брежнєвська задуха в особі Щербицького. Я сказав: ні, я йду з науки, я йду в політику. Заради незалежної України і не просто незалежної! Тому що ми з Павличком сперечалися в першому скликанні Верховної Ради. Я казав: я хочу незалежної, але демократичної України, там де є свобода. А він казав: ні, дурний ти, нам треба спочатку будь-яка, але незалежна. Кажу: Дмитре, у цьому ми з тобою розходимось. Бо для мене це – сенс життя. Незалежна Україна з європейськими цінностями.

Політичний український клас її завжди проголошує, навчився вимовляти «демократія», «верховенство права», «права людини». Вимовляти ці слова політичний клас навчився за ці роки. Тільки він не хоче впроваджувати ці цінності європейські, або західні цінності у вигляді людських прав, правовладдя, ліберальної, правдивої демократії, а не формальної, як в Росії чи Білорусі. Так-от, не хоче політичний клас України всі ці роки впроваджувати у тій сутності, за якою ці цінності уже існують в Європі, і на яких ця Європа збудована у вигляді Європейського Союзу. На жаль, оці цінності в Україні залишаються і досі гаслами, газетними рядками, а не практичними справами українського політичного класу.

– То може й перемога ця буде тим, що Україна стане вільною і правовою?

– Спочатку треба здобути перемогу над ворогом у війні. Це тільки дасть можливість далі впроваджувати європейські цінності і поступово входити у європейський цивілізаційний простір, уже європеїзуючи українців. А їм треба стати – більшості українського суспільства – українцями!

Ще не всі в Україні є українцями, попри паспорт із тризубом. Треба бути українцем в душі, мати гідність українця, як громадянина України, відчувати, що ти належиш до української держави.

А це, як писав Пилип Орлик, «козацька нація завжди не сприймала автократію». Це в ті часи – тому вони й уклали цей договір з гетьманом Орликом, щоб він не зловживав владою. І, позаяк козацькій нації властиве несприйняття автократії, то я переконаний, що сучасна козацька нація все-таки увійде у ліберальний,

або свободолюбивий, або той простір політично-юридичний, який заснований на свободі у всій Європі (*Еспресо* (<https://espresso.tv/den-progoloshennya-nezalezhnosti-ukraini-buv-pochatkom-yakiy-neodminno-mav-vilitisya-v-krivavu-biynyu-sergiy-golovatyj>). – 2022. – 29.08).

Моніч Б., голова ради суддів

Європейські партнери шоковані тим, як працює судова гілка влади в Україні під час війни

(Інтерв'ю)

Війна України триває вже шостий місяць і впродовж цього часу робота державної судової системи зазнала змін. Ще в березні Рада суддів України рекомендувала суддям по можливості відкладати розгляд справ (за винятком невідкладних судових розглядів, у тому числі продовження запобіжних заходів) та знімати їх з розгляду, зважати на те, що багато учасників судових процесів не завжди мають змогу подати заяву про відкладення розгляду справи через задіяння до функціонування критичної інфраструктури, вступ до лав Збройних сил України, територіальної оборони, добровольчих воєнних формувань та інших форм протидії збройної агресії проти України, або не можуть прибути в суд у зв'язку з небезпекою для життя. Разом з тим, під час війни суди дедалі активніше почали проводити судові засідання дистанційно, в режимі відеоконференцій. Це значно спростило роботу як судів, так і учасників судових процесів. Наразі в Україні функціонують практично усі суди, однак мова лише про ті суди, які знаходяться не на окупованих територіях. За час війни суди розглянули понад мільйон справ, в певній мірі навіть більше, ніж надійшло. Варто відзначити, що незважаючи на війну українська судова система продовжує функціонувати й гідно долати складнощі. Безперебійність функціонування системи забезпечена Верховним Судом, шляхом зміни територіальної підсудності. Доступ до правосуддя майже не змінився і може бути забезпечений або безпо-

средньою участю в судових засіданнях або в режимі відеоконференцій. Водночас можна констатувати, що судді лояльніше ставляться до учасників спору, які з різних причин, що викликані воєнним станом, не можуть прибути на судові засідання та вчасно готувати процесуальні документи.

Про те як сьогодні працює судова система, як суди розглядають справи і з чим виникають проблеми, Українські Новини поговорили з головою Ради суддів Богданом Монічем. В інтерв'ю він розповів, скільки судів на сьогодні відправляють правосуддя, чи багато серед суддів колаборантів та як змінився доступ до правосуддя та справедливості.

Сергій Босак: *Розкажіть будь ласка, як наразі функціонує судова система в Україні, як працюють суди під час війни?*

Богдан Моніч: Всі суди, за винятком окупованих територій, працюють. Це пов'язано з тим, що в принципі немає такого поняття як «воєнні рейки» для судів. Правосуддя має відбуватися в умовах воєнного стану і не може бути обмежено, не може бути ніяких спеціальних процедур і так далі. Суди мають працювати в звичайному штатному режимі, але безумовно, звичайний штатний режим не завжди є можливість підтримувати. Коли почалася активна фаза війни, Рада суддів планувала своє засідання і ми мали розглядати якісь абсолютно організаційні і мирні питання, які нас цікавили. Але всі знають, що сталося. Тому вже 24.02.2022 року Рада суддів звернула

увагу на те, що не може бути обмежене конституційне право людини на судовий захист і також ми надали певні рекомендації судам. Загалом, ситуація розвивалася по-різному в різних регіонах. Але переважно суди працювали. В деяких випадках з огляду на безпекову ситуацію суди призупиняли розгляд певних справ. Або ж взагалі призупиняли роботу суду.

Були такі випадки, коли суди розглядали виключно невідкладні справи, наприклад, продовження строку арешту, чи щодо колаборантів, зрадників і так далі. Через деякий час, коли ситуація мінялася, суди розширювали перелік розгляду справ. Тобто, на певних територіях такі речі відбувалися. Але там, де було відносно мирно – суди працювали в основному у штатному режимі, наскільки мені відомо.

В той же час у зв'язку з війною, зменшилась кількість звернень до суду. Сьогодні ця тенденція змінюється і надходження справ збільшується. Ми вже можемо оперувати цифрами за перше півріччя. Якщо взяти Вінницьку область, яка відносно мирна, хоча таких територій насправді в нас немає, то за 2021 рік до місцевих загальних судів надійшло 106 тисяч справ та матеріалів. За перше півріччя 2022 року надійшло уже 39 тис. 800 справ. Тобто за підсумками 1 півріччя, темпи надходження справ впали на 25-30%. Мабуть на третину зменшилось надходження справ у суди по всій Україні. Звичайно, що на окупованих територіях правосуддя зупинилось.

В регіонах, де ведуться бойові дії, але які залишаються на підконтрольній нашим військам і владі території суди працюють. При цьому здійснюють роботу навіть під артилерійськими обстрілами. Наприклад суди Нікополя, який постійно перебуває під обстрілами. Судді працюють, нікуди не виїжджають. Окрім розгляду справ, суди готуються до можливої евакуації, опікуються тим, чи потрібно оцифрувати певні матеріали справ. З огляду на нещодавнє наше рішення про недопустимість ігнорування повітряної тривоги окремі суди цікавляться, як його виконувати на практиці. Адже в окремих випадках саме під час повітряної тривоги у

злочинця може спливати строк тримання під вартою. Доцільність проведення засідання у кожному конкретному випадку суд визначатиме самостійно.

Нещодавно я спілкувався з головою суду одного із судів Нікополя. Особливість їхньої роботи в тому, що на відміну від Києва, Вінниці, де атакують виключно ракетами, вони перебувають в зоні ураження артсиситем. По суті попереджувальний сигнал звучить вже тоді, коли починається обстріл і прилітають перші снаряди. Але українські суди працюють навіть в таких умовах, вони розглядають справи.

С.Б: Але в принципі судді оголошують перерву на час тривоги?

Б.М: Безумовно. Неможливо ігнорувати тривоги. Якщо це Вінниця, Закарпаття, якщо це цивільна справа чи адміністративна справа, то, безумовно, потрібно оголошувати перерву. Безпека понад усе, але існують винятки з цього правила.

С.Б: Скільки за час війни судами розглянуто справ?

Б.М: Якщо говорити про місцеві загальні суди, то за перше півріччя надійшло 820 тис. 111 справ, а розглянуто 827 тис. 570 справ. Якщо ми говоримо про загальні апеляційні суди, то надійшло 88 тис. 855 справ, розглянуто 88 тис. 846 справ. Тобто, скільки надійшло, стільки ж розглянуто (з невеликою перевагою). Наприклад, в окружні адміністративні суди надійшло 143 тисяч справ, а розглянуто 191 тисячу справ. Тобто більше, аніж надійшло, тому що війна насправді дозволила судам приділити увагу накопиченим залишкам (в наведеному прикладі розглянуто на 50 тис. справ більше, аніж надійшло, – ред.).

С.Б: А скільки взагалі судів працює в Україні?

Б.М: Працюють практично всі суди. Певні суди, де неможливо було здійснювати правосуддя, тимчасово призупиняли роботу або розгляд справ окремих категорій. Надалі, Голова Верховного Суду, своїм розпорядженням змінював підсудність таким судам. Тобто, справи з тих судів передавали іншим. Не працюють суди, які знаходяться на окупованій території. Ті, які захоплені. Всі решта на 100% працюють. Актуальні дані щодо судів які

працюють і судів, де робота відновлена є на сайті Верховного Суду.

С.Б: *Чи є зрадники та колаборанти серед суддів?*

Б.М: Нажаль є. Така інформація надходить. Сьогодні вона надходить у різні органи системи правосуддя від різних органів. В одних випадках вона більш достовірна, в інших – ні. Саме тому 5 серпня 2022 року Радою суддів України ухвалено рішення щодо недопущення неефективного використання бюджетних коштів. По суті, цим рішенням ми делегували до відповідної робочої групи своїх представників. Надалі правоохоронні органи будуть надавати інформацію щодо можливої причетності суддів або працівників суду до колабораційної діяльності. Робоча група в кожному конкретному випадку буде приймати рішення про призупинення виплати суддівської винагороди суддям, яких обґрунтовано підозрюють в колаборації чи в державній зраді. Загалом це вимушений крок, який пов'язаний з тим, що в Україні наразі не працює Вища рада правосуддя, яка могла б ці питання вирішувати.

Також, наприклад, є інформація, що окремі судді у відставці, зокрема в Мелітополі, вступили в колаборацію. Нажаль, ми не можемо позбавити їх довічного грошового утримання, бо вони, умовно – на пенсії. Спочатку потрібно, щоб правоохоронці розслідували відповідне кримінальне провадження, суддя був визнаний винним, далі – щоб вирок набрав законної сили. Але і тоді для позбавлення довічного грошового утримання потрібно рішення Вищої ради правосуддя, яка не працює.

Що в наших силах ми намагаємося робити. Так, наприклад, ми виявили, що одна із суддів, якій нещодавно виповнилось 65 років і щодо якої ми внесли Президенту України подання про присвоєння звання «Заслужений юрист», перейшла на бік окупантів. Ми оперативно відкликали це подання. Але довічне грошове утримання така суддя продовжить отримувати від держави до моменту ухвалення вироку суду. Але навіть після цього позбавити її виплат неможливо за чинного правового регулювання.

Щодо працюючих суддів-колаборантів або працівників апаратів судів, то тут ситуація

дещо простіша, адже їм можна тимчасово призупинити виплату суддівської винагороди чи зарплати. Але ситуації бувають різні, адже хтось вимушено не може виїхати із окупованих територій. Тому створена робоча група буде розбиратися в кожному конкретному випадку.

С.Б: *Я правильно розумію, що судді-колаборанти, які знаходяться у відставці і мають певні гарантії...*

Б.М: Саме так, довічного грошового утримання їх дуже важко позбавити. Судова гілка влади на це впливати практично не може, тому що кошти виплачують управління пенсійного фонду. Загалом це непросте питання. Одна справа, якщо людина не скоювала жодного злочину і вимушено не могла залишити окуповану територію. Чи виникає обов'язок залишити територію у пенсіонера? А у судді, який у відставці і не збирається отримувати інше громадянство або співпрацювати з ворогом? Мені складно відповісти на ці питання. Інша справа – судді, які вступили в колабораційну діяльність. Україна на їх утримання витратити кошти не повинна і не буде.

С.Б: *Чи багато таких суддів?*

Б.М: Нажаль, вони є, але конкретної кількості не можу повідомити. Я б не сказав, що їх багато. Можливо це пов'язано з тим, що цю інформацію різні правоохоронні органи передавали до різних інституцій. Наразі ми попросили, щоб вони цю інформацію надавали робочій групі і тоді буде видно загальну картину. Нажаль, маю думку, що після відновлення роботи ВРП цієї інформації буде більше.

С.Б: *Чи відомо, скільки суддів, які залишились на захоплених територіях і стали колаборантами, мають подвійне громадянство?*

Б.М: Таких даних наразі у мене немає. Щодо тих, хто залишився, я вже говорив – це дуже непросте питання. Одна справа, коли суддя з Херсону вимушено не може виїхати, ховає документи і сам переховується від загарбників (особисто знаю декілька історій коли судді більше 2-х місяців були в окупації, а потім виїжджали на підконтрольну територію під обстрілами). Інша справа, коли суддя пішов на співпрацю з окупаційною владою або ж отримав

громадянство держави-окупанта. Знову ж таки, очікуємо, що правоохоронці будуть надавати таку інформацію. Будемо з нею розбиратися.

С.Б: *Чи багато суддів виїхали за кордон?*

Б.М: Цифрами не володію. Але насправді їх небагато. В перші дні війни окремі судді дозволяли собі таке, в основному це, жінки. В будь-якому випадку, ця інформація буде збиратися. Вона зараз вивчається правоохоронними органами і це стосується не тільки суддів. В кожному конкретному випадку ми розберемося. Були випадки, коли, формально, людина не мала права виїжджати. Навіть чоловіки у перші дні війни. Людина вивезла своїх дітей і на наступний день повернулася. Знаю протилежні випадки, коли деяких суддів і навіть деяких голів апеляційних судів війна застала за кордоном, оскільки вони перебували у відпустках. І коли не було можливості повернутись, люди все одно поверталися. Що називається – полями та лісами. Люди розуміли, що вони державні службовці і не мають права не повернутись на роботу.

С.Б: *Як ви можете оцінити діяльність судів під час війни?*

Б.М: Я думаю, що судова гілка влади вистояла. Судова гілка влади впоралася. Так, в перші дні можливо були якісь питання, але якщо загалом оцінити, то я думаю, що ми впорались. З усіма викликами. І достойно тримаємо їх.

С.Б: *Можете назвати топ-3 проблеми, з якими зараз стикаються суди.*

Б.М: Недофінансування. Немає коштів взагалі ні на що. На сьогоднішній день Держава спроможна виплачувати виключно заробітну плату, решта видатків на будь-які потреби – це не про ремонти, а елементарна купівля марок і так далі. З іншого боку, ми все розуміємо. Люди втратили житло, роботу. За останніми даними, понад 30% наших громадян втратили роботу під час війни. Суддівська винагорода сьогодні досить висока, навіть з огляду на зростання цін і курсу долара. Тому більшість суддів долучилися до ініціативи перераховувати її частину на підтримку ЗСУ. Також багато суддів активно долучаються і до волонтерських ініціатив. Окремі судді купують

папір, канцтовари за власний кошт. Але це не зовсім правильно. Якщо для себе особисто, то це ще більш-менш. Якщо для суду – це ознаки корупційного діяння, адже чинне законодавство забороняє фінансування судів за рахунок інших джерел, аніж кошти державного бюджету. Але Проте, я би цю проблему поставив на останнє місце. Перша проблема, це звичайно війна. Ми переможемо і далі все буде. Інші проблеми давайте відкладемо на мирний час.

С.Б: *Як оцінюють міжнародні партнери діяльність українських судів пі час війни?*

Б.М: З того спілкування, яке я мав, то вони відверто шоковані тим, як працює судова гілка влади. Безумовно, не зникають загальні проблеми, які були до війни, це судова реформа і формування ВРП та ВККСУ – як перший крок цієї реформи. Якби працювала ВРП, то було б набагато легше.

С.Б: *Чи змінився доступ громадян до правосуддя під час війни?*

Б.М: Змінився він тільки в тому, що люди здебільшого почали використовувати електронні засоби комунікації з судом. Кардинальних змін особливо не відбулося. Чому? Тому що, ми жили і працювали під час «ковіду» і зараз продовжуємо. Ще під час «ковіду» ми надавали суддям подібні рекомендації. Якщо є можливість підключитись по інтернету, по відеозв'язку, то треба використовувати ці можливості. І ви знаєте, що ми пробуємо запроваджувати електронні сервіси. Ми закликаємо людей вказувати мобільні телефони, адже якщо немає поштових марок, то є мобільні месенджери. Якщо людина вказує телефон, то можна отримати всю інформацію, не використовуючи марки та конверти.

С.Б: *Тобто, доступ до правосуддя, до справедливості не змінився?*

Б.М: Доступ до правосуддя є. В певних моментах, можливо, його обсяг десь трохи зменшився, але це стосується виключно тих регіонів, які окуповані, адже регіон окупували і суд припинив роботу. Безумовно, що тоді з доступом з'явилася проблема. На окупованих територіях у людей інші пріоритети – збереження життя та здоров'я, тому я з цим пов'язую зменшення надходження справ,

а не з тим, що суди десь недопрацюють. Людям зараз на цих територіях відверто не до судів. Але ви бачите, що за півроку ми, в принципі, виходимо на більш-менш нормальні цифри – 70-80% справ від довоєнного стану. Це красномовно свідчить про те, що все

відносно нормально. Відносно, звичайно (*Українські новини* (<https://ukranews.com/ua/interview/2878-golova-rady-suddiv-bogdan-monich-yevropejski-partnery-shokovani-tym-yak-pratsyuye-sudova-gilka>). – 2022. – 224.08).

**Жернаков М., голова правління Фондації DEJURE, доктор юридичних наук;
Аббасова С., комунікаційна менеджерка Фондації DEJURE**

Судова реформа. З якими ризиками йде процес формування ВРП

Призначення в понеділок Романа Маселка та Миколи Мороза у Вищу раду правосуддя (ВРП) привернуло увагу суспільства до перебігу судової реформи. Крім її очевидної важливості для нашого демократичного розвитку, судова реформа, відповідно до висновку Єврокомісії, – одна з умов нашого членства в ЄС. Щоб зберегти статус кандидата, Україна має перезавантажити ВРП та Вищу кваліфікаційну комісію суддів (ВККС). Цей складний процес ми розпочали ще минулого літа, коли Рада спочатку ухвалила законопроект №5068 про реформування ВРП, а потім – закон про відновлення роботи ВККС.

Сьогодні імплементація цих змін триває в умовах повномасштабної війни, але, очевидно, перебуває в тіні суспільної уваги, порівняно з новинами з фронту. Без сумніву, це створює сприятливі умови для корупційних змов старої судової мафії з метою зупинити реформу.

Етична рада і неетичні кандидати у ВРП

За п'ять років своєї діяльності Вища рада правосуддя встигла прийняти сотні провальних рішень – від незаконних призначень суддів до покривання підозрюваних у тяжких злочинах та тиску на інші судові установи. Саме тому ВРП потребувала зміни складу і підходів до формування. Після тривалого тиску громадянського суспільства та міжнародної спільноти в липні минулого року парламент усе ж таки ухвалив закон про перезапуск органу. Документ передбачав створення спеціального органу – Етичної ради, яка б

відібрала нових, добросесних членів ВРП на місце недоброчесних попередників.

На жаль, у процесі є труднощі.

По-перше, Етична рада закрила онлайн-трансляцію співбесід із кандидатами у ВРП. Мотивувалося це нібито дією воєнного стану. Хоча не дуже зрозуміло, яка така чутлива інформація може прозвучати в інтерв'ю, що загрожувала б життю чи здоров'ю конкурсантів, коли вони перебувають на підконтрольній Україні території. Відтак, рішення Етичної ради просто не відповідає суспільному інтересу і ставить під сумнів прозорість проведення судової реформи, довіру до її результатів.

По-друге, Етична рада рекомендувала до призначення щонайменше двох сумнівних кандидатів – В'ячеслава Талька та Олену Заїчко. Талько раніше працював інспектором у ВРП, саме з тими членами, яким голова ОАСК Павло Вовк давав вказівки щодо переслідування суддів. Його витрати в десятки разів перевищують доходи, а ще – він очевидно пов'язаний зі «Слугами народу».

Суддя Заїчко причетна до дерибану десятків гектарів землі в Харкові. До того ж її громадська організація відкрито виступала проти реформи Вищої ради правосуддя із залученням міжнародних експертів, повторюючи кремлівські наративи про «зовнішнє управління». Недавно Слідство Інфо виявило, що вона підробляла рішення на користь харківської бізнесменки Марини Войстрик, внаслідок чого тій скасували майже 7,5 мільйона гривень податкового боргу.

І хоча парламент ухвалив по-справжньому демократичне й державницьке рішення, відсіявши цих сумнівних учасників призначенням Романа Маселка та Миколи Мороза, немає гарантії, що інші суб'єкти призначення вчинять так само. Функцію первинної перевірки і виключення недобросовісних кандидатів усе ж таки має виконувати Етична рада.

Натомість Етична рада не рекомендувала до призначення суддю-викривачку Ларису Гольник. У 2015 році суддя Гольник не лише відмовилася за хабар ухвалити рішення на користь мера Полтави Олександра Мамає, а й подала заяву про злочин, задокументувала його, добилася тюремного вироку для посередника і досі бореться за покарання Мамає. Для багатьох українців вона стала символом чесності, незламності та несприйняття будь-яких проявів корупції, здобула велику підтримку й визнання, зокрема за межами України.

Зважаючи на такі рішення Етичної ради, громадські організації заявляли, що судова реформа на межі катастрофи. А щоб цього уникнути, потрібно змінити низку принципів речей у роботі Ради, зокрема значно підвищити прозорість діяльності органу та забезпечити його стабільну комунікацію з громадськістю, яка аналізує й надає інформацію про недобросовісних кандидатів.

Ненауковий з'їзд науковців

Недобросовісні кандидати – не єдина проблема відбору у ВРП. Цей орган складається з 21 члена, яких призначають різні суб'єкти. Десятьох обирає з'їзд суддів України, двох призначає президент, ще по два – Верховна Рада України, з'їзд адвокатів України, всеукраїнська конференція прокурорів та з'їзд представників юридичних ВНЗ і наукових установ. Останній відбудеться завтра.

19 серпня з'їзд науковців планує обрати, щонайменше, одного члена ВРП, але може так статися, що оберуть двох. Річ у тому, що 7 серпня спливає термін, упродовж якого з'їзд науковців мав вирішити, чи звільняти з посади члена ВРП Віктора Грищука, якого Етична рада визнала недобросовісним. Згідно

із законом, після спливання цього терміна повноваження члена ВРП припиняються автоматично. Це означає, що на момент проведення з'їзду виявиться два вакантних місця за квотою науковців. І потенційно обидві вакансії можна буде заповнити. Закон вимагає, щоб рекомендованих кандидатів у списку було вдвічі більше, ніж вакансій. Саме так і є, адже Етична рада рекомендувала за квотою з'їзду чотирьох науковців. Це Микола Хавронюк, Олексій Горох, Сергій Меленко та Дмитро Лук'янов. До трьох останніх є питання, до двох із них – серйозні.

По-перше, кандидат Дмитро Лук'янов був членом Конкурсної комісії, яка відбирала суддів до Конституційного суду. Тепер оргкомітет серпневого з'їзду очолює його колега, колишній науковий керівник і екскандидат до КС Олександр Петришин. Петришин – дуже цікава особистість. У 2004-му він очолював кафедру теорії права Національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого. Саме своїм висновком із його підписом кафедра «освячувала» право Леоніда Кучми балотуватися на третій термін. А ще – він очолює Національну академію правових наук України. Їй підпорядковуються багато наукових установ, і аж семеро делегатів від академії поїдуть на з'їзд (тобто матимуть значну частку голосів).

Лук'янов підтримав Петришина на посаду судді КС. Така «конкурсна рокіровка» є однозначним конфліктом інтересів, бо Петришин, імовірно, поверне Лук'янову послугу й підтримає його на з'їзді науковців.

Ніби для уникнення конфлікту інтересів, Петришин відмовився бути головуючим на з'їзді, натомість ним став секретар оргкомітету Дмитро Лученко. Однак, за нашою інформацією, Петришин продовжує ухвалювати всі рішення, пов'язані з проведенням з'їзду, і Лученко погоджує з ним навіть найдрібніші питання.

По-друге, Дмитро Лук'янов пов'язаний із іншими недобросовісними суддями. Наприклад, він підтримував призначення суддею КС Олександра Сибіги. Той володіє чималою кількістю елітного майна, походження якого не може пояснити офіційними доходами. Це, зокрема, дві квартири і будинок площею понад

700 кв. м. у Києві, сім земельних ділянок, Tesla, Porsche, Toyota Camry, годинники Breitling, Rolex та Breguet. У 2017 році ВККС визнала його недоброчесним, а Верховний суд згодом підтримав це рішення. Чому Лук'янов, попри це, голосував за призначення Сибіги – запитання риторичне.

Інший кандидат, Сергій Меленко, тільки у 2020-21 роках був представником у 93 судових справах. Але за 2020 рік задекларував лише 50 тис. грн доходу, що мізерно мало для такого обсягу роботи адвоката, враховуючи ціну цих послуг на ринку. Донька кандидата у 2019-му отримала в подарунок квартиру в центрі Чернівців. Відповідно до декларації, вартість квартири становить усього 100 тис. грн, що зовсім не відповідає ринковим цінам. Крім того, дружина кандидата є членкинею ради Чернівецької регіональної організації політичної партії «Наші», керівник якої – Євген Мураєв.

Третій кандидат, Олексій Горох, теж має очевидні проблеми з декларуванням. Наприклад, у 2020 році кандидат задекларував тільки 28 тис. грн доходу, хоча є практикуючим адвокатом і часто читає лекції на курсах підвищення кваліфікації, з чого можна зробити висновок, що він має доволі значну практику. Річний дохід такого кваліфікованого і знаного адвоката не може становити 28 тис. грн. Мабуть, саме тому він задекларував мотоцикл Suzuki DL650 V-Strom за ціною в 45 тис., хоча його ринкова вартість утричі вища. І це далеко не всі нестиковки в декларації кандидата. Очевидно, проходячи перевірку Етичної ради, він зміг якось пояснити причини таких розбіжностей, оскільки отримав зелене світло. Але через закритість співбесід громадські організації не могли впевнитися в ґрунтовності цих пояснень.

Але не все так безнадійно. Серед кандидатів є Микола Хавронюк, у доброчесності якого громадськість не має сумнівів. Він – доктор юридичних наук, викладач Могилянки і член правління Центру політико-правових реформ. Хавронюк уже робив свій внесок у судову реформу як автор завдань для конкурсів на посади суддів Вищого антикорупційного суду та керівників Спеціалізованої антикорупційної

прокуратури. Сподіваємося, науковці як слід оцінять його кандидатуру.

Цікаво, що сам з'їзд проводиться в Полтаві. Бо що зникне з очей, зійде і з думки, як каже українська приказка, а проводити сумнівні кадрові призначення простіше в Полтаві, ніж, припустімо, в Києві. Також, за інформацією Фундації DEJURE, кілька провідних правничих шкіл країни, зокрема Києво-Могилянська академія та ЛНУ імені Івана Франка, офіційного запрошення на з'їзд так і не отримали. Це пряме порушення ч. 9 ст. 13 Закону про ВРП, яка стверджує, що «повідомлення про час і місце проведення з'їзду... невідкладно надсилається навчальним закладам та науковим установам, які делегують своїх представників на з'їзд». Також, за нашою інформацією, окремі делегати свідомо не братимуть участі у з'їзді, щоб «не легітимувати цей фарс».

Президентська конкурсна комісія

Президент теж має призначити члена ВРП на одну вакантну позицію за своєю квотою. З цією метою в його офісі минулого місяця створили цілу конкурсну комісію, яка має відібрати кандидатів. До її складу увійшли троє науковців (доценти і викладачі українських університетів) та один суддя у відставці. Прикметно, що в комісії немає жодного представника громадських організацій, які роками адвокатують судову реформу й аналізують кандидатів на таких конкурсах. Крім того, жоден із членів комісії не був помічений раніше як фахівець, публічний спікер на тему реформ правосуддя.

Який сенс цієї комісії, коли Етична рада вже проводить попередній відбір кандидатів? Можливо, її створили спеціально для того, аби додатково відсіяти потенційних агентів змін, яких не хочуть бачити у ВРП. Але президент не може опуститися нижче стандарту, заданого парламентом призначеннями Маселка і Мороза. Якщо він вибере когось вочевидь недоброчесного, це підірве довіру суспільства до нього й до реформи. Сподіваємося, на Банковій це розуміють.

Перелік кандидатів у ВРП за квотою президента вже є на офіційному сайті. Фундація

DEJURE проаналізує всіх претендентів і опублікує свої висновки.

Що буде з реформою далі?

Ставки в цій грі високі як ніколи. Не буде перебільшенням сказати, що цей процес визначатиме, якою буде Україна в найближчі десятиліття. Нагадаємо: на сьогодні вакантні 2,5 тисячі посад суддів, ще приблизно 500 підуть у відставку найближчим часом, – про це самі судді заявляли неодноразово.

Таким чином, новому складу ВРП і кваліфікаційній комісії суддів, яку вона сформує, випаде призначити приблизно половину всього суддівського корпусу (в Україні має бути близько семи тисяч суддів).

Якщо схибити на цьому етапі, наступне серйозне оновлення суддівського корпусу стане можливим лише через кількадесят років,

коли судді, яких обере нинішня ВРП, підуть на пенсію; звільнити їх із посад до того буде практично неможливо.

Тому на кону не тільки наше членство в ЄС, а в принципі спроможність держави розвиватися, чинити опір і виживати.

Як ми вже уточнювали, крім з'їзду науковців і президента, своїх представників до ВРП трохи згодом мають делегувати з'їзди суддів і адвокатів, а також конференція прокурорів. Співбесіди з кандидатами за кожною квотою Етична рада проводитиме ще близько місяця. В кожному з цих процесів є свої важливі нюанси, які потребують окремої уваги. Ми уважно стежитимемо за ними і повідомлятимемо про перебіг подій (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/internal/sudova-reforma-z-jakimi-rizikami-jde-protses-formuvannja-vrp.html>). – 2022. – 18.08).

Лев Кишакевич Л., голова Етичної ради

Сер Ентоні Хупер, заступник Голови Етичної ради

Етична рада, війна та судова реформа – чому важливо не зупинятися

Першого грудня минулого року Етична рада провела своє перше засідання. Ще тоді кожен із нас – шести членів Ради – усвідомлював обсяг відповідальності та викликів, які нас чекають попереду. Втім, ніхто не міг й уявити, що наприкінці лютого до всього додасться головний виклик для всієї країни – війна з російським агресором.

Усвідомлення важливості реформування судової системи для європейського шляху України, єдність та професійність всередині команди дозволили нам продовжити роботу і отримати перші важливі результати.

Попри щоденні загрози, спричинені воєнними діями, Етична рада не припинила свою діяльність і здійснила одноразове оцінювання відповідності чинних членів Вищої ради правосуддя критеріям професійної етики та доброчесності, а також провела оцінювання кандидатів до складу ВРП від Верховної Ради

України та з'їзду представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ. Це є важливим кроком у реформуванні головного органу суддівського врядування країни.

Як працює Етична рада?

Аби досягнути проміжний результат, важливо розуміти, що з моменту створення на Етичну раду Законом покладено два основних завдання: проведення одноразового оцінювання відповідності критерію професійної етики та доброчесності чинних членів Вищої ради правосуддя;

проведення оцінювання кандидатів на посаду члена ВРП та надання відповідних рекомендацій суб'єктам призначення.

За кожним із цих напрямків стоїть багато важливої роботи, більша частина якої непомітна суспільству. Аналіз великого обсягу інформації,

формулювання запитів та запитань, досконале дотримання всіх визначених законом норм та процедур – все це вимагає від кожного члена Етичної ради та всієї команди Секретаріату неабиякої концентрації та уважності до найменших деталей.

Ми збирали, перевіряли та аналізували данні про кандидатів та чинних членів ВРП, отримані від усіх суб'єктів та джерел, визначених Регламентом роботи Етичної ради, і продовжуємо це робити зараз. Це і конфіденційні персональні дані, отримані від органів державної влади та органів місцевого самоврядування, і інформація від громадських організацій, активно залучених до проведення судової реформи.

Війна, безумовно, внесла свої корективи в нашу роботу. Ще 23 лютого ми проводили очні співбесіди з кандидатами на посаду члена ВРП в приміщенні Верховного Суду з онлайн трансляцією на офіційних акаунтах Етичної ради в соцмережах. Проте, із початком повномасштабного вторгнення росії, Етична рада прийняла рішення проводити співбесіди в режимі відеоконференцій – відповідні зміни були внесені у Регламент.

Крім цього, Етична рада вирішила не транслювати співбесіди наживо. Причина цьому єдина – дія режиму воєнного стану в Україні. Етична рада дотримується у своїй роботі принципів відкритості та прозорості.

Ця прозорість починається саме зі співбесід з кандидатами – з їх можливості бути максимально відвертими і не боятись повідомляти будь-яку інформацію, відповідаючи на запитання членів Етичної ради.

Нашим завданням було зробити так, аби оприлюднена інформація не могла бути використана ворогом та не ставила під загрозу безпеку членів ВРП, кандидатів у члени ВРП, їх родини. Усі без винятку записи проведених Етичною радою співбесід будуть опубліковані після нормалізації безпекової ситуації в країні.

Ще одним важливим аспектом «внутрішньої кухні» Етичної ради є взаємодія та координація, власне, між тими, хто приймає рішення – усіма шістьма членами Етичної ради. Нам вдалося відразу зруйнувати всі скептичні сумніви щодо

можливості ефективної співпраці українських та міжнародних членів Ради, які виникли задовго до початку нашої роботи. Увесь склад Етичної ради працює сьогодні як єдиний механізм. У дискусіях та обговореннях нам завжди вдається знайти консолідовану позицію. Це стало можливим насамперед завдяки надзвичайно високому рівню професіоналізму та досвідченості кожного члена ЕР.

Що з чинним складом ВРП?

Від початку роботи Етичної ради чинний склад Вищої ради правосуддя вже очистився на 70%. У лютому цього року дванадцять чинних на той час членів ВРП достроково склали свої повноваження, фактично уникнувши оцінювання Етичною радою їхньої діяльності.

Тож Етична рада повинна була здійснити перевірку чотирьох чинних членів ВРП. Ця робота наразі вже завершена – після ретельного аналізу даних з відкритих джерел, інших матеріалів та проведеної співбесіди,

Етична рада визнала таким, що не відповідає критерію професійної етики та доброчесності Віктора Грищука, з підстав невідповідності показникам чесності, неупередженості, дотримання етичних норм та демонстрації бездоганної поведінки в професійній діяльності. Троє інших чинних членів ВРП – Оксана Блажівська, Віталій Саліхов та Інна Плахтій за оцінкою Етичної ради відповідають критерію професійної етики та доброчесності.

Що з кандидатами на посаду члена ВРП?

Ще наприкінці січня ЕР опрацювала 38 пакетів документів кандидатів на посаду члена ВРП. До співбесід допустили 34-х кандидатів: двоє припинили участь у конкурсі за власним бажанням, ще двом було відмовлено у допуску.

Усі кандидати претендували на посаду члена Вищої ради правосуддя від різних інституцій – Верховної Ради України, з'їзду представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ та з'їзду суддів України. Співбесіди з усіма ними Етична рада наразі завершила і внесла свої рекомендації щодо призначення на три вакантні посади у Вищій раді правосуддя.

Більшість кандидатів при ретельному вивченні їх професійного та життєвого шляху не проходять випробування на відповідність високій планці доброчесності, якій має відповідати член ВРП.

Так, з 12-ти осіб від Верховної Ради України Етична рада визнала доброчесними лише чотирьох: Романа Маселка, Миколу Мороза, Олену Заїчко та В'ячеслава Талька.

Інші 8 кандидатів не відповідали критерію професійної етики та доброчесності з різних причин: невідповідність рівня життя задекларованим та законним доходам, невідповідність показнику дотримання професійних етичних норм, недостатня сумлінність та інше. Детальніше з аргументацією Етичної ради можна ознайомитися у повних текстах відповідних рішень.

Щодо кандидатів від з'їзду представників юридичних вищих навчальних закладів на наукових установах, маємо результат 50 на 50. Серед 8-ми кандидатів на посаду члена ВРП, 4-х визнано доброчесними: Миколу Хавронюка, Сергія Меленка, Олексія Гороха та Дмитра Лук'янова.

Інші чотири кандидати за результатами проведеної Етичною радою оцінки визнані такими, що не відповідають критерію професійної етики та доброчесності для обрання на посаду члена ВРП.

Також Етична рада завершила співбесіди з 12-ма кандидатами від з'їзду суддів України,

які подались на конкурс на посаду члена ВРП у минулому році. Рішення щодо них будуть ухвалені згодом.

Варто звернути увагу й на те, що при оцінюванні усіх кандидатів на посаду члена ВРП ми керуємося принципом «обґрунтованого сумніву». Іншими словами: негативні рішення Етичної ради не означають, що кандидат визнається загалом недоброчесним. Рада лише має обґрунтовані сумніви щодо відповідності того чи іншого кандидата критеріям професійної етики та доброчесності саме у контексті зайняття ними посади члена Вищої ради правосуддя.

Що далі?

Головним завданням Етичної ради на сьогодні є перевірка 46-ти нових кандидатів на посаду члена ВРП від з'їзду суддів України.

Наша робота – зовсім не про цікаву картинку чи миттєвий результат. Це про професіоналізм та глибоку аналітику, про системну роботу, в якій багато рутини і не завжди є місце надмірній публічності. Лише так досягається результат, якого від нас так очікує суспільство.

Етична рада вже показала свою спроможність приймати виважені рішення без жодного впливу чи популізму. Запевняємо, ми доведемо розпочате до кінця (*Українська правда* (<https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/3/7361701/>). – 2022. – 3.08).

Жернаков М., голова правління Фондації DEJURE, д.ю.н.

З'їзд юристів-науковців призначить до ВРП Дмитра Лук'янова, який протягував до КСУ пов'язаного з москвою суддю-корупціонера?

Пораділи призначенню Романа Маселка членом ВРП? Ну і досить.

Думаю, багато з вас пам'ятає це фото з 2019 року. На ньому Кива підкерує з'їздом юридичних ВНЗ, де також вибирали членів ВРП.

В результаті його втручання тоді до ВРП вибрали пов'язаного з Аваковим Віктора Грищука. Його єдиного з членів ВРП Етична

рада 3 місяці тому визнала невідповідним посаді.

Зараз Кива відомо де, але справа його живе.

Завтра в Полтаві відбудеться черговий з'їзд юридичних ВНЗ, де всупереч закону і здоровому глузду керівник Національної академії правових наук Петришин протягуватиме на посаду члена ВРП свого учня Дмитра Лук'янова.

Останній, нагадаємо, кілька місяців тому просунув Петришина (який, до речі, свого часу освячував третій строк Кучми) на посаду судді КСУ.

Попри очевидний конфлікт інтересів, який він сам і оголосив, Лук'янов як член Комісії з відбору суддів КСУ при Президенті голосував за визнання Петришина переможцем «конкурсу». Разом з ним, до речі Лук'янов визнав переможцем «конкурсу» суддю-корупціонера Сибігу, дочка якого живе... в Москві.

Тепер Петришин вертає учню «послугу», так ще й як:

– Всупереч закону про місце і час проведення з'їзду не повідомили ключові юридичні ВНЗ, такі як Могилянку і ЛНУ;

– Сам з'їзд відбувається в Полтаві, поближче до Харкова, де розташована Академія правових наук і подалі від «нелояльних» до Петришина Києва і Львова – банально, щоб їхні делегати не хотіли їхати в складних безпекових умовах;

– З ВОСЬМИ наукових установ, запрошених на з'їзд, СІМ в структурі АПрНУ, тобто підпорядковані безпосередньо Петришину.

Деякі делегати уже заявили, що «в цьому фарсі баюрвти участі не будуть». І їх можна зрозуміти.

Але я хотів би звернутися до решти делегатів. Шановні колеги-науковці!

Дуже прошу, не ганьбіться.

Схема з призначенням Лук'янова не просто шита білими нитками. Вона огидна і небезпечна.

Не можна в такі часи призначати до ключового суддівського органу людину, яка визнала переможцем конкурсу до КСУ пов'язаного з москвою суддю-мегакорупціонера.

Не можна призначати до ВРП людину, яка в очевидному конфлікті інтересів допомогла запхати до КСУ лояльного до політиків науковця, який освячував третій строк Кучми.

Зараз за цим процесом слідує весь білий світ. Нагадаю, питання ВРП і КСУ – перші в списку умов отримання Україною статусу кандидата нв вступ до ЄС і подальшої євроінтеграції.

Про схему з Лук'яновим наші іноземні партнери дуже добре обізнані. Можете уявити як його призначення відіб'ється на оцінці України і на довірі до нас, яка є ключовим капіталом для отримання нами міжнародної допомоги.

БУДЬ ЛАСКА, не підривайте її.

Досить керування юридичною освітою і наукою Кивою і йому подібними.

В списку рекомендованих до призначення є цілком достойні люди, підтримайте їх.

Ставки зараз надто високі (*Українська правда. Блогу* (<https://blogs.pravda.com.ua/authors/zhernakov/62fdf08c01162/>). – 2022. – 18.08).

Вовк Д., юридичний радник Проєкту ЄС «Право-Justice», кандидат юридичних наук

Більше позитиву, ніж негативу: піврічний досвід функціонування Етичної ради

Судова реформа на пострадянському просторі нагадує ремонт, який не можна завершити, але можна припинити для того, щоб згодом розпочати наступну його стадію. Я маю на увазі, що створення незалежної, ефективної, чесної і такої, що діє в публічному інтересі, судової влади – ніколи не одна, хай і дуже велика і комплексна реформа. Це скоріше тривалі і не завжди послідовні зміни, що відбуваються у конкретних політичних та соціальних умовах та здійснюються конкретними людьми, і, залежно від цих умов і людей, є більш або менш успішними.

Чимало проблем судової реформи в Україні пов'язані з тим, що, як і більшість пострадянських країн, Україна не спромоглася провести цю реформу одразу після розпаду СРСР і допустила формування судової системи, а у більш широкому сенсі – правової системи, що заснована на принципах, не поєднаних з верховенством права, включаючи сконцентрованість на приватному інтересі, клановість і непотизм, домінування неформальних правил над формальними.

Як казав колись архітектор польських економічних реформ Лешек Бальцерович,

якщо ви хочете провести реформи, ви маєте це робити швидко. Запровадити ринкову економіку і верховенство права було б значно простіше в момент, коли радянська система «обнулилася». Натомість ми замість ринку побудували олігархічну економіку, а замість верховенства права – неопатримоніальні мережі, в якій юридичні повноваження розглядаються, передусім, як спосіб отримання їхнім носієм приватного економічного зиску або ренти. Просуваючи судову реформу, як і багато інших реформ, ми по суті намагаємось не просто заснувати і утвердити нові інститути, але й зруйнувати ці неопатримоніальні мережі і викоринити правову культуру, яку вони поступово утвердили і яка, починаючи принаймні з кінця 1990-х, неодноразово демонструвала свою живучість і стійкість до будь-яких змін.

Етична рада

Черговим етапом судової реформи стало внесення змін до Закону України «Про Вище правосуддя», якими було створено Етичну раду – орган, який було вповноважено перевірити доброчесність кандидатів в члени Вищої ради правосуддя (ВРП) та одноразово перевірити доброчесність чинних членів ВРП. Перший склад Етичної ради мав включати три українських члени з числа суддів і суддів у відставці та три міжнародні члени номіновані міжнародними організаціями, які останні роки надають Україні технічну допомогу у сфері судової реформи та боротьби з корупцією.

Закон передбачає, що у випадку подання однакової кількості голосів за певне рішення голоси міжнародних членів мають вирішальне значення. Це означає, що жодне рішення Етичної ради не може бути ухвалено, якщо воно не підтримано міжнародними членами. Така конструкція першого складу Етичної ради відповідала рекомендаціям Венеційської комісії і була підтримана профільними організаціями громадянського суспільства. Українську частину Етичної ради склали судді Лев Кишакевич і Юрій Трясун та суддя у відставці Володимир Северин. Міжнародними членами стали британський правник і суддя

Ентоні Хупер, колишня генпрокурорка Естонії Лавлі Перлінг й американський правник і суддя Роберт Корді.

Протягом листопада-грудня 2021 року Етична рада ухвалила свій регламент і методологію оцінювання чинних членів і кандидатів до ВРП та розпочала роботу. Перші інтерв'ю з кандидатами до ВРП були проведені у лютому 2022 року. Робота Етичної ради була фактично зупинена після початку повномасштабної російської військової агресії проти України, але вже у квітні Етична рада змогла відновити діяльність і встигла у встановлений строк провести оцінювання чинних членів ВРП, троє з яких були визнані доброчесними, а один – недоброчесним. Протягом травня-червня 2022 року Етична рада ухвалила низку рішень щодо доброчесності / недоброчесності кандидатів у члени ВРП за квотою суддів, науковців і Верховної Ради України.

Зеленський затвердив склад конкурсної комісії для добору членів Вищої ради правосуддя

Орган, яким ніхто не задоволений

Роботу Етичної ради постійно критикують. Цікаво, що критика одночасно лунає з протилежних боків: від очільників органів судової влади та наближених до них ресурсів, і так само від профільних організацій громадянського суспільства. І сама ВРП, і деякі її колишні члени, які звільнилися або перед початком оцінювання їхньої доброчесності, або одразу після цього, вказували, що саме створення Етичної ради є неконституційним, а участь в її роботі міжнародних членів несе загрозу народному суверенітету (стаття 5 Конституції). Варто згадати, що до цієї критики долучився і Верховний Суд, який оскаржив положення закону про створення Етичної ради до Конституційного Суду України.

Натомість організації громадянського суспільства висловлюють невдоволення, що Етична рада не погодилась з їхньою позицією щодо доброчесності чи недоброчесності певного кандидата або що вона працює недостатньо відкрито, відмовляючись під час війни транслювати інтерв'ю з кандидатами

або досить стисло викладаючи «позитивні» рішення, якими кандидати чи чинні члени ВРП визнаються добросовісними, на противагу більш детально мотивованим «негативним» рішенням про недобросовісність.

Цікаво також, що критика Етичної ради часто базується на відмові в її суб'єктності. Залежно від того, хто критикує, Етичну раду проголошують зброєю або «судовою мафією», або якихось глобальних сил, які хочуть підірвати український суверенітет і відмовити українському народові у праві контролювати свою судову владу.

Подібна оцінка Етичної ради з боку осіб і організацій, що мають, очевидно, протилежні погляди і цілі стосовно просування судової реформи, парадоксально свідчить скоріше про суб'єктність Етичної ради та її здатність в цілому діяти достатньо самостійно. Етична рада була покликана перезавантажити ВРП і забезпечити прихід у ВРП добросовісних кандидатів. Перезавантаження ВРП відбулося. З п'ятнадцяти членів ВРП на своїх посадах залишились четверо, у тому числі голова Верховного Суду, який обіймає цю посаду *ex officio*. Ми не знаємо, скільки членів ВРП, які пішли до завершення оцінювання, було б визнано недобросовісними, але аналіз «негативних» рішень Етичної ради дозволяє припустити, що принаймні їхнє оцінювання було б ретельним і всеохопним.

З тих самих рішень ми бачимо, що Етична рада намагається у повній мірі використати ті можливості, які надає їй закон і власна методологія оцінювання, приділяючи увагу професійній діяльності кандидатів, належному використанню власних повноважень, коли йдеться про посадовців, їх поведінці у побуті, джерелам доходів, відповідності витрат наявним доходам, чесності, зокрема, і у відповідях на запитання Етичної ради, тощо. Це приносить свої плоди. Наприклад, з восьми кандидатів, які претендували на призначення від наукової спільноти, половина визнана недобросовісними. З дванадцяти кандидатів на посади в ВРП за квотою Верховної Ради України недобросовісними були визнані вісім, тобто дві третини.

Серед цих восьми кандидатів і кандидаток була і суддя Лариса Гольник, кейс якої привернув значну увагу юридичної спільноти. Мені не подобається рішення по цій кандидатці. Я думаю, що визнання її недобросовісною через два пости в фейсбуці було надто формальним і не враховувало контекст, в якому ці пости були написані, а слова – сказані. Подібне рішення легко уявити в США чи Британії або в будь-якій іншій країні з розвинутим верховенством права. Водночас стан судочинства і виклики, які стоять перед системою правосуддя в Україні інші, і цього не можна ігнорувати. При цьому, з тексту рішення я не бачу ознак, що до судді Гольник були застосовані якісь інші підходи чи стандарти оцінювання, ніж до інших учасників і учасниць оцінювання, і що Етична рада прагнула «не пропустити» цю кандидатку. Це рішення (і як можна побачити із доступних трансляцій засідань Ради – всі інші) було ухвалено одногосно. Воно спирається на достатньо просту для розуміння доказову базу, і тому важко стверджувати, що міжнародники не зрозуміли, у чому справа. Тому дилема досить проста – або ми визнаємо, що члени Етичної ради можуть мати своє уявлення про межу, за якою закінчується свобода слова і починається порушення суддівської етики, або ми стверджуємо, що члени Етичної ради (зокрема, і міжнародні) для цього недостатньо компетентні і мають бути замінені.

Проблемні питання

Чи означає все це, що для критики Етичної ради не має підстав? Ні. Проте мені здається, що ця критика скоріше має стосуватися підходів Етичної ради до оцінки кандидатів і формування власної практики, а не мати форму натяків на її нечесність чи керованість ззовні. Я б згадав про такі проблеми.

По-перше, здається, що Етична рада обрало достатньо консервативний підхід до доказування недобросовісності кандидатів чи чинних членів ВРП. Складається враження, що члени Етичної ради розглядають свою діяльність як дуже наближену до суддівської і ставляться до оцінки доказів недобросовісності як до оцінки доказів у суді. В такому випадку

йдеться не просто про сумніви, а про «дуже обґрунтовані» сумніви у доброчесності кандидата в члени ВРП. Через це, як ми бачимо, далеко не вся інформація про кандидатів, яку комунікують громадськості та самій Етичній раді організації громадянського суспільства, сприймається членами Етичної ради як належні докази.

Зокрема, аналізуючи рішення Етичної ради, можна дійти висновку, що вона уникає оцінки судових рішень кандидатів, навіть в умовах коли ці рішення можуть здаватися сторонньому спостерігачу сумнівними чи скандальними. Так само Етична рада досить обережна в оцінці співвідношення доходів і витрат кандидатів, і складається враження, що, за відсутності компетентної експертизи, Етична рада готова визнавати лише ті фінансові порушення, які виявляються однією – двома математичними діями. Цей підхід, на мій погляд, може бути недостатньо гнучким і надто обережним. Проте, схоже, що Етична рада лише формує свою практику і намагається намацати найбільш ефективні процедурні інструменти роботи. Оскільки в Етичній раді попереду оцінка десятків кандидатів, хочеться сподіватися, що ця практика ще буде розвиватися і, можливо, зазнавати змін. Крім того, вочевидь члени Етичної ради тримають в голові потенційне судове оскарження їхніх рішень, що робить їхні рішення в доказовому плані ще більш консервативними.

По-друге, вочевидь Етична рада могла б дещо пом'якшити своє ставлення до трансляцій інтерв'ю з кандидатами у члени ВРП. Ми знаємо, що деякі кандидати зараз проходять службу в Збройних силах України і беруть участь в обороні України від російської агресії. Можливо деякі кандидати працювали чи працюють або мають майно чи родичів на тимчасово окупованій території. Можливо існує якась інша чутлива інформація, яка не має розголошуватися в часи війни. Але, на мій погляд, Етична рада могла б викладати записи інтерв'ю, видаляючи з них подібну інформацію. Це важливо і для самої Етичної ради, оскільки демонструвало б послідовність її підходів і однаковість у ставленні до кандидатів.

По-третє, Етична рада має напрацювати критерії або доктрину «істотності порушення професійної етики і доброчесності, що має враховуватися під час оцінювання кандидатів (п. 1.4. Методології оцінювання відповідності кандидата на зайняття посади члена Вищої ради правосуддя та членів Вищої ради правосуддя критерію професійної етики та доброчесності). Чому два пости в Фейсбукі є істотним порушенням? Чи свідчить про недоброчесність накладення на кандидата дисциплінарної відповідальності понад 15 років тому? Якщо так, то чи означає, що сам факт дисциплінарної відповідальності виключає назавжди можливість бути обраним чи призначеним до ВРП? Ці та інші подібні питання мають бути ретельно і несуперечливо пояснені у рішеннях Етичної ради.

І по-четверте, міжнародні члени Етичної ради повинні прагнути розуміти український контекст. Вони оцінюють не абстрактних суддів, адвокатів чи вчених, а конкретних правників, які працюють у межах конкретної правової системи з усіма її особливостями, недоліками і хворобами. Врахування цього контексту – важлива складова успішного оцінювання кандидатів до ВРП.

Висновок

Якщо ми говоримо про сферичну судову реформу у вакуумі, то Етична рада, звичайно, неідеальна. Її діяльність можна покращити, і можливо, така ретельна увага з боку і організацій громадянського суспільства, і з боку суддівської спільноти та політикуму пояснюється, зокрема, і такою метою. Якщо ж ми говоримо про реальних людей (як кандидатів і членів ВРП, так і членів Етичної ради), про реальні інститути, реальну політичну і соціальну ситуацію в країні, то діяльність Етичної ради, на мій погляд, в цілому є задовільною. Вона сприяє покращенню судової влади і певною мірою просуває нас до завершення цього «ремонт», під яким ми розуміємо систему правосуддя, що відповідає вимогам верховенства права. До цього, щоправда, ще дуже далеко (*LB.ua* (https://lb.ua/blog/dmytro_vovk/525637_bilshe_pozitivu_nizh_negativu.html). – 2022. – 8.08).

Шевчук С., голова КСУ (2018–2019)

Політична доцільність у випадку нещодавнього призначення судді перемогла принцип верховенства права

(Інтерв'ю)

Уроки не вивчені. Висновки не зроблені. Судова реформа 2016 року себе не виправдала, оскільки ми спостерігаємо постійні кризи. Політичні еліти досі нічого не зрозуміли про верховенство права. Суспільство продовжує ставити питання, а що далі... Завжди мантію і нагрудний знак вручав Голова. Мантія – це символ однієї з гілок державної влади. Зараз вручення відбулося керівником Секретаріату. Чи можуть символи судової влади вручатися допоміжним органом? Про події останніх днів, чому цінності конституційної демократії знову опинилися у політичному фокусі та як забезпечити незалежність і неупередженість конституційного судочинства ми поговорили зі Станіславом Шевчуком, Головою КСУ (2018–2019 рр.)

– Наприкінці липня Верховна Рада призначила за своєю квотою суддею Конституційного Суду чинного депутата Ольгу Совгірю. Процедура призначення викликала багато запитань. Яка Ваша думка щодо можливих ризиків? Якою буде реакція Європи?

– Конституція України (ст. 148) встановлює вимоги аполітичності для суддів КСУ, а їх відбір здійснюється на конкурсних засадах. На момент призначення Ольга Совгіря була чинним депутатом. Тож призначення відбулося з порушенням процедури. З політичної точки зору це погано, оскільки Україна таким чином показує, що ми не збираємося виконувати рекомендації Венеційської комісії. Якби я був політиком, то тимчасово зупинив би всі призначення суддів КСУ. Змінив би спочатку закон і вже потім призначав суддів за новою процедурою, що передбачала б конкурсний добір з перевіркою на добросовісність. Я б не сказав, що це загострить стосунки, але реакцію Європи ми почуємо найближчим часом. Призначення суддів має відбуватися за процедурою, визначеною законом, та відповідно до Конституції України. І це дуже важливо для легітимності суду.

– У Вас досі триває юридичний спір із державою?

– Так, справа Shevchuk v. Ukraine № 474/21 в ЄСПЛ, і їй наданий пріоритет у розгляді. Нагадаю, що я був призначений на посаду судді КСУ парламентом 13.03.2014. Юридичний спір ще не завершений. Ця посада оспорювана, але політична доцільність у випадку нещодавнього призначення судді перемогла принцип верховенства права.

– Чи були спроби вийти на дружнє врегулювання юридичного спору з державою?

– Як тільки я отримав комунікацію від Європейського Суду з прав людини (п'ята секція), лист із питанням щодо готовності до мирного врегулювання, то відразу (на початку січня) звернувся до Конституційного Суду, який мене звільняв, і до міністра юстиції, оскільки Міністерство юстиції представляє державу, із заявою, що я готовий на дружнє врегулювання. Якщо мене поновлять на посаді, то я знімаю всі свої вимоги, включаючи грошові компенсації. Але зворотного зв'язку від Міністерства юстиції і від КСУ я не отримав. Тобто поки можна зрозуміти, що держава з якихось причин не хоче іти на дружнє врегулювання і призначає на оспорювану посаду суддю.

– А якщо рішення буде на Вашу користь?

– Теоретично, коли буде рішення або у держави з'явиться воля на дружнє врегулювання, то я можу бути поновлений на посаді.

– В Офісі Президента нещодавно заявляли про переосмислення необхідності існування Конституційного Суду. Про що йдеться?

– Призначенням Ольги Совгірі це питання знімається. Може, пан Андрій Смирнов бере за основу американську правову систему, де дійсно немає конституційного суду як окремого органу, а є Верховний суд. У нас європейський досвід. Недоцільно ліквідувати КСУ, треба покращувати його діяльність, зокрема,

шляхом якісного наповнення незалежними, неупередженими і не пов'язаними із політикою суддями.

– *Як запобігти політизації суду? Чинні запобіжники не спрацьовують. Що потрібно змінити? Чи це питання правової культури суспільства в цілому?*

– Венеційська комісія зазначає: передусім суддів треба добирати як суддів, а не політиків, осіб, які взагалі не мають стосунку до конституційного права, або осіб з низькими моральними якостями. Насамперед це – кадрове питання. Далі законодавчі зміни, збалансування норм. Реформа 2016 року себе не виправдала, оскільки ми бачимо постійні кризи. Переворот 2019 року, ситуація з Тупицьким, на арешт якого вже є ордер, це наслідок політичних призначень. Я думаю, що це питання, швидше, до наших еліт, які досі не зрозуміли, що треба гарантувати верховенство Конституції як основу сильної держави та фундамент ефективності органів державної влади. Проте судді – також частина еліти, і повинен минути певний час, щоб усі зрозуміли, що суд не займається політикою. Я з цього починав у 2018 році, як тільки мене обрали Головою КСУ, кажучи, що не слід розділятися на фракції, а потрібно працювати на суд. Але так дослухалися, що здійснили переворот, який мав політичне та олігархічне забарвлення. Такі речі неприпустимі, уроки не вивчені. Ситуація така і зараз: політики багато роблять для того, щоб суд не став справжнім незалежним судом. З іншого боку, це питання і до суддівського складу. Ми чуємо критику від громадськості, що суд ще не запрацював повною мірою, а розгляд конституційних скарг, зокрема Першим Сенатом, ще не набув ознак ефективності. Також не вирішується питання обрання Голови, а це дуже важливий момент у доведенні суб'єктності КС. Спостерігаються окремі елементи деградації, що пов'язано, на мою думку, з пострадянською традицією

сприйняття Конституції не як акта Права, що гарантує свободу та права людини, а як політичного документа, свого роду формального атрибута держави. Хоча це питання більше до нашої політичної еліти – як подолати цю негативну спадщину? І роль КС як аполітичного та авторитетного державного органу тут є ключовою

– *Можливо, ці елементи деградації, про які Ви говорите, пов'язані із незбалансованим регулюванням? Як можна забезпечити незалежність та неупередженість конституційного судочинства?*

– Проблема реформування конституційного судочинства не зводиться лише до вдосконалення процедури призначення суддів КСУ. Також є й інші ключові проблеми у вигляді недосконалої процедури звільнення суддів КСУ і, так само, недосконалому порядку притягнення їх до дисциплінарної відповідальності. Так, має бути справжній конкурс, який проводитиме незалежна комісія фахівців, із перевіркою кандидатів на добросовісність. Є ідеї щодо незалежної міжнародної комісії, яка виставлятиме рейтинг кожному кандидату. До складу комісії повинні входити авторитетні та досвідчені фахівці з конституційного права та міжнародний елемент. Зараз немає вимог закону щодо рейтингу, а є алфавітний порядок. Хоча останній список переможців президентського конкурсу був направлений у рейтинговому порядку. Наприклад, вибиратимуть трьох професійних та добросовісних кандидатів на одну посаду, а суб'єкт призначення тоді голосуватиме одного з трьох. Ці зміни ми обговорювали впродовж останніх двох років і нічого не зробили. Замість внесення змін у законодавство зробили політичне призначення від ВРУ (*Юридична газета (<https://yur-gazeta.com/interview/politichna-docilnist-u-vipadkuneshchodavnogo-priznachennya-suddi-peremoglaprincip-verhovenstva-pra.html>). – 2022. – 2.08*).

Маселко Р., український юрист, адвокат, член Вищої ради правосуддя, експерт судової групи Реанімаційного пакету реформ

Ми отримаємо проблемні суди на найближчі 30 років, якщо реформа провалиться

(Інтерв'ю)

Вища рада правосуддя, яка звільняє, призначає, переводить суддів та розглядає скарги, не працює наповну ось уже пів року. Причиною стала відставка 10 з 15 членів наприкінці лютого. У серпні до Вищої ради правосуддя обрали трьох нових членів. Одним з перших призначили захисника автомайданівців Романа Маселка. Суспільному він розповів про те, чим нині займаються недобросовісні судді, про останню спробу запустити судову реформу та про те, якою буде оновлена Вища рада правосуддя.

– 3 2014 року ви відстоювали права активістів Євромайдану. Відтоді ви ініціювали чимало справ щодо суддів. Скільки суддів були звільнені чи зазнали дисциплінарних стягнень після ваших звернень?

– Після закінчення Майдану ми з колегами почали вимагати покарання для суддів, які тоді реально вбили довіру людей до правосуддя. З часом я зрозумів, що «судді Майдану» – це лише частина проблем судової реформи. Коли я в неї занурився, ми почали виявляти інші порушення, не тільки ті, що стосувалися Майдану.

І тому разом з колегами з громадських організацій «DEJURE» та «Автомайдан», почали думати, а що ж з цим зробити. Просто повідомляти, що є такі порушення, є такі сумнівні судді? Треба юридично з ними щось робити. Тому ми почали звертатися до Вищої ради правосуддя – це орган, який може покарати суддю, а також вимагати судової реформи. Адже самі по собі покарання не призводять до якісних змін судової системи, треба комплексний підхід. Так от, якщо подивитися, за останні 3-4 роки нами було подано близько півтисячі скарг. І за останні два роки покарали близько 20 суддів, деякого з них навіть звільнили.

– Чи є зараз справи щодо недоброчесних суддів, які ви ініціювали і які досі тривають?

– Так, таких справ багато. Оскільки подано майже півтисячі скарг, частина з них вже розглянута, по частині є рішення, а ще частина – мінімум 150 – ще на стадії розгляду.

– Чи будете ви далі опікуватися цими справами, зважаючи на ваше призначення до Вищої ради правосуддя?

– Як член Вищої ради правосуддя я не маю права якимось чином ними опікуватися. Звісно, я буду заявляти відводи по цих справах. Бо не може той, хто подає скарги і їх розглядає, бути однією і тією ж людиною. Однак я все-таки розраховую, що їх розглянуть об'єктивно, відповідно до закону.

– Суддя Оксана Царевич ухвалювала вироки у справах автомайданівців, у яких ви були адвокатом. Потім її звільнили. Однак торік вона оскаржила звільнення у Верховному суді і повернулася до штату Печерського райсуду Києва. Чи займається вона нині розглядом справ і чи стежите ви за її діяльністю?

– Так, стежу. Оксана Царевич – це суддя, яка висмикнула мене з мого комфортного світу керівника юридичного відділу банку, де все було прекрасно, чисто, законно і ми не знали що таке свавілля. А тут я зрозумів, що відбуваються такі речі, коли суди роблять невинних людей винними. Це, власне, була Царевич. Я захищав людину, яка взагалі не була там, де вона начебто щось порушила. Ми 2,5 години це доводили, а Царевич сказала: «Ні, винен». Тому для мене це знакова суддя. Вона вчинила злочин, хоча й виправдана.

Вона дійсно зараз є суддею Печерського суду, однак вона не здійснює правосуддя. Вона відноситься до так званих суддів п'ятирічок. Тобто вона була призначена на 5 років, її строк повноважень закінчився у 2015 чи 2014 році. Відтоді вона не може здійснювати правосуддя. Плюс вона ж ще була звільнена, а потім поновлена. Зараз вважається, що вона на

роботі, але чи ходить фактично, не знаю. Утім, жодних справ вона не розглядає.

До речі, зараз є законопроект, який пропонує, щоб зокрема і пані Царевич, і ще близько 300 суддів автоматом були наділені повноваженнями та повернулися до правосуддя. Як на мене, сумнівний законопроект. Я вважаю, що вона і такі, як вона, повинні пройти ретельну перевірку. Хоч вони й повернулися на посаду суддів, але є так звана процедура кваліфікаційного оцінювання, де кожен суддя, в тому числі й Царевич, має пройти перевірку на добросовісність і професійність. Якщо вона не відповідає цим критеріям, підлягає звільненню.

– *Колишній голова апеляційного суду Черкаської області Володимир Бабенко. Він відомий тим, що погрожував одному з суддів, вимагаючи певного рішення у справі. А також він вимагав, аби вас позбавили адвокатського посвідчення. Проти нього навіть розпочинали кримінальне провадження. Однак Вища рада правосуддя у 2019 відправила його у відставку із довічним утриманням. Середній розмір щомісячного утримання суддів у відставці, за даними з відкритих джерел, перевищує 77 тис. грн на місяць. І такий випадок, коли суддю замість звільнення відправляли у відставку, не поодинокий. Чи може вже оновлена Вища рада правосуддя щось вдіяти з такими випадками, зокрема, позбавити таких суддів утримання?*

– Володимир Бабенко – взагалі унікальний суддя. Я дійсно захищав суддю Сергія Бондаренка, на якого він тиснув. І там впливло багато цікавих речей. Дійсно, стосовно Бабенка було рішення про звільнення, однак він його скасував, а Вища рада правосуддя його відправила у відставку. Виплати у відставці в суддів апеляції вищі за 77 тисяч. Розмір їхньої пенсії може доходити до 200 тисяч гривень.

Після того, як він вийшов у відставку, щодо нього продовжилися кримінальні справи. Вони стосувались трьох епізодів. Перший – по суддях Майдану. Слідство вважає, що в часи Майдану він у Черкаській області організував ухвалення рішення щодо взяття під варту близько 60 людей. За версією слідства, невинних людей брали під варту. Потім він був підозрюваним у тому, що тиснув на цього суддю Бондаренка. І

третій епізод стосується приміщення суду, яке за 80 тисяч гривень, здається, було передано у власність приватній компанії. Тобто були отримані величезні кошти на ремонт, а потім ці гроші десь пропали через сумнівні операції, судові рішення. Згодом цей об'єкт, який мав бути приміщенням суду, передали приватній компанії, яка побудувала там житловий будинок і офісні приміщення. І по цьому епізоду підозра також вже оголошена пану Бабенку. Тобто він вже має дві підозри по трьох епізодах.

Він зараз знаходиться в розшуку. За нашою інформацією виїхав за межі України. Тобто він фактично, будучи у розшуку, звинуваченим, підозрюваним у тяжких злочинах, отримує величезну пенсію. Ще й не ходить на виклики.

Закон каже, що суддю, який вийшов у відставку, можна відкликати з неї та припинити всі виплати, лише якщо він отримає обвинувальний вирок у вчиненні умисного злочину. Тож якщо ці кримінальні справи доведуть до якогось логічного завершення і буде вирок, лише це буде підставою для припинення виплат Бабенку. Зважаючи, що його нема, може бути якийсь заочне засудження, і невідомо, скільки процес буде тривати.

– *Прокурори Спеціалізованої антикорупційної прокуратури ще в червні скерували до Антикоруційного суду обвинувальний акт щодо голови Окружного адмінсуду Павла Вовка. Чому він і досі залишається на посаді?*

– Тому, що єдиний орган, який міг швидко вирішити питання щодо відсторонення від посади чи звільнення, – це була Вища рада правосуддя. Але на тих записках НАБУ з кабінету Павла Вовка чутно, як його голос надиктовує, що потрібно зробити цій самій Вищій раді правосуддя: по цьому судді треба відмову, цього суддю треба навпаки покарати.

Також було зафіксовано, як він розказував іншим суддям, що от ти там у Вищій раді правосуддя був, а я домовився, щоб з тобою все було гаразд. Тобто це було банальне «рішалово». Але очевидно, що це лежить в основі відповіді на питання, чому Вовк досі на посаді. Сила Вовка в тому, що він має величезні зв'язки, а також у суді, який він очолює, де розглядаються дуже важливі справи. І щоб мати

вплив на розгляд цих справ, всі намагаються мати хороші стосунки з Павлом Вовком.

Якщо Вища рада правосуддя буде складатися лише з людей, які незалежні від впливу Павла Вовка, не будуть мати своїх інтересів та бажатимуть, щоб закон виконувався і було справжнє правосуддя, тоді вони напевне зможуть належно вирішити питання щодо Вовка.

– В одному з інтерв'ю ви говорили, що ми зараз маємо останню спробу зробити так, щоб судова реформа запрацювала. Що для цього потрібно?

– Це вже третя спроба після Майдану реально очистити судову владу та запустити її як належить. Зараз в судовій системі в нас близько 30% вакансій, а то й більше. Плюс, ще частину чинних суддів треба перевірити: якусь частину звільнити, якась частина звільниться сама, через вік, наприклад. Тобто десь половина судової системи найближчим часом може бути заповнена новими людьми. Тож, якщо ми наберемо людей, які є чесними і незалежними професіоналами, отримаємо реальні зміни в системі. Якщо ж ні, отримаємо на 20-30 років знову проблемну судову систему. На такий термін тому, що приблизно саме стільки суддя працює на посаді.

Тому все залежить від того, яким буде склад Вищої кваліфікаційної комісії та Вищої ради правосуддя. Попередні склади показали, що вони не спроможні щось змінити. Адже вони фактично були кров'ю і плоттю попередньої системи. Тобто люди системи мали міняти саму систему – це абсурд. Тому нова судова реформа полягала в тому, щоб туди потрапили люди, які будуть принаймні відповідати критеріям доброчесності, професійності. І бажано, щоб туди ще потрапили люди не з системи. От буквально на цьому тижні закінчився прийом заявок на членство у Вищій кваліфікаційній комісії. Подалися понад 250 людей на 16 вакансій. Серед них є багато людей не з системи, які могли б бути, так би мовити, агентами змін.

На Вищу раду правосуддя продовжуються конкурси. Зараз Етична рада проводить відбір, перевірку цих кандидатів. І ці перевірки справжні, не фейкові, як раніше. От раніше

приходить кандидат і його питають: звідки у вас три квартири, два будинки. А кандидатка каже – це реальний випадок – знаєте, я ще в радянські часи їздила за кордон, збирала полуницю і от з цього усі ці статки. Абсурд, смішно, але раніше Вища кваліфікаційна комісія це нормально сприймала. Тепер таке не проходить.

– З'їзд науковців юридичних вишів також призначив нового члена Вищої ради правосуддя за своєю квотою. Ним став Дмитро Лук'янов. Однак у «Фундації DEJURE» відзначили, що до цього кандидата були питання. На вашу думку, як таке призначення вплине на роботу Вищої ради правосуддя?

– Громадські організації мали питання до цього кандидата. Вони були пов'язані в першу чергу з тим, що він сам був членом конкурсної комісії з відбору до Конституційного суду і на цей конкурс подавалася низка осіб, до яких були питання стосовно майна і тому подібне.

Однак ясно, що Етична рада його перевіряла, рекомендувала і з'їзд науковців ухвалив таке рішення. Пан Лук'янов став до роботи і звісно, що ми будемо працювати. Тому я буду сподіватися, що робота буде конструктивна і все буде відповідно до завдань судової реформи і завдань, які ставлять перед Вищою радою правосуддя.

– Чому, на вашу думку, 22 лютого 10 з 15 членів Вищої ради правосуддя подали у відставку?

– Є різні версії. На моє переконання, ці особи не були готові до проходження перевірки Етичної ради. До кожного з них були незручні питання. І вони напевне вирішили для себе не відповідати на них. Це з одного боку добре, тому що менше часу зайняла перевірка. Але з іншого боку виходить, що у війну ми зайшли без чинного органу – Вищої ради правосуддя. Хоча це ж уже відбулося, є вакансії і їх треба якомога швидше заповнити людьми, до яких немає питань, яким довіряють.

– Просто 22 лютого – це два дні до повномасштабного російського вторгнення. Це просто збіг чи ні?

– У мене навіть думок не виникало, що вони могли якось синхронізуватися із тими подіями. Все-таки колаборантів серед колишніх членів

ВРП ми принаймні не знаємо. Один з членів ВРП навіть, здається, пішов у Збройні сили. Багато з них допомагали, я так чув, ЗСУ.

– Скільки добросовісних членів Вищої ради правосуддя потрібно, аби переавантажити судову систему?

– Вища рада правосуддя – це колегіальний орган, там 21 член, тобто 1-2 людям важко щось змінити. Але якщо Вища кваліфікаційна комісія буде складатися з людей, які спроможні реалізувати реформу, і у Вищій раді правосуддя збереться хоча б певна кількість членів, які будуть активно відстоювати судову реформу, при фокусі уваги суспільства, щось кардинально зіпсувати шансів буде мало. Але треба пам'ятати, що для будь-якого позитивного рішення потрібна більшість у Вищій раді правосуддя, тобто 11 людей. А для того, щоб призначити суддю, потрібно взагалі 14 членів Вищої ради правосуддя.

Тож по-хорошому їх має бути така кількість. У мене є очікування на це, я все ж таки оптиміст. Думаю, в нас зараз є всі шанси отримати Вищу раду правосуддя та Вищу кваліфікаційну комісію, які будуть орієнтовані на реалізацію реформи, а не на реалізацію чийось інтересів, наприклад, Павла Вовка.

Я наголошую, що від реалізації судової реформи залежить наш вступ ЄС. Тому шанси є, інструменти ми отримали і я переконаний, що ми реалізуємо реформу. І нарешті в судах можна буде розраховувати на справедливе правосуддя, коли кожен отримає законне чесне рішення, яке суд ухвалює відповідно до закону (*Суспільне новини (<https://suspilne.media/276954-mi-otrимаємо-problemni-sudi-na-najblizci-30-rokiv-akso-reforma-provalitsa-roman-maselko/>)*). – 2022. – 31.08).

Юрчишин Я., народний депутат, перший заступник голови антикорупційного комітету у ВР

Конституційний Суд: України чи Офісу президента?

Призначена Верховною Радою суддя Конституційного Суду України Ольга Совгіря 2-го серпня склала присягу. Перед тим, 27-го липня, Верховна Рада України 293-ма голосами підтримала на той момент народну депутатку від «Слуги народу» на посаду судді КСУ.

Відзначу, що я це рішення не підтримував. Адже згідно з законом, суди мають бути максимально неупередженими. У цьому випадку сталося прямо навпаки.

Криза в КСУ тягнеться роками

Реформа КСУ назріла давно. Братися за неї почали істотно раніше, ще задовго до повномасштабного вторгнення. Бо, незважаючи на вимоги закону, самі судді виявляли неупередженість не дуже то й хотіли.

Відтак, 27 жовтня 2020 року рішенням КСУ були істотно урізані повноваження Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) щодо перевірки декларацій

чиновників. КСУ фактично паралізував роботу НАЗК, знищивши тривалі напрацювання в антикорупційній сфері та суттєво вийшовши за рамки своїх функцій.

Є великі сумніви щодо незалежності цього рішення. На це вказують щонайменше «плівки Вовка», з яких стає зрозуміло, що ексголова ОАСК фактично контролює не лише свій «вовчий» суд, але й КСУ. А це вже тягне на спробу поставити під контроль не лише судову систему, а й державу загалом. Я одразу подав заяву про злочин у ДБР. Щоправда, оперативного розслідування, на жаль, не відбулося.

Рішення КСУ щодо електронних декларацій чітко показало суспільству потребу в розв'язанні кризи в конституційній інстанції.

Офіс президента вирішив діяти традиційно для себе: в турборежимі та поза рамками закону. У жовтні 2020-го на розгляд парламенту внесли президентську ініціативу – припинити повноваження усіх суддів Конституційного Суду. Але парламент відмовився продовжувати

практику і КСУ, і ОП. Замість підтримати незаконні пропозиції, ОП звернувся по пораду до Венеціанської комісії.

Остання дуже оперативно розглянула звернення. І повторила свої давні висновки та рекомендації: політичні органи не мають права достроково припиняти повноваження окремих суддів або ж всього складу органу конституційної юрисдикції одночасно (виняток – імпичмент).

Проте судову реформу провести необхідно, тому потрібно передбачити нову процедуру відбору кандидатів на посади суддів КСУ, зокрема за допомогою спеціального органу з міжнародним компонентом із залученням тих таки міжнародників. Це змусило президента свою ініціативу відкликати.

І навіщо зверталися, якщо не виконусте?

Однак уже на засіданні 18 лютого 2021 року Верховна Рада ухвалила рішення про призначення на посаду судді Конституційного Суду України Віктора Кичуна, висунутого від фракції «Слуга народу». До слова, останній товаришує з представником президента в КСУ Федором Веніславським.

Нового суддю призначили за «старою» процедурою: коли кандидатів на вакантну посаду судді КСУ закрито подають парламентські фракції без конкурсу й участі громадськості.

Важливий момент історії – ухвалений у першому читанні представниками «монобільшості» політизований законопроект «Про конституційну процедуру».

Фактично – крок провладної більшості в сторону приборкання «неслухняного» КСУ. Також ним дозволялось обиратися особам за квотою ВРУ без складення депутатського мандату. Цікаво, що якраз Совгіря була головним ініціатором цього проекту.

На запит тоді ще спікера Дмитра Разумкова Венеціанська комісія негативно оцінила таку законодавчу ініціативу, оскільки це передбачало можливість народним депутатам бути обраними до лав КСУ.

Такий розвиток подій – абсолютна політизація суду (тобто ігнорування

рекомендацій «Венеційки»). Суду, який мав би бути неупередженим. Крім того, комісія ще раз наголосила на важливості залучення міжнародних експертів як таких, що не є упередженими.

У квітні 2021 року я подав пропозиції до проголосованого законопроект «Про конституційну процедуру». Моя пропозиція: проведення конкурсного відбору суддів Конституційного Суду України незалежною Спеціальною кваліфікаційною комісією, до складу якої мають входити три кандидати міжнародних організацій у сфері верховенства права, правосуддя, запобігання та протидії корупції.

Проте вказані правки були відхилені Комітетом з питань правової політики.

Відсторонення Тупицького та Касмініна логічне, але неконституційне

На цьому політизація суду та неконституційні рішення не закінчилися.

Президент своїм указом звільнив від виконання обов'язків голову КСУ Олександра Тупицького та його колегу Олександра Касмініна. Ці двоє достатньо пов'язані з корупцією, аби бути відстороненими. До того ж свої призначення вони отримали ще в часи Януковича.

От тільки повноважень звільнити суддів КСУ в Зеленського все одно немає. Отже, рішення неконституційне.

У зв'язку з цим призначені президентом на «вакантні» (хоча де-юре – ні) посади Олександр Петришин та Оксана Гришук приступити до виконання обов'язків одразу не змогли. Адже, наприклад, термін повноважень судді Касмініна спливає лише у вересні 2022-го року. Тому Гришук набула повноважень лише у травні поточного року, а Петришин досі чекає законного звільнення Касмініна в зв'язку з завершенням терміну повноважень.

Призначення Совгірі: біг граблями триває

Крайній приклад політизованості КСУ стався 27 липня 2022 року. Йдеться про обрання народної депутатки від «Слуги народу» Ольги

Совгирі на позицію судді Конституційного Суду, яка не могла обиратися до складання мандату.

Окрім цього, це призначення знов відбулося за «старими правилами», незважаючи на рекомендації Венеціанської комісії та висновок Єврокомісії з приводу надання Україні статусу кандидата в ЄС.

Що для влади пріоритет – ЄС чи офісний КСУ?

Чому влада систематично нехтує не лише рекомендаціями партнерів чи своїми обіцянками, а й законами України? Відповідь до банальності проста: їй потрібен свій КСУ – чутливий до бажань Банкової, а не сторож Конституції України.

Наскільки це зручно для влади, команда Зеленського відчула, коли попередній

КСУ освятив неконституційний розпуск попереднього скликання парламенту. А оскільки і цим президент та його команда не задоволені, треба на всі 100% свій КСУ. Свій голова, своя більшість (зараз це 8 осіб, щонайменше 5 у ОП вже є) та вигідні Офісу рішення.

Правда, це йде врозрід з позицією Венеціанської комісії та ЄС. Але коли це зупиняло українську владу?

Звісно, є шанс на прийняття законопроекту про зміну систему добору суддів і те, що дві квоти від з'їзду суддів буде обрано за новими правилами. Найлегше це втілити, прийнявши закон про конституційну процедуру з правками щодо добору суддів. Але віз і досі там... *(Українська правда (<https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/4/7361868/>). – 2022. – 4.08).*

Мамедов Г., експерт з міжнародного кримінального права, кандидат юридичних наук, заступник генерального прокурора України у 2019–2021 роках

Слідами Гааги: чому нам потрібен гібридний механізм правосуддя

Завершується шостий місяць повномасштабної агресії. І в суспільстві, крім запиту на перемогу, стає дедалі відчутнішим інший запит – запит на справедливість. Ми не знаємо, коли закінчиться активна фаза бойових дій, але очевидно, що саме запит на справедливість супроводжуватиме українське суспільство впродовж десятиліть. Водночас суди над російськими військовими, які ми бачили досі, викликають багато питань у суспільстві. Справедливість у нашому випадку – це покарання максимальної кількості винних за всі тяжкі злочини, скоєні на території України за останні вісім років: від політичної верхівки Росії та Білорусі – й до солдата, котрий виконував злочинні накази.

Однак як задовольнити цей запит? Кількість зареєстрованих органами правосуддя воєнних злочинів і злочинів агресії тільки з 24 лютого вже наближається до 30 тисяч. Очевидно, що національна система правосуддя не зможе впоратися з таким масштабом.

На мою думку, гідною відповіддю на цей виклик є гібридний механізм правосуддя.

Гібридний механізм правосуддя об'єднує національний і міжнародний елементи на кількох рівнях: слідства, прокурорського нагляду, судової практики. Це дає очевидні переваги: передача досвіду, підвищення рівня довіри до розслідувань і шанс для України не просто покарати винних у вчиненні міжнародних злочинів, а й побудувати ефективну систему правосуддя.

Чому це важливо саме зараз?

1. Участь Російської Федерації у конфлікті в Україні вже є незаперечною.

В чому полягала проблема раніше? Більшості українців було очевидно, що збройна агресія Росії проти України триває з 2014 року. Однак до 24 лютого РФ вела свідому політику імітації суб'єктності територій ОРДЛО, намагаючись переконати світ у тому, що в Україні конфлікт неміжнародного характеру. І,

відповідно, що Росія не є стороною конфлікту. І навіть окупація Криму в свідомості багатьох людей не сприймалася класичною агресією, адже за півострів не точилися бойові дії, як це, наприклад, було на територіях Донецької та Луганської областей. Тому Україні доводилося концентруватися на доведенні факту, що ефективний контроль над квазіутвореннями здійснюється саме Росією і що конфлікт має саме міжнародний характер.

А з моменту повномасштабного вторгнення, коли питання доведення міжнародного характеру конфлікту стоїть уже не так гостро (принаймні заперечувати участь Росії як сторони конфлікту вже ніхто не буде), ми можемо зосередитися саме на розбудові гібридного механізму.

2. Українська система правосуддя з об'єктивних причин нездатна впоратися з такими викликами.

Розслідування міжнародних злочинів – це справді виклик, адже в наших органах слідства не так багато людей із високою експертизою саме в розслідуваннях міжнародних злочинів, а кількість зареєстрованих злочинів день у день зростає. До 2019 року, тобто до створення профільного департаменту в ОГП, в Україні на державному рівні системно не займалися розслідуваннями серйозних порушень міжнародного гуманітарного права. Відповідно, більшість співробітників не мають досвіду роботи з міжнародно-правовими документами і розуміння особливостей збору доказів в умовах збройного конфлікту чи без доступу до місця злочину (а в нашому випадку іноді це цілі міста). Немає й системного підходу до координації органів слідства. Все це призводить до низької ефективності.

І тут нам може допомогти міжнародний елемент: залучення суддів, прокурорів, слідчих, експертів, котрі мають багатолітній досвід роботи саме з міжнародними злочинами.

3. Задоволення запитів на справедливість, ефективність і неупередженість.

Запит на справедливість включає в себе різні зрізи: це і встановлення фактів, і відповідальність винних, і захист жертв, і різноманітні компенсації. На цьому шляху

важливо уникнути упередженості та забезпечити достатній рівень експертизи. Україна як сторона конфлікту не може повною мірою забезпечити неупередженість. Адже жертва не може об'єктивно судити кривдника.

Більше того, кейси засуджених російських військовослужбовців Шишимаріна та Кулікова показали, що ефективність роботи української системи правосуддя щодо міжнародних злочинів все ще викликає сумніви. Багато хто з українських правозахисників та міжнародних експертів критикують ці кейси з кількох причин: надто швидкий розгляд, що негативно позначилося на якості розслідувань, а також недостатність визначення системи командування та відмова від допитів важливих свідків.

В обох випадках командирів обвинувачених, котрі, за їхніми словами, віддавали злочинні накази, обміняли. Відповідно викликають сумніви й винесені вироки. До української системи правосуддя зараз дуже пильна увага і ми не маємо давати привід засумніватися у нашій об'єктивності. Тому шлях «показових процесів» на радість публіці, очевидно, не наш. Тим більше, що цим шляхом уже пішла РФ, викладаючи відео з «клітками», де збираються тримати на суді наших азовців. Будь-які паралелі з подібними середньовічними процесами нам зашкодять.

І саме міжнародний елемент здатен вирішити цю проблему.

Крім того, в нас є ще одна об'єктивна обставина, здатна завадити задоволенню запиту на справедливість: різна кількість полонених із РФ. Обміни полоненими загалом – політичний процес, і він цілком нормальний. Однак у разі обміну воєнних злочинців ми створимо суспільну напругу. Уявіть, що ми самі віддамо злочинців, які вбивали, катували українців у Бучі, Чернігові, Маріуполі... Чи готові ми це зробити? Гібридний механізм правосуддя здатен забезпечити об'єктивність розслідувань і примат права над політикою. Я впевнений у тому, що злочинці мають постати перед судом і відбутися покарання.

4. Реалізувавши гібридний механізм правосуддя, ми імплементуємо в українське

законодавство міжнародні правові норми. І таким чином станемо частиною міжнародної юстиції.

Сама побудова гібридного механізму правосуддя передбачає й законодавчі зміни. Зокрема – створення правової рамки для роботи міжнародних експертів, закладення принципу універсальної юрисдикції тощо. Простими словами – підготовка нашого законодавства до тривалого процесу встановлення справедливості й покарання винних. Адже зараз робота залучених іноземних експертів – це робота на місцях, слідчі дії та судово-медичні експертизи. І сама ця участь законодавчо не врегульована, що ставить під сумнів увесь процес розслідування. Українське законодавство, наприклад, не передбачає можливості залучення висновків міжнародних експертів до матеріалів кримінальних проваджень у рамках національного слідства. Всі ці проблеми потребують якнайшвидшого вирішення. Для України – це ще один шанс побудувати незалежну, неупереджену й сильну систему правосуддя.

Прокурор МКС Карім Хан, міністр закордонних справ Нідерландів Вопке Хукстра та представники НУО на воркшопі «Оцінка можливостей та викликів у процесах притягнення до відповідальності в Україні»

Прокурор МКС Карім Хан, міністр закордонних справ Нідерландів Вопке Хукстра та представники НУО на воркшопі «Оцінка можливостей та викликів у процесах притягнення до відповідальності в Україні»

Наразі українська влада схиляється до іншого сценарію – окремо створеного трибуналу щодо агресії. Однак трибунал щодо злочину агресії, розглядаючи лише один тип міжнародних злочинів, не вирішить проблему

з іншими, наймасовішими. Бо ж таку кількість воєнних злочинів, а також імовірні злочини проти людяності та геноцид, не зможуть ефективно розглянути ні МКС, ні національна система правосуддя. І саме гібридний механізм правосуддя здатен одночасно подолати імунітет вищих посадових осіб, сприяти розвитку інституційної спроможності наших власних органів і забезпечити об'єктивність та неупередженість процесу. Саме так ми, найімовірніше, наблизимося до задоволення найбільшого суспільного запиту – покарати винних.

Нагадаємо, що в середині липня в Гаазі відбулася конференція Ukraine Accountability Conference. Там представники 45 держав підписали спільну декларацію й домовилися співпрацювати в розслідуваннях імовірних міжнародних злочинів збройних сил і адміністрацій Росії в Україні для забезпечення відповідальності винних.

Напередодні самої конференції відбувся ще один важливий захід – воркшоп українських і міжнародних неурядових організацій «Оцінка можливостей та викликів у процесах притягнення до відповідальності в Україні». Українську сторону представляли учасники двох коаліцій НУО – «Україна. 5 ранку» та «Трибунал для Путіна». Результатом обговорення стала спільна заява, яку безпосередньо на конференції презентували директорка ULAG Надія Волкова та координаторка міжнародної взаємодії Центру громадянських свобод Олександра Дрік.

І саме однією з рекомендацій НУО було створення гібридного механізму правосуддя (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/LAW/slidami-haahi-chomu-nam-potriben-hibridnij-mekhanizm-pravosuddja.html>)). – 2022. – 15.08).

Зубко Г., політик, віцепрем'єр-міністр – міністр регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України у 2014-2019 роках

Знищення децентралізації на тимчасово окупованих територіях – стратегія відновлення радянського союзу

Як же швидко російські окупанти намагаються зруйнувати українську децентралізацію, реформу, що веде Україну до Європи. Як чорт ладану бояться вони нашої реформи.

Днями колаборант і гауляйтер в Херсонській області Сальдо, вочевидь за вказівкою кремля, видав якийсь папірець-указ, який ніби відміняє проведену в області децентралізацію і встановлює новий адміністративно-територіальний поділ. Тобто одне з перших великих псевдорішень окупаційної влади – про відміну реформи. Чому?

Тому, що саме децентралізація позбавляє окупантів можливості втілити великоруську мрію – відновити радянський союз. Система радянського менеджменту та адміністративно-територіального поділу, що існувала до 2014 року і регулювалась ще Указом Президії Верховної ради від 1981 р, якраз і дозволяла швидко це зробити. Мета російських окупантів – не лише захопити українські території, а й відновити на них радянський союз з жорсткою централізованою диктатурою, зробити з українців рабів. Проте децентралізація в Україні зруйнувала ці плани.

Сьогодні успішна європейська реформа та сильні самоврядні громади для російських окупантів як ком в горлі, бо не вписуються і їхній імперсько-радянській світогляд.

І мова йде не лише про намагання повернути старий радянський адмінтерустрій. Проблема глибше. Це позбавлення громад і людей законно обраних лідерів громад, «підстава» для проведення незаконних виборів, спосіб поставити на ці посади маріонеток, дезорієнтувати людей, не дати їм почути правду та позбавити надії на відновлення української влади. Це ще одна тактика знищення людей, які можуть протидіяти окупації. Більше того, знищення людей, знищення лідерів громад, знищення системи управління – ще одна ознака геноциду української нації.

Починаючи реформу та об'єднання громад, ще у 2015-му, ми формували територіальні громади і згодом новий районний поділ не лише на підконтрольній Україні території, а й на тимчасово окупованих територіях та в Криму – для того, щоб показати людям перспективи розвитку, можливості, майбутні проекти.

Не дивно, що сьогодні на роль гауляйтерів тимчасово окупованих територій і громад кремлівські куратори ставлять тих, хто з самого початку був проти реформи. Адже той самий Сальдо, будучи народним 7 скликання, відмовився голосувати за децентралізацію.

24 роки до проведення реформи децентралізації у 2015 році Україна зберігала радянську систему менеджменту і «гауляйтерів» у Верховній раді. Відтак в нас не було жодного шансу інтегруватись у системи розвитку демократичних країн, а залишалась єдина можливість – «теліпатись» між автократією росії та демократією цивілізованих країн. Рашу така ситуація влаштовувала, і вона чекала тільки часу призначити головного гауляйтера України. З проведенням реформи децентралізації країна отримала півтори тисячі нових лідерів, здатних проводити як структурні, так і інфраструктурні зміни. Відновити радянську систему вже неможливо. Можливо лише знищити децентралізовану систему прийняття рішень та її лідерів. Можливо лише за умови знищення сильних українських громад Маріуполя, Харкова, Миколаєва, Одеси, як це зробили з Донецьком та Луганськом.

Такі дії росії вимагають негайної реакції Верховної Ради України, Уряду України, всіх міжнародних партнерів, які допомагали впроваджувати децентралізацію. Всі мають побачити і усвідомити, як росія прагне зруйнувати найбільш успішну реформу країни, зупинити наш шлях до Європи, відібрати у людей можливість будувати майбутнє. І це ще

один потворний інструмент гібридної війни Росії проти України.

Разом з тим, всі українці на тимчасово окупованих територіях мають знати, що Україна про них пам'ятає, що в окупантів не вийде нав'язати жодний новий адмінтерустрій, що після нашої перемоги ми відбудуємо всі громади і реалізуємо нові проекти.

Намагання окупантів знищити реформу – яскраве підтвердження її правильності і успішності. Переконали, що нічого в них не вийде. Україна переможе і поверне всі свої території, на яких продовжиться децентралізація і будуть розвиватись успішні громади (*Українська правда.Блогу* (<https://blogs.pravda.com.ua/authors/zubko/62fe2f99e276b/>). – 2022. – 18.08).

Тасліцький Г., адвокат, керуючий партнер Delta International Services

Примусове вилучення майна в умовах воєнного стану: аналіз законопроекту 7605

На сайті Верховної Ради України оприлюднено проєкт Закону України від 27.07.2022 № 7605 про внесення змін до деяких законів України щодо оптимізації деяких питань примусового відчуження та вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану. Головним комітетом є Комітет Верховної Ради України з питань економічного розвитку.

Проєктом Закону пропонується внесення змін одразу до чотирьох законів України – до Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» (далі – Закон про відчуження); до Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» (далі – Закон про Національне агентство) щодо умов передачі майна в управління; до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (далі – Закон про воєнний стан) щодо повноважень воєнних адміністрацій; до Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» (далі – Закон про РНБУ) щодо компетенції РНБОУ.

Зазначений законопроект є намаганням врегулювання примусового відчуження або вилучення обладнання, яке використовується чи може використовуватись для цілей діяльності оборонно-промислового комплексу і щодо якого існує ризик переривання його функціонування. Таким чином, законодавець

намагається відокремити із майна самостійну категорію – обладнання, яке використовується чи може використовуватись для цілей діяльності оборонно-промислового комплексу. Але законопроект не містить відповідних критеріїв. Отже, з тексту сприймається, що будь-яке обладнання може використовуватись для цілей оборонно-промислового комплексу. Наприклад, комп'ютер, або автомобіль, або швейна машинка. Інтуїтивно зрозуміло, що законодавець, швидше за все, має на увазі цілісні майнові виробничі комплекси, але з проєкту Закону це чітко не вбачається.

До того ж незрозумілою правовою конструкцією постає застереження «ризик переривання його функціонування». Тобто із майна законодавець виокремлює «обладнання, яке використовується чи може використовуватись для цілей діяльності оборонно-промислового комплексу», а з такого обладнання – те, стосовно якого існує ризик переривання його функціонування. Саме таким обладнанням, на думку законодавця, повинна опікуватися Рада національної безпеки і оборони України, видаючи свої рішення про примусове відчуження та вилучення майна в умовах воєнного стану. Зрозуміло, що будь-яке стаціонарне обладнання у разі його переміщення матиме ризик переривання його функціонування.

Також спірним рішенням законопроекту є залучення Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління

активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (далі – Національне агентство), до управління таким примусово відчуженим або вилученим обладнанням. Покладення зазначених повноважень на Національне агентство не відповідає його статусу, функціям і завданням, визначеним у Законі України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів».

Якщо заглибитися у зміст законопроекту, правових та логічних неузгодженостей стає ще більше.

Так, на відміну від чинної норми Закону про відчуження, якою встановлено, що право державної власності на майно виникає з дати підписання акта про примусове відчуження або вилучення майна, в запропонованому новому абзаці 2 ч. 3 ст. 7 передбачається, що «право державної власності на обладнання, яке використовується чи може використовуватись для цілей діяльності оборонно-промислового комплексу і щодо якого існує ризик переривання його функціонування, виникає з дня введення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України про примусове відчуження або вилучення такого майна». Окреслена правова конструкція фактично скасовує необхідність підписання такого акта.

Також пропонуються суттєві зміни до ст. 10 Закону про відчуження. Згідно з цими змінами вилучається положення, яким встановлюється суб'єкт в особі військового командування чи органу, що прийняв рішення про таке відчуження за рахунок коштів державного бюджету, та вилучається вказівка про момент такої виплати – до підписання акта.

Таким чином, за відсутності акта про примусове відчуження або вилучення майна,

а також суб'єкта, зобов'язаного здійснити виплати за майно, відсутності конкретного моменту такої виплати, отримання повної компенсації значно ускладниться.

Не менш спірною є ідея, відображена в законопроекті, розширити компетенцію РНБО та покласти на неї повноваження щодо прийняття рішення про необхідність примусового відчуження або вилучення обладнання, яке використовується чи може використовуватись для цілей діяльності оборонно-промислового комплексу і щодо якого існує ризик переривання його функціонування. При цьому передбачається, що внесення пропозиції до РНБО з цього питання здійснюють військові адміністрації населених пунктів на відповідній території за погодженням з обласною військовою адміністрацією. Водночас слід зазначити, що відповідно до ст. 107 Конституції України рішення РНБО вводяться в дію указами Президента України. Тобто, по суті, саме Президент України буде виносити рішення щодо необхідності примусового відчуження або вилучення обладнання, що також не належить до повноважень Президента.

Підсумовуючи, хотів би зазначити, що справді є необхідність встановлення певних захисних бар'єрів щодо безпідставного або в кількості більшій, ніж потреби, примусового відчуження або вилучення майна. При цьому цілісні майнові комплекси, які виконують або можуть виконувати завдання військово-оборонного комплексу, доцільніше не вилучати, а розміщувати воєнні замовлення з першочерговим статусом виконання (*Юридична газета* (<https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/primusove-viluchennya-mayna-v-umovah-voennogo-stanu-analiz-zakonoproektu-7605.html>). – 2022. – 11.08).

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 8 (99) 2022

(01 серпня - 31 серпня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів
Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»

Комп'ютерна верстка:
Н. Крапіва

Підп. до друку 06.09.2022.
Формат 60x90/8. Обл.-вид. арк. 6,03.
Наклад 2000 пр.
Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3
siaz2014@ukr.net
Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 1390 від 11.06.2003 р.